

ortadoğu

analiz

uluslararası
siyaset
dergisi

Mayıs 2023 • Cilt: 14 • Sayı: 125 • Fiyatı: ₺ 25

**SUDAN ORDUSU VE
HDK ARASINDAKİ ÇATIŞMALAR:
ARKA PLAN VE İÇ-DIŞ POLİTİKA
BOYUTLARI**

KAAN DEVECİOĞLU

**ÜSTANLATILARA MEYDAN OKUMAK:
İRAN VE SUUDİ ARABİSTAN
NORMALLEŞMESİNİN
BÖLGESEL
JEOPOLİTİĞE ETKİLERİ**

GÖKHAN ERELİ

**İRAN-SUUDİ ARABİSTAN
ANLAŞMASI: YEMEN İÇİN
ÇIKARIMLAR**

DR. İSMAİL SARI

RİYAD-TAHRAN EKSENİN YAKINLAŞMA

ISSN 1308-7541

9 771308 754001

www.orsam.org.tr

**ORSAM RÖPORTAJ
ANNA JACOBS**

ABDENNOUR TOUMI

**TUNUSTA
BAŞA DÖNÜLDÜ**

PROF. DR. AHMET UYSAL

**SUDAN KRİZİNİN İNSANİ BOYUTU: TAHLİYE
OPERASYONLARI VE YERİNDEN EDİLMİŞ KİŞİLER**

DOÇ. DR. İSMAİL NUMAN TELCİ

ORSAM Yayınları

ORSAM, süreli yayınları kapsamında Ortadoğu Analiz ve Ortadoğu Etütleri dergilerini yayınlamaktadır. Aylık periyotla Türkçe olarak yayınlanan Ortadoğu Analiz, Ortadoğu'daki güncel gelişmelere dair uzman görüşlerine yer vermektedir. Ortadoğu Etütleri, ORSAM'ın üç ayda bir yayınlanan uluslararası ilişkiler dergisidir. Türkçe, İngilizce ve Arapça yayınlanan, hakemli ve akademik bir dergi olan Ortadoğu Etütleri, konularının uzmanı akademisyenlerin katkılarıyla oluşturulmaktadır. Alanında saygın, yerli ve yabancı akademisyenlerin makalelerinin yayımlandığı, Ortadoğu Etütleri dergisi dünyanın başlıca sosyal bilimler indekslerinden Applied Sciences Index and Abstracts (ASSIA), EBSCO Host, Index Islamicus, International Bibliography of Social Sciences (IBBS), Worldwide Political Science Abstracts (WPSA) tarafından taranmaktadır.

Ortadoğu Çalışmaları alanında bilimsel, nitelikli ve objektif araştırmaların kalıcı eserler olarak Türkçe literatüre kazandırılması hedefiyle ORSAM, Ortadoğu Yayınlarını hayata geçirmiştir. Yayınevimiz, Ortadoğu'ya dair tarih, siyaset, toplum ve ekonomi başta olmak üzere bilimsel çalışmalarını okuyucularla buluşturmayı amaçlamaktadır.

Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok. No:3 Çankaya/Ankara

+90 (850) 888 15 20

www.orsam.org.tr

orsamorgtr

Ortadoğu Araştırmaları Derneği Adına
Yayın Sahibi

Prof. Dr. Ahmet Uysal

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Doç. Dr. Mustafa Yetim

Editörler

Doç. Dr. İsmail Numan Telci

Doç. Dr. Mustafa Yetim

Editör Asistanı

Nurbanu Kesgin

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Birol Akgün

Prof. Dr. Mehmet Şahin

Prof. Dr. Meliha Altunışık

Prof. Dr. Tayyar Arı

Prof. Dr. Cengiz Tomar

Prof. Dr. Muhtinin Ataman

Prof. Dr. Mahir Nakip

Prof. Dr. Muhsin Kar

Prof. Dr. Kemal İnat

Prof. Dr. Zekeriya Kurşun

Prof. Dr. Mesut Özcan

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ahmet Uysal

Doç. Dr. Göktuğ Sönmez

Doç. Dr. Mustafa Yetim

Dr. Recep Yorulmaz

Redaksiyon

Ekin Köklü

Grafik - Tasarım

Mustafa Cingöz

Yönetim Merkezi

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM)

Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok. No: 3

Çankaya / Ankara

Tel: +90 850 888 15 20

Baskı: KD Karton Dijital Matbaacılık Ltd. Şti.

Zübeyde Hanım Mah. Koyunlu Han 95/36 Ankara

Telefon : +90 312 341 52 39

Sertifika No: 44423

Fotoğraflar : Anadolu Ajansı (AA), Shutterstock

Cilt 14, Sayı 125, Mayıs 2023

Yerel Süreli Yayın

Basım Tarihi: 30 Nisan 2023

ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ yayımıdır.

Bu dergide yer alan yazılardaki değerlendirmeler, aksi belirtilmedikçe ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

© 2023 ORSAM

Dergideki tüm yazıların telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz.

Middle East
Studies
Association

ORSAM, the Middle
East Studies Association
(MESA) üyesidir.

tarafından taranmaktadır.

Değerli okuyucular,

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki temel meseleleri ve güncel gelişmeleri ayda bir kapsamlı analizler ile ilginize sunduğumuz Ortadoğu Analiz'in 125. sayısıyla karşınızda olmaktan memnuniyet duymaktayız. Bu sayıda Tahran-Riyad normalleşmesi ve söz konusu normalleşmenin bölgesel krizlere, gelişmelere ve meselelere olası yansımaları yönelik genel değerlendirmeleri dikkatinize sunmaktayız. Buradan hareketle Çin arabuluculuğunda yapılan Suudi Arabistan-İran anlaşmasının ABD açısından etkileri ve Pekin'de yapılan bu anlaşmanın Yemen için olası sonuçları ele alınmıştır. Ayrıca Suudi Arabistan ve İran arasında yaşanan normalleşmenin bölgesel jeopolitiğe etkilerinin yanı sıra İsrail'in bu süreçte ilişkin tepkileri de kaleme alınmıştır.

Kapak konusunun yanı sıra bu sayımızda 15 Nisan sabahı Sudan Ordusu ve paramiliter güç Hızlı Destek Kuvvetleri (HDK) arasında başlayan silahlı çatışmalar kapsamında yaşananların arka planı, ülkedeki darbe geleneği, gelişmelerin Sudan iç ve dış siyasetine etkileri, bu süreçte Türkiye'nin konumu ve yaşanan krizin insani boyutu kaleme alınmıştır.

Öte yandan Arap monarşilerinde paradigma değişimleri, Tunus'taki güncel durum, ülkenin otoriter yönetimi ve Kays Said'in göçmenlerle ilgili söylemleri ele alınmaktadır. Çin'in Ortadoğu'da kalkınmacı barış vizyonu kapsamında Filistin-İsrail politikasıyla ilgili dikkatli bir çalışmayı da inceleyebilirsiniz.

Gelenek olduğu üzere bu sayımızda da nisan ayı içerisindeki önemli olaylara ilişkin kronoloji, kapak konusuyla ilişkili önemli bir figürün incelenmesi ve bölgedeki meselelere ilişkin önde gelen uzmanlarla yapılan mülakat bulunmaktadır. Röportaj kısmında Körfez bölgesi ve Afrika odaklı olmak üzere Körfez devletlerinin dış politikaları konusunda uzmanlaşan ve Washington'daki Arap Körfez Ülkeleri Enstitüsünde kurum dışı araştırmacı çalışmalarını sürdüren Anna Jacobs'un kapak konumuz ile alakalı analizlerinden faydalanabilirsiniz. Biyografi/Tema kısmında ise kariyeri boyunca dışişleri bakanlığı bünyesinde kritik görevler üstlenen ve Ağustos 2021'de İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi tarafından dışişleri bakanı olarak görevlendirilen Hüseyin Emir Abdullahiyan'ın hayatı, kariyeri ve bu süreçteki ilgi çekici detaylara ilişkin önemli bilgileri okuyabilirsiniz.

Keyifli okumalar dileğiyle...

İÇİNDE KİLER

Mayıs 2023 Cilt:14 Sayı:125

04 Gündem: Türkiye ve Ortadoğu

08 Tunus'ta Başa Dönüldü / Prof. Dr. Ahmet Uysal

KAPAK DOSYASI

18 Çin Arabuluculuğunda Suudi Arabistan-İran Anlaşması:
Amerikan Hâkimiyetinin Sonu mu? / Dr. Tamer Kaşıkçı

26 Üstünatılara Meydan Okumak: İran ve Suudi Arabistan
Normalleşmesinin Bölgesel Jeopolitiğe Etkileri / Gökhan Erel

30 İran-Suudi Arabistan Normalleşmesine Karşı İsrail'in Tepkisi / Kyryll Sturmak

IRAK GÜNDEMİ

34 Sudani'nin Ziyareti ve Tahkim Meselesi / F. Tuna Aygün

BÖLGESEL GELİŞMELER

38 Sudan'da Tek Adam İki General: Nisan 2023 Çatışmaları / Dr. Volkan İpek

42 Sudan Ordusu ve HDK Arasındaki Çatışmalar: Arka Plan ve
İç-Dış Politika Boyutları / Kaan Devocioğlu

46 Tunus'ta Otoriter Yönetim ve Kays Said'in
Göçmenlerle İlgili Söylemleri / Doç. Dr. Hatice Rümeyza Dursun

50 Arap Monarşilerinde Paradigma Değişimleri / Dr. Güler Kalay

54 Çin'in Kalkınmacı Barış Yaklaşımı: Filistin-İsrail Politikası / Merve Zorlu

KAPAK DOSYASI

İRAN-SUUDİ ARABİSTAN
ANLAŞMASI:
YEMEN İÇİN
ÇIKARIMLAR

Dr. İsmail Sarı

22

SUDAN KRİZİNİN İNSANI BOYUTU: TAHLİYE
OPERASYONLARI VE YERİNDEN EDİLMİŞ KİŞİLER

Doç. Dr. İsmail Numan Telci

14

RÖPORTAJ

62

Abdenmour Toumi

Anna Jacobs:

BUGÜN BÖLGEDEKİ
BİRÇOK ESKİ 'DÜŞMAN'
DİPLOMASİ KONUSUNDA
AYNI FİKİRDE
GÖRÜNMEKTEDİR

BIYOGRAFI

İRAN DIŞİŞLERİ BAKANI
HÜSEYİN EMİR ABDULLAHIYAN

Recep Tayyip Teke

58

08

18

26

34

38

42

46

54

ISSN 1306-7541

9 771306 754001

... ORTADOĞU GÜNDEMİ ...

1 Nisan 2023

- Tunus'ta son yıllarda yaşanan kuraklıktan dolayı Tarım Bakanlığı su kullanımında geçici kota sistemini uygulanacağını duyurdu.
- İran Yargı Erki Başkanı Gulam Hüseyin Muhsini Ejei, zorunlu başörtüsü kuralına aykırı hareket edenlerin müsamaha gösterilmeden cezalandırılacağını söyledi.
- İran topraklarından militanların düzenlediği silahlı saldırı sonucu 4 Pakistan askeri hayatını kaybetti. Bu, son 3 ayda yaşanan ikinci olay oldu.

4 Nisan 2023

- Somali'nin başkenti Mogadishu'da Afrika Birliği Somali Geçiş Misyonu gücü konvoyuna düzenlenen bombalı saldırıda, 3 sivil hayatını kaybetti.
- Türkiye, Rusya, Beşar Esad rejimi ve İran arasında dışişleri bakan yardımcılar düzeyindeki Suriye konulu toplantı Moskova'da başladı.

6 Nisan 2023

- İran ve Suudi Arabistan, büyükelçiliklerin yeniden açılması, iki ülke arasındaki uçuşların yeniden başlatılması ve karşılıklı vizelerin kolaylaştırılması konusunda anlaşta.
- İsrail güçleri fanatik Yahudilerin baskını için Filistinlilerin Mescid-i Aksa'ya girişini engelledi.
- İsrail Ordusu, Lübnan'dan İsrail'e bir dizi roket fırlatıldığını ve ülkenin kuzey bölgelerinde uyarı sirenlerinin devreye girdiğini duyurdu.
- İsrail Ordusunun Lübnan'ın güneyine yönelik topçu atışlarını devam ettirdiği duyuruldu.

2 Nisan 2023

- İsrail polisinin Mescid-i Aksa'ya baskın düzenlediği duyuruldu.
- Yemen'de geçen ay 3 bin 316 mayın ve patlamamış mühimmat temizlendi.
- Suudi Arabistan, Irak, Cezayir, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Kuveyt'in mayıs ayından itibaren petrol üretiminde kesintiye gitme kararı aldığı belirtildi.

5 Nisan 2023

- İsrail polisi, işgal altındaki Doğu Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksa'ya baskın düzenledi. Kible Mescidi'ne sığınan Filistinlilere ses bombası ve kauçuk kaplı mermiyle müdahale eden polis 200 kişiyi gözaltına aldı.
- İran, 7 yıl aranın ardından BAE'ye büyükelçi atadığını duyurdu.
- İsrail savaş uçakları, ab-luka altındaki Gazze Şeridi'nin batısında iki noktaya hava saldırısı düzenledi.

7 Nisan 2023

- İsrail Ordusu, Lübnan'dan gelen ve İsrail hava sahasını ihlal eden bir İHA düşürüldüğünü duyurdu.
- İsrail savaş uçakları, Gazze Şeridi'nin farklı bölgelerine yönelik yeni hava saldırıları düzenledi. İsrail Ordusu paylaştığı görüntülerde Hamas'a ait tüneli ve iki silah üretim tesisini vurduğunu açıkladı.
- İsrail Ordusu Gazze'nin ardından Lübnan'a da saldırı başlattı. Lübnan'ın güneyinde Tire'de şiddetli patlamalar yaşandı.

9 Nisan 2023

- İsrail'in Mescid-i Aksa'ya yönelik ihlallerine bir yenisi eklendi. Aşırı sağcı Yahudi yerleşimciler, İsrail polisinin eşliğinde Mescid-i Aksa'ya baskın düzenledi.
- Filistinliler "baskın" olasılığına karşı Kible Mescidi'nin kapılarını kilitledi.
- Kuveyt'te Şeyh Ahmed Nevvaf el-Ahmed es-Sabah başkanlığında yeni hükümet kuruldu.
- İran'ın Huzistan, Erdebil ve Batı Azerbaycan eyaletlerinde onlarca kız öğrenci zehirlenme nedeniyle hastanelere kaldırıldı.

10 Nisan 2023

- İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Nasır Kenani, Suudi Arabistan'la ilişkilerin yeniden tesis edilmesine yönelik varılan anlaşmanın bölgede olumlu bir hava oluşturduğunu söyledi.
- İsrail güçlerinin korumasındaki 1531 fanatik Yahudi yerleşimci işgal altındaki Doğu Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksa'nın avlusuna baskın düzenledi.
- Tunus'un güney kıyıları açıklarında düzensiz göçmenleri taşıyan 2 teknenin batması sonucu 4 kişi öldü, 20'yi aşkın kişi kayboldu.

11 Nisan 2023

- Sudan'ın batısındaki Batı Darfur Valiliği, güvenlik gerekçesiyle olağanüstü hâl (OHAL) ilan etti.
- ABD askerleri, Suriye'de Haseke ilinin güneyindeki Şeddadi ilçesinde YPG/PKK'lı teröristlere silahlı eğitim verdi.
- Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programının (WFP) Etiyopya'ya gönderdiği gıda yardımı malzemelerinin çalındığı tespit edildi.
- İtalya'da Akdeniz üzerinden devam eden düzensiz göçmen akını nedeniyle OHAL ilan edildi.

12 Nisan 2023

- Mısır Dışişleri Bakanı Samih Şukri, Türkiye-Mısır ilişkilerinde gerginliğin azaltılmasının hem bölgenin hem de halkların çıkarına olduğunu belirterek "Hem Türkiye tarafında hem de bizim tarafımızda gerilimi düşürme arzusu olduğunu gördüğümüz için bir süreç başlattık" dedi.
- Suudi Arabistan, Türkiye ile enerji protokolünü görüştü. Görüşmeleri yürütecek enerji bakanı ve yardımcısına yetki verildi.
- Suudi Arabistan, Çin ile temiz hidrojen enerjisi alanında imzalanana mutabakat zaptını onayladığını duyurdu.

13 Nisan 2023

- Katar ve Bahreyn, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasına karar verdi.
- İsrail'de ırkçılıktan sabıkalı aşırı sağcı Ulusal Güvenlik Bakanı Itamar Ben-Gvir'in kuracağı "Ulusal Muhafız Gücü" hakkındaki tartışmalar orduya da sıçradı.
- İran Dışişleri Bakanı Hüseyin Emir Abdullahiyan, Afganistan'daki Taliban yönetiminden ülkedeki tüm grupların katılımıyla kapsayıcı bir hükümet kurma sözünü tutmasını beklediklerini söyledi.

15 Nisan 2023

- Sudan'ın çeşitli kentlerinde sabah saatlerinden bu yana yoğun silah seslerinin yükselmesinin ardından Hızlı Destek Kuvvetleri (HDK), ordu birliklerinin başkent Hartum'daki kalargâhlarına kapsamlı saldırı düzenlediğini duyurdu.
- Çad, yaşanan çatışmalar nedeniyle doğu komşusu Sudan ile sınırlarını kapatma kararı aldı.
- Fransa'da terör örgütü PKK mensubu 11 kişi terör örgütüne finansman sağlamakla suçlu bulundu. Paris Ceza Mahkemesinde görülen davada teröristler 5 yıla kadar hapis cezasına çarptırıldı.

16 Nisan 2023

- Sudan'da ordu ile paramiliter güç Hızlı Destek Kuvvetleri (HDK) arasındaki çatışmalarda 25 kişinin öldüğü bildirildi.
- Etiyopya Ordusu, tartışmalı güvenlik reformu kapsamında tüm eyaletlerdeki özel kuvvetlerin lağvedildiğini duyurdu.
- Yemen hükümeti, Husilerle yapılan esir takasının tamamlandığını duyurdu.
- Sudan Dışişleri Bakanlığı, ordu ile çatışan HDK, Hartum Uluslararası Havalimanı'na saldırarak, Suudi Arabistan Havayollarına ait bir yolcu uçağı ile Sudan'a ait bir uçağı vurduğunu açıkladı.

18 Nisan 2023

- Sudan'da insani yardımların ulaştırılması, sivil ve yaralıların tahliyesi için ilan edilen 24 saatlik geçici ateşkes yürürlüğe girdi.
- İsveç, terör örgütü PKK/YPG yandaşları için "güvenli liman" olmaya devam ediyor. Göteborg kentinde terör örgütü PKK/YPG yandaşları bazı kamu binalarının direklerine terör örgütü paçavraları astı.
- Tunus'taki Nahda Hareketi Genel Merkez Binasının güvenlik güçleri tarafından arama yapılmak üzere boşaltıldığı bildirildi.

19 Nisan 2023

- Türkiye, ticari ilişkileri geliştirmeye yönelik atılan adımlarla bu yılın ilk çeyreğinde Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Suudi Arabistan'a yapılan ihracatta atağa kalktı.
- Lübnan Meclisi, ekonomik kriz nedeniyle yerel seçimlerin bir yıl daha ertelenmesine karar verdi.
- Tunus İrade Partisi, ülke yetkililerinin, partinin başkent Tunus'taki genel merkezini kapattığını ve buranın Ulusal Kurtuluş Hareketi'ne ait olmadığını duyurdu.
- İsrail Ordusunun "Golani Tugayı"ndan onlarca askerinin, bölük komutanının görevden alınmasını protesto etmek için silahlarını bırakıp üslerini terk ettiği bildirildi.

20 Nisan 2023

- Yemen Dışişleri Bakanı Ahmed Avad bin Mubarek, Suudi Arabistan heyeti ile Husiler arasındaki görüşmelerin Ramazan Bayramı'nın ardından yeniden başlayacağını söyledi.
- Sudan'da ordu ile paramiliter HDK arasında yaşanan çatışmalar sırasında Pakistan'ın Hartum Büyükelçiliği binasına kurşun isabet ettiği duyuruldu.

22 Nisan 2023

- Sudan'da Ramazan Bayramı nedeniyle paramiliter grup HDK tarafından ilan edilen ateşkes bozuldu. Ordu ile paramiliter grup arasındaki çatışmalar başkent Hartum'da şiddetlendi. Ülkede can kaybı 450'yi geçti.
- Sudan ordusu, çatıştığı paramiliter HDK'nin başkent Hartum'daki "isyan noktalarının" kademeli olarak temizlenmesi aşamasına geçildiğini duyurdu.
- Yemen'deki İslami eğilimli en büyük siyasi oluşum İslah Partisi üyesi Şeyh Abdullah el-Bani, Şebve kentinde aracına düzenlenen silahlı saldırı sonucu yaşamını yitirdi.
- Fas Kralı 6. Muhammed, Ramazan Bayramı dolayısıyla cezaevindeki 1518 kişi hakkında af kararı verdi.

23 Nisan 2023

- İsrail güçleri, işgal altındaki Batı Şeria'da bulunan Eriha kentine giriş-çıkışları engelliyor.
- İsrail basını, Başbakan Bin-yamin Netanyahu'nun Kuzey Amerika Yahudi Federasyonu (JFNA) tarafından Tel Aviv'de düzenlenen konferansa "protesto" endişesiyle katılmayacağını belirtti.

25 Nisan 2023

- Sudan'da ordu ve HDK, 72 saatlik yeni ateşkes kararı aldı.
- Mısır, Hartum Büyükelçiliğinde görevli bir diplomatın öldürüldüğünü açıkladı.
- İsrail polisi, fanatik Yahudi yerleşimcilerin baskını sırasında Mescid-i Aksa'da bulunan bir Türk vatandaşını gözaltına aldı. 24 yaşındaki Türk vatandaşı bir hafta Akşa'ya giriş yasağı getirilerek serbest bırakıldı.

26 Nisan 2023

- Aralarında Türkiye, ABD, Çin, Rusya, İngiltere, Fransa ve Suudi Arabistan'ın da bulunduğu 50'den fazla ülke, vatandaşlarını karadan Etiyopya ve Mısır, denizden ise Port Sudan Limanı üzerinden ve hava yoluyla tahliye etmeye devam etti.
- İran Uzmanlar Meclisi Üyesi ve Zahidan kentinin eski Cuma İmamı Ayetullah Abbas Ali Süleymani silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetti.
- Sudan Ordusu, eski Cumhurbaşkanı Ömer el-Beşir'in, Silahlı Kuvvetlere ait Alya Hastanesi'nde tutulduğunu açıkladı.
- İsrail'de 2 milyon 48 bini Arap olmak üzere toplam nüfus 9,7 milyona ulaştı.

27 Nisan 2023

- Mısır Sudan'da çatışmalardan kaçan 16 bin kişiye sınırlarını açtı. Sudan'da ateşkes 72 saat daha uzatıldı.
- İran, Marshall Adaları bandıralı bir petrol tankerine el koyduğunu doğruladı.
- Etiyopya'nın kuzeyinde isyancı Tigray Halk Kurtuluş Cephesi (TPLF) ve hükümet arasında yapılan barış anlaşması sonrası ülkedeki eyalet yöneticileri ilk kez Tigray'a geldi.
- Sudan Ordusu, 15 Nisan'dan bu yana silahlı çatışma yaşadığı HDK'yi 25 Nisan'dan itibaren ilan edilen 72 saatlik ateşkesi ihlal etmekle suçladı.

- Almanya Dışişleri Bakanı Annalena Baerbock, İran'da Alman asıllı İranlı Cemşid Şarmehd hakkında verilen idam kararının iptal edilmesini çağırısı yaptı.
- İsveç Dışişleri Bakanı Tobias Billström, Türkiye'nin İsveç'in NATO üyeliğini onaylamamasının sebebinin ülkesindeki terör örgütü PKK/YPG'nin geniş faaliyetleri olduğunu söyledi.

28 Nisan 2023

- Etiyopya'da iktidar partisnin Amhara Bölgesi Başkanı Girma Yeshitila öldürüldü.
- Burkina Faso'nun doğusunda bir askerî birliğe düzenlenen saldırıda 33 asker yaşamını yitirdi.
- Rus hükümeti, ülkede petrol ve doğal gaz üretim istatistiklerinin yayımlanmasını 1 Nisan 2024'e kadar durdurdu.

30 Nisan 2023

- Tunus'ta muhalefetin çatı oluşumu Ulusal Kurtuluş Cephesi, Nahda Hareketi lideri ve eski Meclis Başkanı Raşid el-Gannuşî'nin de aralarında bulunduğu "devlet güvenliğine karşı komploları kurmak" suçlamasıyla tutuklananların serbest bırakılması talebiyle gösteri düzenledi.
- Sudan Sağlık Bakanlığı, ordu ile HDK arasında nisan ortasından bu yana süren çatışmalarda hayatını kaybedenlerin sayısının 528'e, yaralıların sayısının 4 bin 599'a yükseldiğini duyurdu.
- İran'da otomobil, beyaz eşya, elektronik ürünlerindeki fiyat artışına gerekli müdahalede bulunmamakla suçlanan Sanayi, Maden ve Ticaret Bakanı Rıza Fatimiemin'in Mecliste yapılan oylama sonucu görevden alınmasına karar verildi.

TUNUS'TA BAŞA DÖNÜLDÜ

PROF. DR. AHMET UYSAL

Başkan ORSAM

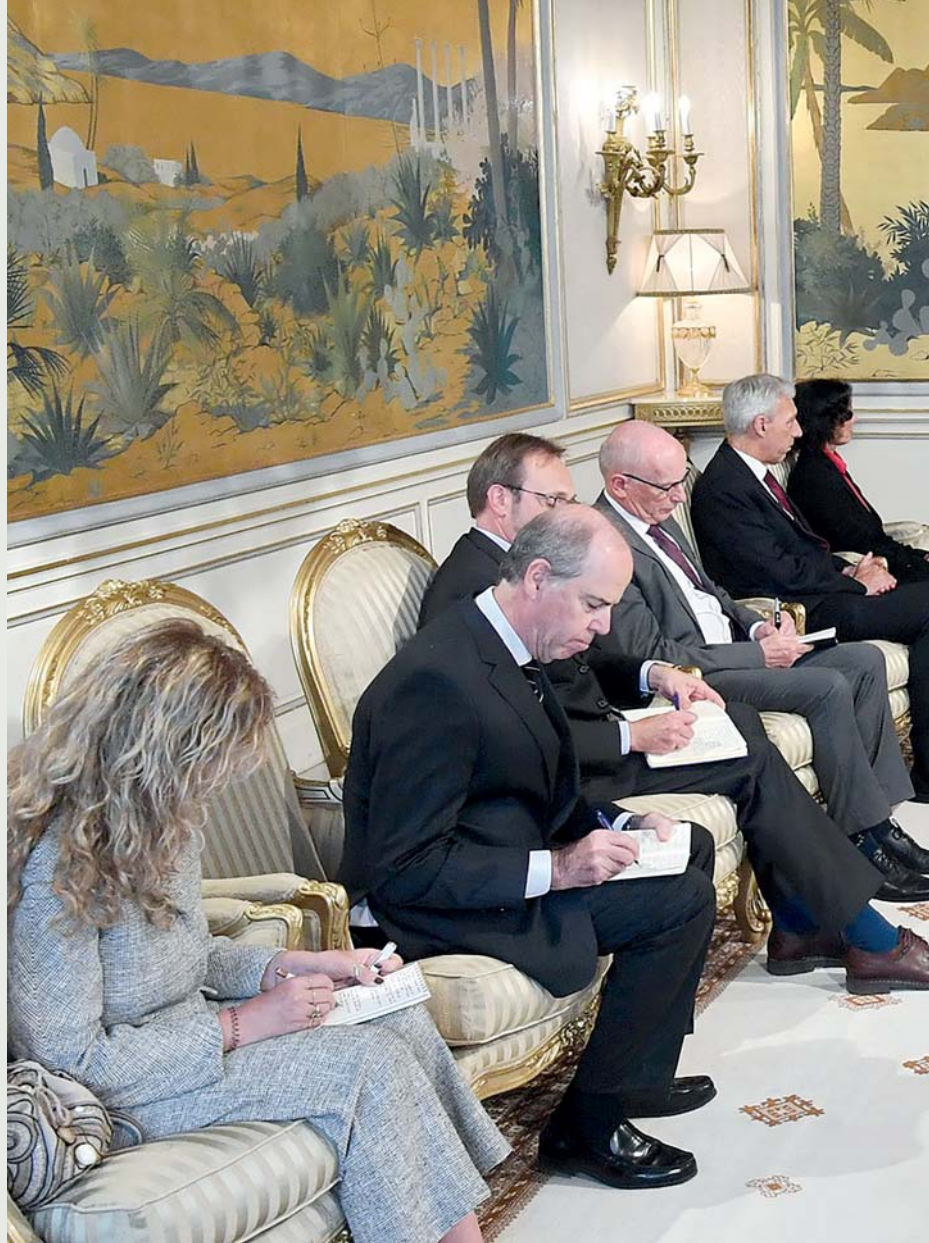
“

Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi bazı Körfez ülkeleri, Tunus'taki hem demokrasiden hem de İslamcı partilerin yönetime gelmesine karşıdır. Bu çerçevede ülkeye ekonomik yardımlar ve yatırımlar yapmış olan Körfez ülkeleri de Kays Said'i desteklemektedir. Özellikle Suudi Arabistan ve Katar, Tunus'un ekonomik kalkınmasına destek olmuştur. Bununla birlikte, Körfez ülkelerinin Tunus'ta farklı siyasi grupları destekleyerek kendi içinde rekabet ettikleri görülmektedir.

”

2 010 yılı sonunda Tunus'ta bir seyyar satıcı gencin kendini yakmasıyla başlayan isyanlar sonucunda, ülkeyi 23 yıldır yöneten otoriter Zeynelabidin bin Ali yönetimini yıkıldı. Bu olay benzer özellikler

gösteren diğer Arap ülkelerindeki yönetimlerin teker teker düşmesine yol açarak büyük bir değişim dalgası oluşturdu. Libya, Mısır, Yemen'de de yönetimler düştü, Fas ve Ürdün'de demokratik reformlar yapıldı ve Suriye'de iç savaş ortaya çıktı. Aradan geçen sürede Mısır, Libya ve Yemen'de darbelerle demokratik süreç dur-

durulduğu hâlde Tunus diğerlerinden ayrılarak demokratik geçişi sürdürebilmiştir.

TUNUS "İSTİSNASI" NIN BOYUTLARI

Tunus'un istisnai özelliği bazı iç ve dış faktörlerle ilişkilidir: İç faktörler arasında Tunus ordusunun uzun süredir siyaset dışında kal-

ması zikredilebilir. Ayrıca, Bin Ali devrildikten sonra yönetimi askerlerin değil sivillerden oluşan devrim konseyinin devralması ve daha temkinli ilerlemesi demokratik uzlaşma konusunda yardımcı olmuştur. İslamcı Annahda Partisi'nin gücünün ülke şartlarını ve kendi sınırlarını bilerek uzlaşmayı tercih etmesi dikkat çekmiştir. Di-

ğer taraftan, Tunuslular arasında güçlü siyasi liderliğin eksikliği ve ülkede yaşanan laik-İslamcı ideolojik kutuplaşmasının varlığı tam uzlaşmayı da engellemiştir çünkü eski yönetim sürgün ve hapislerle sivil liderliğe pek alan bırakmamıştır.

Dış dünya açısından Tunus'un küçük hacmi ve petrol gibi doğal

kaynaklarının fazla olmayışı dış güçlerin ilgisini sınırlı tutmuş ve Tunus halkı görece serbest hareket edebilmiştir. Ülke siyaseti, ekonomisi ve kültüründe etkili olan Fransa, Tunus demokrasisini doğrudan hedef almamış ve gösterilerin Fransa için daha önemli olan Cezayir ve Fas'a taşmaması için çaba göstermiştir. Ortaya çıkan demokrasi söylemi uluslararası alanda ciddi heyecan yarattığı için Tunus'un üzerine fazla gidilmemiş, uluslararası düzende daha kritik olan Mısır ve Suriye'deki demokrasi dalgasını engellemekle meşgul olunmuştur. Ayrıca, bu değişim dalgasının Batı'da uyandırdığı şaşkınlıktan dolayı Tunus demokrasisi ilerleme fırsatı bulabilmiştir.

2013'ten sonra Suriye ve Irak'ta ortaya çıkan terör örgütü Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) tehdidi, Libya ve Tunus'ta da görülmüş ve radikal Selefi grupların alkollü restoranlara, barlara, kumarhanelere ve peçeye izin vermeyen okullara yönelik gösterileri ve hatta saldırıları artırmıştır. Bu da laik kesimlerle Nahda hükümeti arasındaki gerginliği artırmış ve hatta bu radikalizmden Nahda sorumlu tutulmuştur.

Tunus'ta siyasi uzlaşısı sayesinde demokratik süreç rahat ilerleyebilmiştir. Bu sayede ortak bir anayasa yapılmasına mümkün olsa da ortaya çıkan parçalı siyasi yapı daha sonra güçlü bir hükümet kurulmasına da engel olmuştur. Hem komşusu Libya'da ve Ortadoğu'da

ortaya çıkan krizler hem de artan dış müdahaleler sonucunda ülkede kronik ekonomik sorunları çözecek bir hükümet değil, birbiriyle çelişen koalisyon hükümetleri kurulmuştur. Bu hükümetlerin çoğunda Anahda Partisi de yer almıştır. Tam bir istikrar sağlanamayınca yatırım gelmemiş, ülkede işsizlik, yoksulluk, güvenlik, eğitim ve sağlık sorunları devam etmiştir. Burada güçlü işçi sendikası Tunus Genel İşçi Sendikası'nın da sürekli grevler ve orantısız talepleriyle yatırımları korkuttuğu görülmektedir.

2013'ten sonra Suriye ve Irak'ta ortaya çıkan terör örgütü Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) tehdidi, Libya ve Tunus'ta da görülmüş ve radikal Selefi grupların alkollü restoranlara, barlara, kumarhanelere ve peçeye izin vermeyen okullara yönelik gösterileri ve hatta saldırıları artırmıştır. Bu da laik kesimlerle Nahda hükümeti arasındaki gerginliği artırmış ve hatta bu radikalizmden Nahda sorumlu tutulmuştur. 2013 yılında Shukri Belaïd ve Muhammed Brahmi gibi bazı laik siyasetçilerin suikastla öldürülmesinden Nahda suçlanmış ve tansiyon had safhaya çıkmıştır.

Aslında ılımlı İslami hareket olarak Nahda, radikal İslami modele karşıydı ama Tunus siyasetinde ikisi aynı kefeye konduğu için bu gerginlik aşılamamıştır.

Tunus'ta toplum kesimleri arasındaki ideolojik kamplaşmanın fazla olması ve dinî eğitimin daha öncesinde ihmal edilmesi yüzünden İŞİD'e diğer Arap ülkelerine göre katılım oranı fazla olmuştur. İŞİD saldırıları genel olarak ülke ekonomisinin belkemiği olan turizmi de baltalamıştır. Çok güçlü olmayan sanayi ve tarım ile de ekonomik sıkıntılar katlanmıştır. Ülke ekonomisinde önemli yer tutan Libya pazarı da oradaki siyasi ve askeri krizden olumsuz etkilenmiştir. Ülkeye çok sayıda mülteci gelmiştir ki aralarında Libyalı olduğu gibi Libya üzerinden veya doğrudan Tunus'a gelen çok sayıda Afrikalı mülteci de ülke ekonomisinde bir yük oluşturmuştur.

KAYS SAİD İLE OTORİTER SİSTEME DÖNÜŞ

Bu kaotik ve başarısız ortamda 2019 yılında başkanlık seçimlerine gidilmiştir.

“

2021 Temmuz’unda parlamentodaki parçalı yapıyı ve hükûmetin başarısızlığını fırsat gören Cumhurbaşkanı Kays Said, kontrolü kendi eline almak istemiştir. Bir cumhurbaşkanı karnamesiyle, anayasanın 80. maddesine dayanarak ülkede olağanüstü hâl ilan ederek Hişam Meşîşi hükûmetini feshetmiş, parlamento üyelerinin görevini askıya almış ve dokunulmazlıklarını kaldırmıştır.

”

Ennahda en güçlü parti olmasına rağmen seçimi kazanacak aday çıkaramamıştır. Seçimin ikinci turunda Ennahda dâhil birçok parti eski rejimin adayı olarak görülen

Nabil Karaoui’ye karşı popülist söylemleriyle öne çıkan Kays Said’i desteklemiş ve o da yüzde 72 gibi çok güçlü bir oyla başkan seçilmiştir. Aradan geçen iki buçuk yılda parlamentodaki partilerden kurulan zayıf koalisyon hükûmetler, Kovid-19’un turizm sektörünü vurmasıyla benzer ekonomik sorunları çözememiştir. Bu dönemde muhalif siyasetçi Abir Musi öncülüğünde parlamentoda birçok gereksiz tartışma olması da partilerin ve parlamentonun prestijini sarsmıştır.

2021 Temmuz’unda parlamentodaki parçalı yapıyı ve hükûmetin başarısızlığını fırsat gören Cumhurbaşkanı Kays Said, kontrolü kendi eline almak istemiştir. Bir cumhurbaşkanı karnamesiyle, anayasanın 80. maddesine dayanarak ülkede olağanüstü hâl ilan ederek Hişam Meşîşi hükûmetini

feshetmiş, parlamento üyelerinin görevini askıya almış ve dokunulmazlıklarını kaldırmıştır. Aslında parlamenter sistemi iptal edip fiilî ve otoriter bir başkanlık sistemine geçmiştir ama bu değişiklikleri anayasa değişikliğine gitmeden yapmıştır. Örneğin, parlamentoyu feshederken anayasa hükümlerinin kendi politikalarına dayanarak tefsir etmiştir. Muhalefet, Said’i meclis feshedilirken anayasadaki gibi meclis başkanı ve Yüksek Mahkemeyle istişare şartını uygulamadı diye eleştirmiştir.

Kays Said bu değişiklikleri başlangıçta geçici önlemler olarak gösterdiği hâlde daha sonra kalıcı hâle getirmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak sonrasında kendi seçtiği kişilerden Necla Buden başbakanlığında yeni bir hükûmet atamıştır. Parlamento 8 ay askıda kaldıktan sonra tekrar online olarak toplan-

maya çalışınca Kays Said parlamentoyu tamamen fesih kararı almıştır. Bu değişikliklere karşı birçok protesto ve itirazlar yapılmasına rağmen Said, yeni yönetim tarzından vazgeçmemiş ve ertesi yıl kendisine itiraz edebilecek yüksek yargıçlardan 57 tanesini de görevden almıştır. Bu süreçle hem muhalefeti bastırmaya hem de ülkede yeni bir siyasi düzen kurmaya yönelmiştir.

Kays Said'in yeni düzenine itiraz eden muhalefet partileri Nisan 2022'de bir araya gelerek Ulusal Kurtuluş Cephesi kurmuşlardır. Başkanlığını Ahmed Necib Şabi'nin yaptığı bu cephe, anayasa referandumu ve seçimleri boykot etmiştir. Temmuz 2022'de Said, yeni bir anayasayı referanduma götürmüştür ama katılım düşük olmuştur (yüzde 30). Referandum ile başkanlık yetkilerini genişletmiş ve fiili yönetime yasal zemin hazırlanmıştır. Aynı mantıkla yine muhalefetin boykot ettiği ve çok düşük katılımlı (yüzde 11) parlamento seçimleri yapılmıştır. Bu

gelişmeler Kays Said'in meşruiyetini sarsssa bile koltuğundan etmemiş çünkü Kays Said'in karşısında güçlü muhalefet çıkmamıştır ve Said'e dış destek de fazladır.

“

17 Nisan 2023'te Raşid Gannuşi tekrar tutuklanarak Nahda Partisi'nin genel merkezi kapatılmış ve ülke genelinde faaliyet yapması yasaklanmıştır. Gannuşi ile birlikte 11 kişi de tutuklanarak devlete karşı gelme, halkı şiddete teşvik etme, cinayet ve irtikap suçları yöneltilmiş ve uzun soruşturmalar yapılmıştır.

”

NAHDA VE GANNUŞİ'NİN İZOLE EDİLMESİ

Yeni sistem oluşturma sürecinin başından beri hem Ennahda'dan hem de diğer partilerden Kays Said'e itiraz edenler kovuşturulmaya ve yargılanmaya başlamıştır.

Bunlar arasında en yüksek profilli yargılama Ennahda Lideri ve eski Meclis Başkanı Raşid el-Gannuşi'nin yargılanmasıdır. 2022 yazında para aklamaktan aleyhinde dava açılmış ve sorgulanmıştır; 2023 Şubat'ında ise Tunusluları şiddete ve cinayete teşvik suçlamasıyla yargılanmıştır. Doğal olarak Gannuşi bu ithamları reddetse de İhvan çizgisindeki bu partiyi siyaset sahnesinin dışına atma projesi devam etmektedir. Aynı şekilde Said'i diktatörlükle eleştiren Ulusal Kurtuluş Cephesi ve Tunus İrada Partisi de kapatılmıştır.

Son olarak 17 Nisan 2023'te Raşid Gannuşi tekrar tutuklanarak Nahda Partisi'nin genel merkezi kapatılmış ve ülke genelinde faaliyet yapması yasaklanmıştır. Gannuşi ile birlikte 11 kişi de tutuklanarak devlete karşı gelme, halkı şiddete

teşvik etme, cinayet ve irtikap suçları yöneltmiş ve uzun soruşturmalar yapılmıştır. Gannuşi ve arkadaşlarının sorgulama ve yargılama süreci uzayacak gibi görünmektedir. Bu süreç siyasi mücadele ve müzakere içerse bile dış müdahalelerden bağımsız değildir. Bu anlamda Tunus krizine Fransa özelinde AB, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Körfez aktörlerinin angajmanları öne çıkmaktadır.

AB ve özellikle Fransa, Tunus ile ekonomik, siyasi ve güvenlik alanlarında yakın ilişkilere sahiptir. Avrupa Birliği, Tunus'a mali yardım sağlamış, ekonomik reformları desteklemiş ve demokratikleşme sürecine katkıda bulunmuştur. Ayrıca AB, Tunus ile serbest ticaret anlaşması yapmış ve göç yönetimi konusunda iş birliği yapmıştır. AB Dış Politika Konseyi 20 Mart

2023'teki toplantısında Tunus'taki istikrarsızlığın Akdeniz'e yansımalarından endişe edildiğine dikkat çekilmiştir. Tunus halkını destekleme konusundaki isteğini dile getiren AB Dış Politika Konseyi, ülkedeki hukukun üstünlüğü ve insan hakları sorununun düzeltilmesi konusunda aciliyeti vurgulamıştır.

AB, Tunus liderliği için yapısal reformların gerçekleştirilmesi ile Uluslararası Para Fonu ile anlaşma yapılmasını vurgulamaktadır. Ayrıca Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonunun kararıyla Tunus'un adalet ve içişleri bakanlıklarına yönelik AB fon destekli programları askıya alma çağrısında bulunmuştur. Fransa ise daha farklı bir duruş sergileyerek üç ana hedef yönünde ilerlemektedir: (a) 2014 Anayasası'nın tamamen ortadan kaldırılması, (b) İslamcılarının hiçbir şekilde

iktidara dönmemesi ve (c) ülke ekonomisinde Fransız şirketlerinin hâkimiyetinin devam etmesidir. ABD ise durumu hâlâ gözlemlerken bazı akademisyen ve diplomatlar, Başkan Joe Biden'a açık çağrıda bulunarak Tunus'ta demokratik sürece destek olunması istenmiştir. Mektupta Tunus'taki demokratik kazanımların yok edildiğini ve otoriter yükselişin devam ettiğini söyleyerek, ABD'nin Tunus'a yönelik yardımlarını askıya almasına çağrısında bulunulmuştur. Ancak Ukrayna Savaşı gibi daha büyük sorunlarla meşgul olan ABD, Sudan krizine bile yeterince eğilmezken Tunus'taki duruma ne kadar ilgileneceği şüphelidir. Aslında Tunus'ta yaşanan durum ABD çıkarlarına uygun olduğu içinde de pek bir müdahale olması beklenmemektedir.

Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi bazı Körfez ülkeleri, Tunus'taki hem demokrasiden hem de İslamcı partilerin yönetime gelmesine karşıdır. Bu çerçevede ülkeye ekonomik yardımlar ve yatırımlar yapmış olan Körfez ülkeleri de Kays Said'i desteklemektedir. Özellikle Suudi Arabistan ve Katar, Tunus'un ekonomik kalkınmasına destek olmuştur. Bununla birlikte, Körfez ülkelerinin Tunus'ta farklı siyasi grupları destekleyerek kendi içinde rekabet ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla ilk ve benzersiz örnek olması açısından Arap Baharı'ndaki demokratik sürecin sembolü olsa da hem bölgesel hem de küresel hesaplarda Tunus'a ilgi oldukça zayıf olmuş ve Tunus yeniden Said öncülüğünde otoriter sisteme geri dönerek kırılğan fakat umut veren demokratik tecrübesini sonlandırmıştır. ■

SUDAN KRİZİNİN İNSANİ BOYUTU: TAHLİYE OPERASYONLARI VE YERİNDEN EDİLMİŞ KİŞİLER

DOÇ. DR. İSMAİL NUMAN TELCİ

Başkan Yardımcısı ORSAM

“

Çatışan taraflar arasında sivillerin ve yabancı ülke vatandaşlarının ülkeden tahliyesi amacıyla 25 Nisan'da 1 hafta süre ile ateşkes ilan edilirken, bu süre boyunca Türkiye başta olmak üzere çok sayıda ülke kara, deniz ve hava yolu üzerinden tahliye operasyonlarını yürütmüştür. Tahliye operasyonlarından bağımsız ilerleyen sivillerin çatışma bölgesini terk etmesi süreci ise hâlen devam etmektedir.

”

Sudan'da Ordu Komutanı Abdulfettah Burhan'a bağlı ordu güçleri ve Muhammed Hamdan Dagalo liderliğindeki paramiliter Hızlı Destek Kuvvetleri (HDK) arasında patlak veren çatışmalar, siyasi ve güvenlik boyutunun yanında yarattığı sonuçlar itibarıyla krizin insani boyutunun da incelenmesini gerekli kılmıştır. Bu durum gıda güvenli-

ğinden iç ve dış göçe, uluslararası diplomatik misyonların tahliyesinden insan hakları ihlallerine kadar birçok boyutta endişe yaratmış ve gerek Sudan yönetimini gerekse de uluslararası aktörleri önlemler almaya zorlamıştır. Bu önlemlerin hayata geçirilebilmesinin en önemli unsuru ise çatışmaların durdurulması ve özellikle başkent Hartum'dan ayrılmak isteyen siviller ve diplomatik misyon çalışanları için güvenli çıkış imkânlarının yaratılması olmuştur.

Bu çerçevede çatışan taraflar arasında sivillerin ve yabancı ülke vatandaşlarının ülkeden tahliyesi amacıyla 25 Nisan'da 1 hafta süre ile ateşkes ilan edilirken, bu süre boyunca Türkiye başta olmak üzere çok sayıda ülke kara, deniz ve hava yolu üzerinden tahliye operasyonlarını yürütmüştür. Tahliye ope-

rasyonlarından bağımsız ilerleyen sivillerin çatışma bölgesini terk etmesi süreci ise hâlen devam etmektedir. Çatışmaların başından bu yana yarım milyondan fazla Sudanlının yer değiştirerek ülke içinde ya da diğer ülkelerde güvenli alanlara yerleştikleri tahmin edilmektedir. Her ne kadar bölgesel sonuçlar doğurabilecek potansiyelde olmasına rağmen söz konusu göç hareketi, uluslararası düzeyde tahliye operasyonlarına kıyasla ikinci planda kalmıştır. Tahliyelere kıyasla çok daha büyük bir nüfusun yer değişimini içeren iç ve dış göçün Afrika'dan Ortadoğu ve Avrupa'ya yönelik yeni bir göç dalgası başlatma riski barındırdığı göz ardı edilmemelidir.

TAHLİYE OPERASYONLARI

Başkent Hartum'da çatışmaların yoğunlaşması ve can kayıplarının artmasına paralel olarak birçok ülke önce diplomatik misyon temsilcilerini daha sonra da vatandaşlarını tahliye kararı almıştır. Farklı yöntem ve rotaların devreye sokulduğu tahliye operasyonlarını başlatan ülkeler, kendi ülke vatandaşlarını kara, hava ve deniz yolu aracılığıyla güvenli noktalara taşımayı amaçlamıştır. Bu kapsamda ülkeler, büyükelçilikleri aracılığıyla toplanma noktaları duyurmuş, bu noktalara

ulaşmak için önerilen güvenli rotaları paylaşmış ve sivillerin yol boyunca takibini gerçekleştirmek adına ortak iletişim mekanizmaları geliştirmiştir. Örneğin, Türkiye'nin Hartum Büyükelçiliğinden yapılan açıklamada, Türk vatandaşların tahliye için üç noktada toplanmaları istenmiş, takip eden saatlerde ise bir noktada gerçekleşen patlama

sebebiyle vatandaşların ikinci bir duyuruya kadar toplanma merkezlerine intikal etmemeleri ve kapalı ve çatışmalardan uzak güvenli noktalarda bulunmaları duyurulmuştur. Bununla birlikte Türkiye, sivilleri karayolu üzerinden otobüslerle Etiyopya'nın Gondar şehrine ulaştırmış, buradan Addis Ababa'ya geçen siviller tesis edilen uçaklarla İstanbul'a getirilmiştir. Bu noktada Sudan'dan ayrılmak isteyen vatandaşlarını ve yardım isteyen diğer ülke vatandaşlarını başarılı şekilde tahliye eden Türkiye'nin bu çalışmalarını dikkat çekmiştir.

Suudi Arabistan, tahliye operasyonları süresince Port Sudan ve Cidde arasında yürüttüğü deniz seferleri aracılığıyla pek çok ülke vatandaşının tehlikeli bölgelerden çıkarılmasına önyak olmuş, bu aktif tutumundan ötürü pek çok Batılı ülkenin takdirini toplamıştır.

Uluslararası tahliyeler konusunda öne çıkan bir diğer ülke de Suudi Arabistan olmuştur. Suudi Arabistan, tahliye operasyonları süresince Port Sudan ve Cidde arasında yürüttüğü deniz seferleri aracılığıyla pek çok ülke vatandaşının tehlikeli bölgelerden çıkarılmasına önyak olmuş, bu aktif tutumundan ötürü pek çok Batılı ülkenin takdirini toplamıştır. Öyle ki İngiltere ilk aşamada Sudan'da görevli diplomatlarını tahliye etmiş ancak yaklaşık 4.000 vatandaşının çoğu Suudi Arabistan, Fransa ve

Almanya tarafından yürütülen operasyonlar kapsamında riskli bölgelerden çıkarabilmiştir. Diğer taraftan ülkeler, yüksek güvenlik riskleri sebebiyle tahliye operasyonlarına resmi silahlı birliklerini dâhil etmiştir. Fransız vatandaşları taşıyan konvoyun hava saldırısına uğraması ve saldırı esnasında bazı sivillerin yaralanması bu güvenlik risklerine örnek gösterilebilir. Benzer olarak 23 Nisan tarihinde Sudan'da görev yapan diplomatik personellerini ülkeden tahliye eden ABD, takip eden günde geride kalan personel ve bazı vatandaşlarını 200 araçlık bir konvoy ile "Navy Seal" olarak bilinen (Deniz Komandoları) Özel Birlikleri eşliğinde tehlikeli bölgeden çıkarmayı başarmıştır. Nitekim ABD'nin ilk etapta yalnızca ülkede görevli personellerini tahliye etmesi, bazı ABD vatandaşlarının ve kamuoyunun tepkisini çekmiştir.

Bu bağlamda sosyal medyaya yansayan verilerde ABD Dışişleri Bakanlığından Sudan'da mahsur kalmış ABD vatandaşlarına atılan toplu maillere rastlanmıştır, ilgili maillerde çatışma ortamında mahsur kalan vatandaşlara güvenli bir yere sığınmaları ve burada bir süre

kalmaları söylenmiştir. Sudan'da farklı gerekçelerle 16.000 vatandaşı bulunan ABD'nin bu tutumu, iç ve dış kamuoyunda ciddi eleştiri almıştır. Buna paralel olarak operasyonlar boyunca Sudanlı vatandaşların gördüğü ikircikli muamele de eleştirilerin dillendirilmesine neden olmuştur. Hatta kendi hükümetlerince tahliye edilmeyen bazı ABD, İngiltere ve diğer Batılı ülke vatandaşı Sudanlılar, Hartum'dan kendi imkânları ile Mısır ve Etiyopya gibi ülkelerin sınırlarına gitmiş ve bu noktalardan ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardır.

KRİZİN İNSANİ BOYUTU VE GÖÇ

Yürütülen tahliye operasyonlarının ardından çatışmaların yoğun yaşandığı bölgelerde bulunan ve çatışmalardan ötürü yaşam yerlerini terk eden kişilerin ciddi bir insani krizle karşı karşıya olduğu görülmektedir. Dünya Sağlık Örgütüne (DSÖ) göre 15 Nisan'da başlayan çatışmalarda 600'den fazla sivil hayatını kaybederken, 1.800'den fazla sivilin de yaralandığı kaydedilmektedir. Verilen kayıpların ve çatışmalar esnasında yaralanan kişilerin ardından sağlık altyapısı

oldukça zayıf olan Sudan'da hastanelerin malzeme ve personel tedarikinde yaşadığı sorunlar krizin bu anlamda sivililer üzerinde yarattığı doğrudan sonuçları gözler önüne sermektedir. Diğer taraftan acil yaralılar dışında düzenli sağlık hizmeti alan ihtiyaç sahipleri için de güvenli geçişlerin sağlanması kritik öneme sahiptir. Nitekim hâlen ordu güçleri ve HDK arasında devam eden irili ufaklı çatışmalar, bu güvenli geçişlerin yerel imkânlarla sağlanmasına engel olmaktadır. Bu noktada odağını yürütülen tahliye operasyonlarına veren diplomatik çevreler ve uluslararası yardım kuruluşlarının bu sorunun çözümü için de girişimlerde bulunması kritik önemdedir. Çatışan tarafların da yerel ve uluslararası yardım kuruluşlarının sivililerin çatışma bölgesinden güvenli çıkışı ve özellikle sağlık alanında ihtiyaçlarının giderilmesi hususunda üst düzey dikkat göstermesi gerekmektedir. Nitekim yaşanan şiddet olayları sonucunda dört yardım görevlisinin öldürülmesi, pek çok uluslararası kuruluşun olası müdahalesini yavaşlatan caydırıcı bir unsur olarak değerlendirilmiştir.

Tahliye operasyonlarının ardından ortaya çıkan tablo, çatışmaların kendi akışına ve doğasına bırakıldığı yönündeki bir algının Sudanlı vatandaşlar nezdinde yayılmasına yol açmaktadır. Tehlikeli bölgelerde mahsur kalan ya da geçici olarak yer değiştirmek durumunda kalan sivililer, Sudan'ın Batılı aktörler tarafından yeni Afganistan ya da yeni Mali şeklinde görüldüğünü ve kendilerinin silahlı grupların keyfi uygulamalarına terk edildiğini iddia etmektedirler. Çünkü pek çok iç savaş örneğinde olduğu gibi

rakip gruplar, kontrol ettiği bölgelerdeki demografik yapıya baskı uygulama ve homojen bir toplum yaratma stratejisine başvurmakta ve bu durum beraberinde çok sayıda insan hakları ihlalinin getirmektedir. Libya'da doğudaki milis güçlerin lideri Halife Hafter ve kendisine bağlı paramiliter oluşum Libya Ulusal Ordusunun (LUO) 2014 senesinden itibaren Bingazi'deki halk üzerinde hayata geçirdiği uygulamalar bunun en büyük örneğidir.

“**Krizin kontrol edilememesi ve derinleşmesi hâlinde Sudan'ın Afrika Boynuzu özelinde Sahraaltı Afrika genelinde bir “başarısız devlet”e (failed state) dönüşmesi ihtimali gündeme gelebilecektir. Böyle bir senaryoda kriz, askerî, insani ve ekonomik açıdan çok daha dramatik sonuçlara sahne olabilecek ve bölgesel istikrarsızlığı tetikleyebilecektir.**”

Bununla birlikte Sudan'da hâlihazırda devam eden gıda krizi ve yetersiz beslenme sorunu, krizin özellikle çocuklar ve hamile kadınlar üzerindeki etkisini ağırlaştırmaktadır. Öyle ki özellikle çatışma ortamının da etkisiyle Sudan'da 11 milyondan fazla kişinin asgari gıda ihtiyacını karşılamada zorluk çektiği belirtilmektedir. Öte yandan riskli bölgelerden kendi imkânlarıyla uzaklaşmaya çalışan ve çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan sivil halk, illegal göç yoluna

başvurmakta ve bu yolculuk esnasında farklı pek çok şiddet eylemlerine maruz kalmaktadır. Dolayısıyla Sudan'daki çatışmaların yaklaşık 15 milyon kişiye direkt ya da dolaylı yoldan olumsuz etkiler bıraktığı söylenebilir. Hâlihazırda başkent Hartum'da yoğunlaşan çatışmaların ilerleyen dönemlerde farklı bölgelere taşınması ihtimali ise hem Sudan hem de bölge güvenliğini tehdit eden en büyük risk olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak Sudan'daki krizin insani boyutu, çatışma noktalarında mahsur kalan ve yerinden edilmiş kişilerin karşılaşacağı zorluklara işaret etmesi bakımından başta bölgesel aktörler olmak üzere uluslararası toplumun öncelikli gündemi olmalıdır. Krizin kontrol edilememesi ve derinleşmesi hâlinde Sudan'ın Afrika Boynuzu özelinde Sahraaltı Afrika genelinde bir “başarısız devlet”e (failed state) dönüşmesi ihtimali gündeme gelebilecektir. Böyle bir senaryoda kriz, askerî, insani ve ekonomik açıdan çok daha dramatik sonuçlara sahne olabilecek ve bölgesel istikrarsızlığı tetikleyebilecektir. Bu nedenle 46 milyonluk nüfusa sahip ülkede 15 milyonu etkileyen bu krizin çözümünde diplomatik çabaların en üst düzeye çıkarılması bölgesel güvenlik açısından kritik önemdedir. Güvenli geçişlerin sağlanması, yerlerinden edilmiş sivililerin gıda, barınma ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanması noktasında rakip taraflarla diyalog mekanizmalarının kurulması, en azından çatışmaların insani boyutunu hafifletme adına önemli bir girişim olacaktır. ■

ÇİN ARABULUCULUĞUNDA SUUDİ ARABİSTAN-İRAN ANLAŞMASI: AMERİKAN HÂKİMİYETİNİN SONU MU?

DR. TAMER KAŞIKCI

Akademisyen ESOĞÜ

“

Küresel politikasını Çin'in yükselişini önlemek, Ortadoğu politikasını ise İran'ın bölgedeki etkinliğini kısıtlamak üzerine kurmuş olan ABD açısından, bölgedeki en yakın müttefiklerinden biri olan Suudi Arabistan'ın söz konusu anlaşma ile rakipleriyle uzlaşması, ABD'nin her iki düzeydeki politikalarına karşı bir gelişme gibi görünmektedir.

”

Ortadoğu'da uzun yıllardır sürmekte olan Suudi Arabistan-İran rekabetinin son yıllarda giderek daha fazla derinleştiği ve iki aktör arasında sıcak bir savaşın yakın bir olasılık olduğu tartışmalarının güç kazandığı bir dönemde, sürpriz bir şekilde, iki aktör ilişkilerini normalleştirmeye yönelik bir anlaşmaya vardıklarını duyurmuşlardır. Bu durumu daha ilginç kılan ise söz konusu anlaşmanın Çin arabuluculuğunda yapılmış olmasıdır.

Küresel politikasını Çin'in yükselişini önlemek, Ortadoğu politikasını ise İran'ın bölgedeki etkinliğini kısıtlamak üzerine kurmuş olan ABD açısından, bölgedeki en yakın müttefiklerinden biri olan Suudi Arabistan'ın söz konusu anlaşma ile rakipleriyle uzlaşması, ABD'nin her iki düzeydeki politikalarına karşı bir gelişme gibi gö-

rünmektedir. Dolayısıyla, ABD'nin söz konusu anlaşmaya yönelik tutumunun ne olacağı önemli bir soru işareti hâline gelmiştir. Bu soru etrafında kurgulanmış olan bu kısa yazıda söz konusu anlaşmanın uzun vadede ABD'nin hem bölgesel hem de küresel politikalarını ilgilendirecek derin değişimlerin habercisi olabileceği argümanı savunulacaktır. Yazıda öncelikle ABD'nin anlaşmaya yönelik tepkisinin ne olduğu ve bu tepkinin altında yatan olası nedenler de-

ğerlendirilecek, daha sonra ise ABD-Suudi Arabistan ilişkileri ile bölgedeki dış güç rekabetinde yaşanabilecek değişimler tartışılacaktır.

Yemen ve Irak örneklerinde görüldüğü gibi, son dönemde bölgede sürekli bir istikrarsızlık durumu yaşanmakta ve bu durum bölge aktörlerinin ABD'den beklentilerini artırmalarına sebep olmaktadır.

ANLAŞMAYA YÖNELİK ABD'NİN "DESTEKLEYİCİ" TAVRI

Bilindiği üzere, son dönemde, uluslararası sistemdeki küresel güç mücadelesinde ABD-Çin rekabeti giderek tırmanmakta, Ortadoğu politikaları içerisinde ise İran nüfuzunu artırmaktadır. Böyle bir dönemde, bu iki aktörü "öteki" kategorisi içerisinde tanımlayan ABD'nin İran-Suudi Arabistan arasında imzalanan normalleşme anlaşmasına yönelik ilk tepkisi düşünülünce aksine olumsuz değil, destekleyici nitelikte olmuştur. Joe Biden yönetimi içerisindeki üst düzey yetkililer yaptıkları çeşitli açıklamalarda anlaşmanın bölge politikaları açısından "pozitif" bir gelişme olarak yorumlanması gerektiğinin altını çizmişlerdir.

İlk bakışta ABD'nin küresel ve bölgesel politikalarının aleyhine görünen bu yakınlaşma konusunda Biden yönetiminin görünürde "destekleyici" yaklaşımının ardında iki temel sebebin yattığını söylemek

mümkündür. Birincisi, ABD, zaten, Suudi Arabistan'ın İran ile bir anlaşma çabası içerisinde olduğunu uzun zamandır bilmekteydi. ABD, iki taraf arasında Umman ve Irak aracılığıyla yapılan görüşmeleri de desteklemiştir. ABD'nin bir taraftan bölgede İran'ı yalnızlaştırma politikası izlerken, diğer taraftan Suudi Arabistan ile İran arasında müzakereleri desteklemesinin ardında yatan temel sebep ise, bölgedeki fiziki varlığını azalttığı ve stratejik odağını Hint-Pasifik bölgesine kaydıracağı bir dönemde bölgedeki politik istikrarsızlığı azaltma niyetidir. Zira, bu iki aktörün bölgedeki rekabeti nedeniyle Yemen ve Irak örneklerinde görüldüğü gibi, son dönemde bölgede sürekli bir istikrarsızlık durumu yaşanmakta ve bu durum bölge aktörlerinin ABD'den beklentilerini arttırmalarına sebep olmaktadır. Dolayısıyla İran ve Suudi Arabistan arasındaki normalleşmenin getireceği istikrar, ABD'nin küresel politikalarına yoğunlaşmasını sağlayacaktır.

ABD'nin iki aktör arasındaki normalleşmeyi desteklemesinin ikinci nedeni ise söz konusu anlaşmanın tek başına, bölge açısından köklü bir değişim ifade etmemesidir. Zira, İran'ın Batı karşıtlığına karşılık, Suudi Arabistan'ın Batı ile ittifak ilişkisi içerisinde olması; İran'ın bölgedeki radikal örgütlerle yakın ilişkisine karşılık, Suudi Arabistan'ın bunlarla mücadele ediyor olması gibi uzun yıllardır benimsenen farklı politik tercihler, iki tarafın kolaylıkla bir "yakınlaşma" içerisine girmesini engelleyecektir. Bu açıdan söz konusu anlaşmayı bölge içindeki güç mücadelesini ve politik bloklaşmayı köklü bir

şekilde değiştirecek bir "yakınlaşma" olarak değil, iki taraf arasında son dönemde giderek artan ve kontrolden çıkarak bir sıcak savaşa evrilme potansiyeline ulaşan gerilimi "kontrol edilebilir" bir düzeye indirme girişimi olarak okumak mümkündür. Dolayısıyla bölgedeki Amerikan taraftarı blokun pozisyonunda radikal bir değişiklik getirmeyecek olan bu anlaşma ABD açısından kabul edilebilir görünmektedir.

Suudi Arabistan, güvenlik kaygılarını bertaraf etmek için, çatırdamakta olan ABD ittifakına alternatifler yaratma gayreti içerisinde olacaktır. Şanghay İşbirliği Örgütüne diyalog ortağı olarak katılmasını, Suudi Arabistan'ın alternatif arayışının önemli bir göstergesi olarak görmek mümkündür.

ABD-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİSİNİN ZAYIFLAYAN NOKTALARI

ABD yönetiminin Çin sponsorluğundaki İran-Suudi Arabistan anlaşmasına yönelik bu "olumlu" yaklaşımını, ilerleyen dönemlerde de devam ettirmesi mümkün görünmemektedir. Zira, söz konusu anlaşma, her ne kadar tek başına köklü bir değişim getirmese de bölgenin geleceği açısından önemli değişimlerin başlangıç noktası olabilir. Öncelikle, Suudi yönetiminin İran ile görüşmelerinde, ABD'nin son dönemdeki en önemli rakibi olan Çin'in arabuluculuğunu kabul

etmiş olması, ABD-Suudi Arabistan ilişkilerinin geldiği noktanın önemli bir göstergesidir. Bilindiği üzere, ABD ve Suudi Arabistan arasında uzun süredir güçlü bir ittifak ilişkisi bulunmaktadır. Bu ilişki kabaca, ABD'nin sağladığı güvenliğe karşılık, Suudi rejiminin İsrail ve enerji güvenliği gibi ABD'nin bölgeye yönelik politikasının ana hatlarını desteklemesi üzerine kuruludur.

Ancak son yıllarda bu ilişki çeşitli gerilimlere maruz kalmaktadır. Öncelikle ABD'nin bir süredir yürüttüğü bölgeden fiziki varlığını çekme ve oluşan boşluğu yeni bir ittifak yapılanması ile doldurma politikası, Suudi rejimi açısından önemli soru işaretleri yaratmaktadır. Zira, ABD bölgedeki fiziki varlığını azaltmasından doğacak boşluğu İsrail ve Hindistan gibi aktörlerin bölgede daha etkin rol almasına olanak sağlayacak yeni bir ittifak sistemi ile doldurmaya çalışmaktadır ancak ABD'nin İsrail ile normalleşme ve Hindistan ile daha derin iş birliğine yönelik dayatması, Müslüman dünyasının liderliği iddiasındaki Suudi rejiminin elini zayıflatmaktadır. Dahası, ABD'nin bu yeni ittifak yapılanmasının Suudi Arabistan'ın güvenliğini sağlama açısından yeterli olup olmayacağı da ayrı bir soru işaretidir. Zira her ne kadar ABD bu yeni ittifak sisteminin mimarı olsa da Amerikan yönetimlerinin son yıllarda Suudilerin kaygılarını göz ardı eden "ikircikli" tavırları kuşku uyandırmaktadır. Örneğin İran'ın nükleer "hırslarını" törpüleyen anlaşmanın öncelikle büyük bir başarı olarak imzalanması, daha sonra bundan geri adım atılması; 2019 yılında, İran'ın gerçekleştirdiği iddia edilen ve

Suudi petrol üretimini yarı yarıya düşüren “drone” saldırısının önlenememesi ve hatta dönemin Amerikan yönetimi tarafından önemsenmemesi, Suudi rejiminin ABD’ye olan güvenini sarsmıştır.

Bütün bunların yanı sıra son dönemde Biden yönetiminin Suudi Arabistan ile ilişkilerinde zaman zaman “insan hakları” vurgusu yapması ve son dönemde Suudileri petrol fiyatlarını düşürme konusunda baskı altına almaya çalışması da iki ülke arasındaki güven bunalımını derinleştirmektedir. Dolayısıyla tüm bunlar, ABD-Suudi Arabistan ilişkisinin üzerine oturduğu buz tabakasının giderek incelendiğini göstermektedir. Bu nedenle, Suudi Arabistan, güvenlik kaygılarını bertaraf etmek için, çatırdamakta olan ABD ittifakına alternatifler yaratma gayreti içerisinde olacaktır. Şanghay İşbirliği Örgütüne diyalog ortağı olarak katılmasını, Suudi Arabistan’ın alternatif arayışının önemli bir göstergesi olarak görmek mümkündür.

ORTADOĞU’DA GÜÇLENEN “ÇİN İMAJI”

İran-Suudi Arabistan anlaşmasının habercisi olabileceği bir diğer değişim ise Çin’in bölgedeki konumu ile ilgilidir. Söz konusu anlaşmaya Çin’in arabuluculuk etmesi, dış güçlerin bölge üzerindeki rekabetinde gelinen noktanın da önemli bir göstergesidir. Bilindiği üzere, uzun yıllar boyunca, ABD bölgede bir başka dış gücün etkin olmasını engellemeye çalışmıştır. Ancak son dönemde ABD’nin bölge genelinde Afganistan, Irak, Suriye gibi örneklerde istediği sonuçları elde

edememiş olması bölgedeki “Amerikan hâkimiyetinin” sonuna geldiği tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Böyle bir dönemde, Çin, sahip olduğu güçlü ekonomik birikimi hem diğer coğrafyalarda hem de bölgede nüfuzunu artırmak için kullanmaktadır. Bunun sonucu olarak Çin, son dönemde, bölge genelindeki büyük projelere yatırımlar yaparak dış güç rekabetinde önemli bir avantaj elde etmektedir.

Çin, “Şanghay Ruhı” normları kapsamında, ilişki kurduğu aktörlerin iç işlerine karışmamaya özen göstererek, daha eşitlikçi bir politika geliştirmektedir. Dolayısıyla “çok kutuplu” bir dünya düzenine yönelik tartışmaların giderek güç kazandığı bir dönemde, hâlen “tek süper güç” mantığı ile hareket eden ABD’nin hiyerarşik düzenine karşılık, kendilerine daha fazla hareket alanı tanımlayan eşitlikçi bir Çin düzeni bölge aktörleri açısından daha çekici gelecektir.

Bu somut ekonomik ilişkiye ek olarak, Çin’in bölge rekabetinde elini güçlendiren bir diğer husus ise Çin’in bölge aktörlerine yaklaşımıdır. Bölgedeki hâkimiyetini Soğuk Savaş ortamında kuran ABD, bölge aktörleri ile hiyerarşik bir ilişki geliştirmiştir. ABD bu baskıcı ve müdahaleci politikasını Soğuk Savaş sonrası dönemde artırarak sürdürme çabasıdadır. Diğer yandan Çin, “Şanghay Ruhı”

normları kapsamında, ilişki kurduğu aktörlerin iç işlerine karışmamaya özen göstererek, daha eşitlikçi bir politika geliştirmektedir. Dolayısıyla “çok kutuplu” bir dünya düzenine yönelik tartışmaların giderek güç kazandığı bir dönemde, hâlen “tek süper güç” mantığı ile hareket eden ABD’nin hiyerarşik düzenine karşılık, kendilerine daha fazla hareket alanı tanımlayan eşitlikçi bir Çin düzeni bölge aktörleri açısından daha çekici gelecektir.

Tüm bu hususlar birlikte değerlendirildiğinde, Suudi Arabistan ve İran arasında, Çin arabuluculuğunda yapılan anlaşmanın, bölgedeki Amerikan hâkimiyetinin sonu anlamına gelmemekle beraber, bölgede önemli değişimlerin önünü açabileceğini söylemek mümkündür. ABD, Suudi Arabistan’a İsrail ve Hindistan ile yakın ilişkiler kurma, petrol fiyatlarında indirim yapma, insan hakları kriterlerine uyum sağlama gibi hususlarda baskı yaparken, Çin bu baskıların hiçbirini yapmadan, Suudi rejiminin en büyük rakiplerinden biri ile anlaşma fırsatı sağlamaktadır. Bu durum, ABD ve Suudi Arabistan gibi iki yakın müttefikin ilişkilerinde önemli bir dönüşümün habercisi olabilir. Diğer yandan İran ve Suudi Arabistan gibi bölgenin iki lider aktörü ile sağlanan anlaşmada yapılan arabuluculuk, Çin’in bölge aktörleri ile ilişkilerinde güçlü bir sembolik öneme sahiptir ve Çin’in bölgedeki prestijini artıracaktır. Dolayısıyla gelecek dönemde Çin’in bölgedeki etkisini genişletmesi ve bölge sorunlarının çözümünde güçlü bir alternatif hâline gelmesi olası görünmektedir. ■

İRAN-SUUDİ ARABİSTAN ANLAŞMASI: YEMEN İÇİN ÇIKARIMLAR

DR. İSMAİL SARI

Uzman ORSAM

“

Yemen konusunda uzun süren savaşın ardından jeopolitik hedeflerine ulaşamayan Suudi Arabistan'ın geleceğini şekillendirecek en önemli mesele enerji ve güvenlidir. Bu nedenle Suudi Arabistan, Hadramut ve Vadi Hadramut gibi doğu bölgesinde kuzeyden güney sahiline kadar büyük bir hâkimiyet peşindedir.

”

10

Mart'ta (2023) Tahran ile Riyad arasında Pekin'de varılan anlaşmanın, İran-Suudi rekabetinin bölgede en yıkıcı etkiye sahip olduğu ve Riyad'ın 1.458 km uzunluğunda bir sınırı ve Kızıldeniz kıyı şeridini paylaştığı Yemen için çok boyutlu sonuçları olacaktır. Zira İran, Husilere verdiği uzun vadeli güvenlik ve istihbarat desteği ve de askerî, ekonomik destek sayesinde Yemen'de stratejik kazanımlar elde etmiştir. Bu nedenle, Tahran ile

Riyad arasında varılan anlaşmanın İran'ın bu kazanımlarından vazgeçmesi anlamına gelmediği açıktır. Tahran ve Riyad Yemen'deki çatışmanın askerî aşamadan çıkarak genişletilmiş bir ateşkesin ilan edilmesini ve ardından da Yemen'deki taraflar arasında barış görüşmelerini desteklemektedir. Bu formül, Suudi Arabistan'a çatışmadan çıkış yolu sunarken, İran'ın Yemen'deki konumunu korumasını da sağlayacaktır. Suudi Arabistan'ın sınırlı sonuçlar elde ettiği ve savaş yorgunluğu yaşadığı bir sürecin ardından, İran son on yılda artan bölgesel etkisinden yararlanarak, Riyad ile prensipte farklılıklarını yönetme ve nüfuzlarını bir dereceye kadar paylaşma konusunda anlaşmıştır.

SUUDİ ARABİSTAN AÇISINDAN YEMEN'İN ÖNEMİ

Yemen konusunda uzun süren savaşın ardından jeopolitik hedeflerine ulaşamayan Suudi Arabistan'ın geleceğini şekillendirecek en önemli mesele enerji ve güvenlidir. Bu nedenle Suudi Arabistan, Hadramut ve Vadi Hadramut gibi doğu bölgesinde kuzeyden

güney sahiline kadar büyük bir hâkimiyet peşindedir. Suudi Arabistan'da bulunan petrol yatakları Yemen'in Hadramut bölgesine yakın bir konumdadır. Yemen'in bu petrolü çıkararak ülkenin normalleşmesi sonrası Suudi Arabistan'daki petrol kaynaklarının azalacağı tahmin edilmektedir. İstikrarlı ve güçlü bir siyasi yapıya sahip Yemen'in bu kaynakları kullanması, sınırın öte yakasındaki petrol verimliliğinin azalmasına neden ola-

çağından, Suudi Arabistan ekonomisini dolaylı olarak tehdit edecektir. Bu nedenle Suudi Arabistan, Yemen devletini ya kontrol altına almaya ya da Yemen'in doğu bölgelerini doğrudan etki alanı altına almaya çalışmaktadır. Enerji açısından, Suudi Arabistan'ın Yemen ile ikinci önemli meselesi, Suudi Arabistan'dan başlayarak Yemen üzerinden (kuzey-güney koridoru) Hint Okyanusu'na açılan bir petrol boru hattı inşa etme olasılığıdır.

Bu durumda Suudi Arabistan enerji kaynaklarının Basra ve Aden Körfezlerine bağımlılığı azalacak ve enerji güvenliği artacaktır. Bu nedenle, askerî faaliyetlerinin yanı sıra Suudi Arabistan'ın kültür, kalkınma ve imar çalışmaları da bu bölgede yoğunlaşmaktadır.

Suudi Arabistan'ın Vizyon 2030 planı, petrole bağımlı ekonomiyi turizm ve yabancı yatırımı çekerek çeşitlendirmeyi, ülkeyi küresel iş

ve kültür merkezi hâline getirmeyi amaçlamaktadır. Bölgesel gerilimlerin yatıştırılması bu vizyonun merkezinde yer alırken, aynı zamanda Suudi Arabistan'ı ABD'ye daha az bağımlı hâle getirme arzusunun da kaynaklanmaktadır. Bunu başarmak için Riyad, petrol çıkarma, nakliye ve satışlarının kesintiye uğramamasını ve ülkenin uzun vadeli doğrudan yabancı yatırım için güvenli bir yer olarak görülmesini sağlamayı en üst düzey güvenlik meselesi olarak algılamaktadır. Dolayısıyla her ikisi de İran destekli Husiler tarafından kolayca baltalanabilir. 14 Eylül 2019'da Suudi Arabistan'ın Abkayk ve Hureys petrol sahalarına yönelik sofistike hava saldırıları bunu kanıtlamıştır. Ayrıca, ekonomik zorluklar, Suudi Arabistan'ın Yemen politikasını zora sokmaktadır. Bu koşullarda, Yemen'e para harcamak ve orduyu kaybedilen bir savaşa göndermek boşa çaba olarak değerlendirilmektedir.

YENİ DENKLEMDE İRAN, SUUDİ ARABİSTAN VE HUSİLER

Husilerin bugüne kadar Yemen'de elde ettiği askerî kazanımlar, siyasi nüfuzlarının ve askerî güçlerinin yakın zamanda zayıflamayacağını göstermektedir. Muhtemelen ülkenin Zeydi bölgelerinin yanı sıra şu anda kontrolleri altında olan şafi bölgelerinin çoğunda uzun vadeli kontrolü ellerinde tutacaklardır. Bu da yaklaşık 20 milyon Yemenlinin Husi yönetimi altında yaşamaya devam edeceği anlamına gelmektedir. Husiler, Yemen'deki iktidarlarını güçlendirdiği sürece İran'ın Suudi Arabistan'ı zayıflatma planına katılmaya devam edecek-

lerdir. Husi hareketinin genişlemesi ve dünyanın en önemli enerji nakil yollarından biri ve Süveyş Kanalı'ndaki hayati bir nakliye arteri olan Bab'ül Mendep Boğazı'nda hâkimiyeti ve el-Hudeyde Limanı üzerinde daha fazla kontrol, İran'ın müttefiklerinin bölgesel kontrolünü güçlendirebilir. Husiler, Süveyş Kanalı ve Basra Körfezi'ndeki deniz trafiğini kontrol altına alabilir. Dolayısıyla Tahran'ın Bab'ül Mendep Boğazı üzerindeki kontrolü, İran'ın bölgedeki ilişkilerini kendi çıkarları doğrultusunda yeniden çizmesi anlamına gelecektir. Suudi Arabistan, stratejik Bab'ül Mendep Boğazı üzerindeki kontrolü güvence altına alarak İran'ın bölgedeki etkisini azaltmak istemektedir. Dolayısıyla Yemen'de barış konusunda ciddi jeopolitik zorluklar söz konusudur.

“
Yemen'in başkentinde önemli bir diplomatik hareketlilik yaşanmaktadır. Suudi ve Husi yetkililer iç savaşın başladığı 2014 yılından bu yana ilk kez kamuoyu önünde bir araya gelmiştir. 9 Nisan'da Suudi Arabistan'ın Yemen Büyükelçisi Muhammed el-Cabir, Ummanlı bir heyetin de katıldığı barış görüşmeleri öncesinde Sana'a'da Husilerin siyasi lideri Mehdi el-Meşat ile el sıkışırken görüntülenmiştir.”

10 Mart 2023'te İran ile Suudi Arabistan arasında imzalanan anlaşma ile yeniden ateşkes görüşmeleri hız kazanmış, umutlar art-

mıştır. Husiler ile Yemen hükümet güçleri arasında Nisan 2022'de altı aylığına yürürlüğe giren ancak ekim ayında yenilenmeyen ateşkesin uzatılması beklenmektedir. Suudi Arabistan'ın, Husilerin Yemen'in batısındaki dağlarda yer alan ve ülkenin üçüncü büyük kenti olan Taiz'e uyguladığı kuşatmayı kaldırması karşılığında, Husilerin kontrolü altında bulunan başkent Sana'daki limanlara (Kızıldeniz'deki ana liman Hudeyde dâhil) ve havaalanına uyguladığı ablukayı kaldırması beklenmektedir. Bu süreçte Yemen'in başkentinde önemli bir diplomatik hareketlilik yaşanmaktadır. Suudi ve Husi yetkililer iç savaşın başladığı 2014 yılından bu yana ilk kez kamuoyu önünde bir araya gelmiştir. 9 Nisan'da Suudi Arabistan'ın Yemen Büyükelçisi Muhammed el-Cabir, Ummanlı bir heyetin

Sekiz yıldır iç savaşın sürdüğü Yemen'de kim nereye hakim?

Yemen'de İran destekli Husiler ile Suudi Arabistan öncülüğündeki koalisyonun destek verdiği hükümet güçleri arasında 8 yıldır süregelen çatışmalar, uluslararası alanda atılan diplomatik adımlara rağmen hâlâ dinmedi

de katıldığı barış görüşmeleri öncesinde Sana'da Husilerin siyasi lideri Mehdi el-Meşat ile el sıkışırken görüntülenmiştir. Suudi Büyükelçi Muhammed el-Cabir başkanlığındaki heyetin başkent Sana'daki temaslarını izleyen mesajlar, anlaşma beklentisini güçlendirmiştir. Yerel basına konuşan Husi yetkililer "İyimserliği ve umdu teşvik eden bir atmosfer olduğunu" ifade etmiştir. Ayrıca Yemen'de hükümete destek veren Arap koalisyonu, Suudi Arabistan'ın, insani girişim kapsamında İran destekli Husilerden 104 kişiyi serbest bıraktığını duyurdu. Son bırakılan esirlerle Ramazan Bayramı öncesi serbest bırakılan esir

sayısı 973'e çıkmıştı. Tüm bu adımlar Yemen'de bir ateşkes anlaşmasına varılacağı umutlarını arttırmaktadır.

“
10 Mart'ta varılan Suudi-İran anlaşmasının ardından ve Suudi Arabistan liderliğindeki koalisyonun 26 Mart'ta Yemen'e askerî müdahalesinin yıl dönümü öncesinde Husiler gerilimi tırmandırma sinyali verdi.

Ancak burada dikkat çekilmesi gereken en önemli nokta; Husiler

(ve İran) Suudi Arabistan ile gerilimi düşürmeyi isterken, Yemen'in geri kalanıyla ilgili böyle planlarının olmamasıdır. Husilerin son operasyonları bu değerlendirmeyi doğrular niteliktedir. 10 Mart'ta varılan Suudi-İran anlaşmasının ardından ve Suudi Arabistan liderliğindeki koalisyonun 26 Mart'ta Yemen'e askerî müdahalesinin yıl dönümü öncesinde Husiler gerilimi tırmandırma sinyali verdi. Buna göre, 24 Mart Cuma günü Husilerin Marib'in Harib ilçesinde hükümet kontrolündeki bölgelere saldırı başlatması; Kızıldeniz'in güneyindeki Hudeyde'de deniz mayınlarının kullanıldığı gösterişli bir askerî geçit töreni; Suudi sınırındaki el-Cevf vilayetinde füzeler, helikopterler ve İHA'lar dahil ağır silahların kullanıldığı bir askerî tatbikat; Birleşmiş Milletler (BM) özel temsilcisinin çalışmalarını askıya alma tehdidi ve el-Mocha'dan Taiz şehrine giderken savunma bakanı, genelkurmay başkanı ve Taiz valisini taşıyan konvoyu drone saldırısı. Konvoyda bulunan Yemen Savunma Bakanı Muhsin ed-Dairi ile Genelkurmay Başkanı Sağır bin Aziz ve Taiz Valisi Nebil Şemsan'ın yara almadan kurtulduğu belirtildi. Husiler bu eylemlerle hem içeriye hem de dışarıya bir dizi mesaj göndermektedir. Husiler için çatışmanın bölgesel Suudi-İran katmanını çözme girişimi, ileride çatışmanın giderek yerelleşeceği anlamına gelebilir.

Sonuç olarak Yemen krizinde olumlu bir atmosfer hâkim olsa da ülkede çözümün önünde ciddi zorluklar, jeopolitik engeller söz konusudur. ■

ÜSTANLATILARA MEYDAN OKUMAK: İRAN VE SUUDİ ARABİSTAN NORMALLEŞMESİNİN BÖLGESEL JEOPOLİTİĞE ETKİLERİ

GÖKHAN ERELİ

Koordinatör **ORSAM**

“

Aslına bakıldığında Suudi Arabistan ve İran arasında meydana gelen normalleşme görüşmelerinin ve her iki ülkenin de siyasi ilişkilerini normalleştirme beyanlarının Ortadoğu'nun en kritik gelişmelerinden birisi olarak değerlendirilmesi, iki ülkenin ilişkilerinin bir üst-anlatı (meta-narrative) olarak değerlendirilmesi ile ilişkilidir.

”

2 020-2021 döneminden bu yana Ortadoğu bölge siyasetindeki en kritik eğilimlerden bir tanesi bölge ülkeleri arasında devam eden siyasi normalleşme süreçleridir. Bu süreçler ülkelerin siyasi ilişkilerini ikili görüşmeler ve anlaşmalar yoluyla yeniden tesis etme, sorunlu meseleler üzerinde görüşme iradesini karşılıklı olarak ifade etme ve ilişkileri geliştirmeye yönelik yol haritası oluşturma kararlılığını somut adımlarla göstermeyi içermektedir. 2021 yılının ilk günlerinden itibaren yaşanan bu siyasi normalleşme süreçleri, Körfez ülkelerini

temele alan bir sürece evrilmiştir. İlk elde Körfez ülkeleri İsrail ile siyasi normalleşme faaliyetlerine başlamış ve bölge geneline yayılan süreç sonucunda Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Bahreyn, Sudan ve Fas, 1979 yılındaki Mısır ve 1994 yılındaki Ürdün'ün ardından İsrail ile normalleşmeyi kabul eden ülkeler olmuşlardır. Ardından Körfez krizinin patlak vermesine neden olan Katar ambargosu Ocak 2021 tarihinde çözülmüş ve Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn'in yanında, Mısır gibi ülkeler de Katar ile ilişkilerini normalleştirmiştir. Ardından benzer siyasi normalleşme süreçleri Körfez ülkeleri ile Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerde de gözlemlenmişti. Nitekim bu çerçevedeki en önemli halkalardan birisini temsil edebilecek bir gelişme de Suudi Arabistan ve İran arasında meydana gelen son dönemdeki siyasi normalleşme süreçleridir.

SUUDİ ARABİSTAN-İRAN İLİŞKİLERİNDE REKABET ANLATISI

Aslına bakıldığında Suudi Arabistan ve İran arasında meydana gelen normalleşme görüşmelerinin ve her iki ülkenin de siyasi ilişkilerini normalleştirme beyanlarının Ortadoğu'nun en kritik gelişmelerinden birisi olarak değerlendirildi-

rilmesi, iki ülkenin ilişkilerinin bir üst-anlatı (*meta-narrative*) olarak değerlendirilmesi ile ilişkilidir. Ana akım uluslararası ilişkiler çevrelerinin teorik araçları ile beslenmiş analizlerde ve 1979 sonrası geleneksel Ortadoğu ile ilgili analizlerde, Suudi Arabistan ve İran'ın

1979 yılından bu yana bir rekabet içerisinde olduğu ifade edilegelmiştir. Uluslararası ilişkilerde devletlerarası rekabet sıra dışı bir durum değilken Suudi Arabistan-İran ilişkilerini bu derece önemli kılan hususlara bakmak faydalıdır. Bu çerçevede iki devletin 1979

sonrası önemli bir rekabet içerisine girdiği anlatısının gerek Ortadoğu'daki gerekse de Ortadoğu'ya yönelik siyaset belirleyen kimlerin ısrarlı tutumları gereğince tarihdışı (*ahistorical*) bir pozisyona sokulduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Tarihdışı ifadesi temel ola-

rak ilişki biçimlerinin tekdüzelikliğini ve sürekliliğini ifade etmekte, beklenmedik durumların etkilerini (*contingency*) göz ardı etmektedir. İki devletin ilişkilerinin tarihdışı bir pozisyona sokulması, ilişkilerin devletlerin ilişki kurdukları bütün dönemler boyunca aynı olduğunu, değişmez olduğunu ve yapısal gereklilikler çerçevesinde belirlendiği ön kabulüne dayanmaktadır. Ön kabulün diğer içeriklerinin şartlarına bakıldığında her iki devletin de Müslüman dünyanın lideri ol-

mak istediği ve her iki devletin de jeopolitik olarak birbirini tehdit unsuru olarak değerlendirdiği şartları da ortaya çıkmaktadır. Fakat 1979 yılından önceki dönemlerde olduğu gibi 1979 sonrası Ali Ekber Haşimi Rafsancani ve Muhammed Hatemi gibi liderler ve Suudi mevkidaşları Kral Fahd bin Abdülaziz dönemlerinde ilişkilerin gergin olmadığı dönemlerin varlığından bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla bu gibi münferit (*disjunctive*) örnekler, Suudi-İran tarihdışı üs-

tanlatısının bölge uluslararası ilişkilerini tam olarak yansıtmadığını gösterebilecektir.

İki devletin ilişkilerinin değişmez bir şekilde gergin olduğu üstanlatısı aynı zamanda ilişkilerin siyasi boyutunun da görmezden gelinmesini kolaylaştırır. Bu çerçevede, her iki devletin ve devletlerin içerisindeki kişilerin, kurumların yanında bölge siyasetindeki ve uluslararası siyasetteki aktörlerin Suudi Arabistan-İran ilişkilerine yönelik siyasi araçsallaştırma temayülleri

de böylece anlaşılabilir. Her ne kadar ilişkilerin değişmez bir şekilde gergin olduğu anlatısı tarihdışı olsa da ilişkilerin bu durumu belirli siyasi aktörler tarafından araçsallaştırılmış ve siyasi kazanımların oluşturulmasına çalışılmıştır. Bu aşamada özellikle, ABD'nin Soğuk Savaş döneminin ilk aşamalarında bölge güvenliğini Suudi ve İran desteği ile inşa etme politikası Çifte Sütun (*Twin Pillar*), Çifte Çevreleme (*Dual Containment*) politikasına geçilmesi de bu bölgesel gerginliğin araçsallaştırılabileceğini göstermekteydi.

“

Bölgedeki uluslararası aktörlerin varlığının silikleşmeye ve ABD'nin bölgeden çekilen bir görüntüsünün olduğu, Rusya'nın Suriye ve Ukrayna gibi cephe hatlarında meşgul olduğu bir dönemde, bir diğer küresel güç olan Çin'in Suudi Arabistan ve İran arasında bir normalleşme anlaşması kotarması da makul bir gelişme olarak okunabilir.

”

İRAN-SUUDİ İLİŞKİLERİNDE DEĞİŞEN ANLATI

İki devlet arasındaki normalleşme süreçlerinin içeriğine ve nedenlerine bakıldığında ise bu gelişmenin bir üstanlatinın parçası olmadığı iddiasının yanında, birçok başka neden de bulunmaktadır. Nedenlerden ilki bölgedeki güç dengesinin değişmekte olduğu ve her iki devletin de buna yönelik yeni hamleler yapmakta olduğudur. Özellikle 2000'li yılların ilk çeyreğinin son-

larına yaklaşılan dönemde bölge güvenlik şemsiyesinin koruyucusu konumunda olan ABD'nin oğul George W. Bush dönemindeki eleştirilerin ardından Barack Obama, Donald Trump ve Joe Biden dönemlerinde Ortadoğu'yu birincil dış politika önceliği olarak görmediği ifade edilebilir. Neredeyse 2008'li yıllardan bu yana devam eden Ortadoğu'yu öncelikle stratejisi, ABD'nin bölgede kendi askerlerini enstrümentalize etme eğilimini azaltmış, bölgedeki müttefiklerinin ABD'ye olan güvenini azaltmış ve dolayısıyla da değişen güç dengelerine yeni pozisyonlar almayı gerekli hâle getirmiştir. Dolayısıyla bölgedeki uluslararası aktörlerin varlığının silikleşmeye ve ABD'nin bölgeden çekilen bir görüntüsünün olduğu, Rusya'nın Suriye ve Ukrayna gibi cephe hatlarında meşgul olduğu bir dönemde, bir diğer küresel güç olan Çin'in Suudi Arabistan ve İran arasında bir normalleşme anlaşması kotarması da makul bir gelişme olarak okunabilir.

Bu çerçevede iki devletin normalleşmesi aynı zamanda her ikisinin de diplomatik angajmanını artırma isteği ile ilgilidir. Hâlihazırda gerek Rusya-Ukrayna savaşı öncesi ve gerekse sonrası İran'ın ekonomik yaptırımlar altındaki durumu, nükleer anlaşma konusundaki çıkmazlar ve ABD-İran gerginliği gibi konuların Rusya-Ukrayna savaşı ile ikinci planda kalması, İran'ın bölgedeki diplomatik aktivizmini artırmasını gerektirmişti. Aynı şekilde Suudi Arabistan da ABD ile yaşanan ikili siyasi ve ekonomik sorunlara OPEC çerçevesinde petrol arzında kesintiye gidilmesi krizi de eklendiğinde gerek bölgesel ge-

rekse de uluslararası anlamda diplomatik aktivizmini artırmak durumunda kalmıştı. Bu sayede her iki ülke de gerek artan diplomatik aktivizmlerinin parçası olarak gerekse bölgedeki normalleşme ikliminin dışarısında kalmanın içerisinde olmaya oranda daha maliyetli olacağını hesaba katarak, ilişkilerinde normalleşme kararı aldılar.

Aynı zamanda iki devletin normalleşmesi ile ilgili bir diğer husus da bölge jeopolitiğinin değişen doğasıdır. Normalleşme görüşmelerinin yapıldığı ve normalleşme anlaşmasının sonradan imzalandığı noktanın Pekin olması, aynı zamanda Pekin'in Washington ve Moskova'nın pahasına Ortadoğu'da ekonomik angajmanlarının yanında siyasi ve askerî angajmanlarını da artırdığını göstermektedir. Çin'in artan angajmanlarının yanında, bu angajmanların bölge ülkelerinin öncelikleri ile örtüşüyor olması ise daha önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla sonuç olarak, Suudi Arabistan ve İran arasında meydana gelen normalleşme süreçlerinin tarihi bir arka plan dahilinde tekdüzeliğe karşı okunması, devletlerarası ilişkilerin doğasının da daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu çerçevede iki devletin ilişkilerini geliştirecek siyasi iradeyi göstermeleri jeopolitikten ideolojiye, liderlerin tutumundan bölge güç dengesinin durumuna bağlı olabilir. Buradaki önemli nokta ilgili ilişki biçiminin beklenmedik olayların etkisini (*contingency*) hesaba katarak, sadece yapısal şartlar tarafından değil, failliği (*agency*) içeren araçlar tarafından da belirlendiği unutulmamalıdır. ■

İRAN- SUUDİ ARABİSTAN NORMALLEŞMESİNE KARŞI İSRAİL'İN TEPKİSİ

KYRYLL STURMAK

Yüksek Lisans ESOĞÜ

“

İran-Suudi Arabistan normalleşmesine ilişkin haber dünya kamuoyunda karışık tepkilere yol açmıştır. Mesela, Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve BRICS ülkeleri İran-Suudi ilişkilerinin normalleşmesini oldukça sıcak karşılarken, Batılı ülkeler “ebedi iki rakibin” arasındaki hızlı yakınlaşmadan ve Çin’in müzakerelerdeki arabuluculuğundan endişe duymuşlardır. İlk günlerde İsrail Dışişleri Bakanlığı normalleşmeye dair herhangi bir yorum yapmayı reddetmiştir.

”

10 Mart Cuma günü New York Times bu şekilde bir yazıyla başlamıştır: “Suudi Arabistan ve İran, Çin’in acabuluculuğunda yedi yıllık bir ayrılığın ardından diplomatik ilişkileri yeniden tesis etmek üzere anlaşmaya varmış [...] İki ülke güvenlik iş birliği anlaşmasının yanı sıra eski ticaret, yatırım ve kültür anlaşmalarını da yenilemeyi kabul etmiştir.” Aynı gün İran Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi Sekreteri

Ali Şamkhani ve Suudi Arabistan Ulusal Güvenlik Danışmanı Mu-saad bin Mohammed el-Aiban, iki Körfez gücü arasındaki ilişkilerin yenilenmesini müzakere etmek üzere Çin’in başkentinde bir araya gelmiştir. Görüşmeler, Çin dış politikasını yöneten Dışişleri Bakanı Wang Yi’nin huzurunda gerçekleştirilmiştir. İran ve Suudi Arabistan önümüzdeki iki ay içerisinde diplomatik ilişkileri yeniden tesis etme ve karşılıklı olarak büyükelçiliklerini açma konusunda mutabık kalmışlardır. İki taraf ticaret, yatırım ve kültürel değişim alanlarında iş birliğini sürdüreceklerini ifade etmiştir. Müzakereler sırasında özel vurgu güvenlik konusuna yapılmıştır. Dolayısıyla bu gelişmeler sadece küresel alanda değil Orta-doğu bölgesindeki diğer aktörlerin ve özellikle de Arap ülkeleri ile normalleşme arayışında olan İsrail’in tutumunu ve politikalarını etkilemiştir.

İSRAİL'İN İRAN-SUUDİ ARABİSTAN NORMALLEŞMESİNE TEPKİSİ

İran-Suudi Arabistan normalleşmesine ilişkin haber dünya kamuoyunda karışık tepkilere yol açmıştır. Mesela, Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve BRICS ülkeleri İran-Suudi ilişkilerinin normalleşmesini oldukça sıcak karşılarken,

Batılı ülkeler “ebedi iki rakibin” arasındaki hızlı yakınlaşmadan ve Çin’in müzakerelerdeki arabuluculuğundan endişe duymuşlardır. İlk günlerde İsrail Dışişleri Bakanlığı normalleşmeye dair herhangi bir yorum yapmayı reddetmiştir. İran ile Suudi Arabistan liderlerinin üst düzey Pekin Zirvesi, Mossad istihbarat teşkilatının gözünden kaçmış gibi bir algı oluşturulmuştur ancak bu haber, İsrail’in nükleer

potansiyeline sahip olabilen İran'a yönelik korkusunun Suudi Arabistan'la resmî ilişkiler kurmasına yardımcı olacağı varsayımını zora sokmuştur. Eski ABD Başkanı Donald Trump'ın yönetimdeki son günlerinde Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Bahreyn gibi diğer Körfez ülkeleriyle "İbrahim Anlaşmaları" kapsamında diplomatik ilişkiler kuran İsrail, Suudi Arabistan ile de aynı şey yapmayı amaçlamaktaydı. Böyle bir hamle, İsrail'in düşmanca komşuluk statüsünde köklü bir değişikliğe işaret ederek Arap dünyasından nesiller boyu süren izolasyonu fiilen sona erdirecekti.

Bu arada ABD Cumhurbaşkanı Joe Biden yönetimi, Suudi hava sahasının İsrail sivil uçaklarına

açılması gibi iki ülke arasındaki ilişkilerde ilerleme kaydedilmesine katkıda bulunmuştur. Yeni gelişmeler ise Suudi Arabistan sahalarını İsrail'in İran'a yönelik muhtemel saldırılarına doğrudan kapatmıştır. Pekin olayları, İran'la ilgili tehdit algılarının ABD desteğiyle dahi olsa, İsrail'in yalnızca iç politikasında kullanılabilir bir blöf olduğunu kanıtlamıştır. Düşük olasılığa rağmen eğer İsrail, İran topraklarını vurmaya karar verirse Tahran, İsrail'le sert konuşmaya istekli olan yeterince komşu ülkeleri toplayarak ve tüm Ortadoğu'yu riske atacaktır. Böylelikle İsrail için iç sorunların dış faktörleri şiddetlenirken çözöldüğü dönemler geride

kalmıştır. Bu nedenle 2020 yılında imzalanan ve bölgesel normalleşmeye yol açan "İbrahim Anlaşmaları" gibi müzakereler hem İsrail hem de Amerika için ileriye dönük tek bir opsiyon kalmaktadır.

Aynı zamanda İsrail muhalefeti, İran-Suudi yakınlaşmasının mevcut hükümetin dış politika başarısızlığının bir sonucu olduğuna inanarak Başbakan Binyamin Netanyahu'yu eleştirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri de bu olaydan pek memnun olmayıp tarafsız yorumlarla yetinmiştir. Açıkçası Washington, Körfez ülkelerini İran karşıtı gündem ve İsrail ile Arap monarşileri arasındaki güçlü bağ temellerinde konsolide etmeye çalışmaktaydı. İran ile denge kurmak ise bu planın parçası değildi. Diğer

bir ifadeyle Trump ve Biden yönetimlerinin İran'a yönelik maksimum baskı stratejisi başarısız olup Batı'nın uyguladığı yaptırımları etkisiz hâle getirmektedir. ABD ve İsrail'in İran politikası seçenekleri de gittikçe azalmaktadır. Başka bir deyişle İran, artık hem ABD hem de İsrail ile müzakereler için stratejik etki kazanmaktadır.

“

Suudi-İran ilişkilerinin yedi yıl aradan sonra “normalleşmesi”, İsrail ile sınırlı oranda ilişkilidir ve aslında iki ezeli rakibin soğuk politik hesaplarına dayalı bir girişimdir. Böyle bir uzlaşmanın sadece İsrail gerçeği ile değil, bir ölçüde dünya güçlerinin liderliğindeki değişimle ilgisi vardır. Örneğin, ABD yıllardır Ortadoğu'daki müdahalesini sınırlama niyetinin sinyallerini verirken, Çin de kendi rolünü güçlendirmekteydi.

”

İRAN-SUUDİ ARABİSTAN NORMALLEŞMESİNE İLİŞKİN OLASI SENARYOLAR VE İSRAİL

İsrail dışında tüm bölge ülkeleri, İran-Suudi yakınlaşmasını memnuniyetle karşılamış, bunu bölgesel sükûnetin sağlanmasına yol açabilecek ve istikrar ortamını pekiştirecek bir adım olarak değerlendirmişlerdir. İsrail ise normalleşme sürecinin bir yıl önce başladığına ve bunun Suudi-İsrail muhtemel yakınlaşmasını etkilemeyeceğine dikkat çekmiştir. Gerçekten Ortadoğu'nun iki en önemli aktörü, yaklaşık iki yıldır diplomatik iliş-

kilerin yeniden tesis edilmesi için müzakereler yürütmesine rağmen o girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kırılma noktası Pekin'de olmuştur. Aynı zamanda Suudiler için İran ile diplomatik ilişkilerin yeniden başlaması, İsrail ile olan yakın ortaklıklarından vazgeçmek anlamına gelmediği unutulmamalıdır. Oysa daha birkaç ay önce Riyad, Tahran'ın İsrail'e karşı bir askerî operasyon başlatmayı planlayabildiğini iddia etmişti. Öte yandan Arap medyaları, Riyad ile

Tahran arasında varılacak anlaşmanın Ortadoğu'da şiddeti durdurabileceğini tahmin etmektedir. Üstelik, bölge için önemli ve olumlu bir daha gelişme söz konusu: Suudilerin ve İranlıların 22 yıl önce imzaladığı ve her iki tarafın terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve kara para aklama ile mücadelede iş birliği yapmayı kabul ettiği bir güvenlik anlaşmasının ve 1998 ticaret ve teknoloji anlaşmasının yenilemesi planlanmaktadır. Şimdilik bu girişimin nasıl gelişeceğini

ve İsrail'inin bu tür yeni yakınlaşmaya nasıl tepki vereceğini izlemek ilginç bir noktadır.

Suudi Arabistan ve İran'ın diplomatik ilişkilerini 2016 yılında kesdiğini hatırlatmakta fayda var. İki ülke, İran İslam Devrimi'nin 1979'da Batı karşıtı Şii teokrasisi kurmasından bu yana ideolojik ve askerî bir çekişme içindedir. Suudi-İran ilişkilerinin yedi yıl aradan sonra "normalleşmesi", İsrail ile sınırlı oranda ilişkilidir ve aslında

iki ezeli rakibin soğuk politik hesaplarına dayalı bir girişimdir. Böyle bir uzlaşmanın sadece İsrail gerçeği ile değil, bir ölçüde dünya güçlerinin liderliğindeki değişimle ilgisi vardır. Örneğin, ABD yıllardır Ortadoğu'daki müdahalesini sınırlama niyetinin sinyallerini verirken, Çin de kendi rolünü güçlendirmekteydi. Dolayısıyla başarıyla sonuçlanan son tur görüşmelerde ana arabuluculuğu Çinli diplomatlar yapmıştır.

“

Pekin'in Ortadoğu meselelerinde aktif siyasi rol oynaması ve bölgenin kilit rakipleri arasında doğrudan arabulucu olması nadir görülen bir durumdur. Elbette bu durum, kendisinin ve ABD'nin mağlup edilebileceğini ve Çin'in artık bölgedeki jeopolitik konumunu güçlendireceğini düşünen Tel Aviv'i endişelendirmektedir. İkinci olarak, İran ve Suudi Arabistan arasındaki normalleşme, Riyad'ın Tahran ile açık çatışmaya bel bağlamaya niyetli olmadığını göstermektedir.

”

İran-Suudi normalleşmesi İsrail'in Ortadoğu stratejisini önemli ölçüde bozmuştur. İlk olarak, Pekin'in Ortadoğu meselelerinde aktif siyasi rol oynaması ve bölgenin kilit rakipleri arasında doğrudan arabulucu olması nadir görülen bir durumdur. Elbette bu durum, kendisinin ve ABD'nin mağlup edilebileceğini ve Çin'in artık bölgedeki jeopolitik konumunu güçlendireceğini düşünen Tel Aviv'i endişelendirmektedir. İkinci olarak, İran ve Suudi Arabistan arasındaki normalleşme, Riyad'ın Tahran ile açık çatışmaya bel bağlamaya niyetli olmadığını göstermektedir. Dahası Suudiler, İran ile çatışmacı ilişkileri tercih eden İsrail'in aksine bir anlaşmaya varmak ve istikrarlı statükoya ulaşmayı amaçlamaktadır. Sonuç olarak yeni ortaya çıkan bölgesel denklem ABD ile İsrail'in bölgeyi İran'a karşı konsolide etme planlarını sınırlandırmakta ve hatta Batılı müttefiklerin farklı arayışlara yönelmesine yol açmaktadır. ■

SUDANI'NİN ZİYARETİ VE TAHKİM MESELESİ

FEYZULLAH TUNA AYGÜN

Uzman ORSAM

“

Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Başbakan Sudani'ye gönderilen davet üzerine gerçekleşen ilk ziyarette iki ülke dış politikasının temel taşları hâline gelen ekonomi, güvenlik ve su konuları ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

”

Irak Başbakanı Muhammed Şiya Sudani, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın daveti üzerine Ankara'yı ziyaret etmiştir. Ziyaret, Sudani'nin göreve gelmesinin ardından ilk Türkiye ziyareti olması ile dikkat çekmiştir. Bu anlamda birçok konu en üst düzeyde tartışılmış ve başta ekonomi, güvenlik ve su meselesi olmak üzere iş birliğinin geliştirilmesi konusunda ortak çalışılması kararı açıklanmıştır. Bu denklem içerisinde iş birliği beklentilerinin arttığı bir sürece rağmen Uluslararası Tahkim Mahkemesinin kararı ilişkilerin geleceğine yönelik bir tehdit oluşturmaktadır.

Sudani'nin 21-22 Mart 2023 tarihlerindeki iki günlük ziyaretinin ilk günü resmî görüşmelere ayrılmış, ziyaretin ikinci gününde ise

Başbakan Sudani Türk iş insanlarından oluşan heyetle bir araya gelmiştir. Ziyaret, 29 Aralık 2022'de Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Başbakan Sudani'ye gönderilen davet üzerine gerçekleşmiştir. 27 Ekim 2022 tarihinde Irak Parlamentosundan güvenoyu alarak görevine başlayan Sudani'ye görev süresinin ilk iki ayı içerisinde davetin yapılması ise ilişkilerin boyutunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Bu doğrultuda gerçekleşen ilk ziyarette iki ülke dış politikasının temel taşları hâline gelen ekonomi, güvenlik ve su konuları ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Ayrıca Fav Büyük Limanı ve daha önce Kuru Kanal ve Irak İpek Yolu olarak adlandırılan Kalkınma Kanalı ile ilgili gelişmeler de gündemde yüksek bir önceliğe sahip olmuştur. Bu konunun gündemdeki önemini Sudani'nin Ankara ziyaretinden önceki ay içerisinde Basra'daki projelerin ilerleyişini iki kez incelemesiyle göstermiştir. Bu projenin tamamlanması için 2038 yılı belirlenmiş olmasına rağmen Türkiye üzerinden geçecek yeni küresel ticaret hattının ortaya çıkması iki ülkeyi birbirine yakınlıştırmaktadır. Buna ek olarak Sudani'nin ziyaretinden birkaç gün önce Irak'ın dünya siyaseti ve bölgesel denklemde “doğal yerini” geri kazanmasından bahsetmesi, Irak'ın dengeli dış politika arzusuna işaret

etmektedir. Bu bağlamda Sudani'nin Ankara ziyareti Irak-Türkiye ilişkileri açısından olduğu kadar Sudani'nin politik amaçları açısından da büyük önem taşımak-

tadır. Bu açıdan bu ziyaret, Irak dış politikasına bir dönüşün habercisi olarak değerlendirilebilir. Irak, her ne kadar 2003 sonrasında bölgesel ve küresel aktörler arasında dengeli dış politikaya sahip olmayı amaçlamasına rağmen iç savaş, terörizm ve siyasi çatışmalar karar vericilerin bu politikayı ihmal etmesine neden olmuştur ancak yeni denklem içerisinde terör örgütü IŞİD'e karşı askerî zaferin elde edilmesi ve pandemi sonrası

yükselen petrol fiyatları nedeniyle Irak'ın artan geliri Irak'ın "doğal konumuna" tekrar kayması için uygun bir zemin sunmaktadır. Bu kapsamda Ankara'ya gelen Sudani, Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından karşılanmıştır. Resmî karşılama töreninin ardından Türkiye Cumhurbaşkanı ve Irak Başbakanı, baş başa görüşmelerin ardından heyetler arası görüşme ve resmî yemekle programı tamamlanmıştır.

Her iki ülkenin de görüşmeye katılan heyet üyeleri arasında ikili ilişkiler, güvenlik, iklim, su, yeniden yapılandırma, ticaret ve enerji meselelerinden sorumlu bakanlar ve yetkililer yer almıştır.

İKİLİ İLİŞKİLERDE YENİ DÖNEM

Görüşmede ele alınan konular, Türkiye ve Irak ikili ilişkilerinin çok boyutluluğunu gözler önüne sermiştir. Bu gerçek, görüşmenin

ardından düzenlenen ortak basın toplantısında da görülmüştür. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye'nin Kalkınma Kanalı'na verdiği desteği, projeyi yeni İpek Yolu olarak nitelendirerek ifade etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin tüm terör örgütlerine karşı birlikte mücadele etmek için iş birliği yapma isteğini dile getirmiştir. Dahası Cumhurbaşkanı Erdoğan, Irak halkı ve heyeti için belki de en önemli konu olan su meselesine değinmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, "Türkiye, 62 yılın en şiddetli kuraklığını yaşamasına rağmen Irak'ın sıkıntısının giderilmesi için Dicle Nehri'nden bırakılan su miktarını bir ay süreyle artırma kararı aldık" demiştir. Türkiye, tarafından gösterilen bu yaklaşım sınır aşan sular konusunun bir çatışma konusu olmaktan çok bir iş birliği alanı olarak ele alındığı göstermektedir.

“

Sudani, özellikle iş insanlarına daha kolay ve hızlı vize işlemlerinin sağlanacağını müjdesini de paylaşmıştır. Bunlara ek olarak Sudani, Kalkınma Kanalı ve su meselesini görüşmek üzere Türk heyetlerini Bağdat'a davet etmiştir.

”

Öte yandan Başbakan Sudani, sınır aşan güvenlik konularında istihbarat paylaşımı ve fazla iş birliği de dâhil olmak üzere iki ülke arasındaki bütün konularda ilişkilerin artırılmasına karar verildiğini belirtmiştir. Sudani, özellikle iş insanlarına daha kolay ve hızlı vize işlemlerinin sağlanacağını müj-

desini de paylaşmıştır. Bunlara ek olarak Sudani, Kalkınma Kanalı ve su meselesini görüşmek üzere Türk heyetlerini Bağdat'a davet etmiştir.

ZİYARETİN ARDINDAN İLİŞKİLERDEN BEKLENTİLER

Başbakan Sudani'nin de Türkiye ziyaretinden önce yayınladığı makede de vurgu yaptığı üzere iş birliği alanları gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda görüşmenin olumlu havası, pek çok konuyu içeren ikili ilişkilerde yeni bir hareketliliğin yaşanacağını göstermektedir. Ancak yeni hareketliliğin en görünür kısmının altyapı projeleri ve ticari alanda olması beklenmektedir. Bu bağlamda, bu konuların genel ola-

rak ikili ilişkilerin itici gücü hâline gelmesi oldukça olası bir yön olarak değerlendirilmektedir. Hatta bu alanlarda sağlanan iş birliği zemininin sonraki aşamada diğer alanlara da olumlu yansımaları olacağı söylenebilir.

Görüşmenin ardından ortaya çıkan atmosfer içerisinde iki ülke arasındaki farklı dosyaların birbirinden ayrılarak ele alınması beklenmektedir. Genel olarak iki ülke arasındaki güvenlik ve su meselesi gibi konuların birleştirilerek ele alınması, beklenen süre içinde kaydedilen ilerlemenin sınırlı olmasına neden olmuştur. Ancak özellikle Türkiye'nin yaşadığı kuraklığa rağmen su konusunda iyi niyetli duruşu üzerine Irak'a daha fazla su

verme taahhüdü, meselelerin birbirinden bağımsız şekilde tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Buradan ortaya çıkan etki ile ilişkilerin genel anlamda ivme kazanması beklenebilir.

“

İklim değişikliğinin etkileriyle önümüzdeki süreç içerisinde Irak'taki su sorununun daha gözle görülür hâle gelmesi beklenmektedir. Bu anlamda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da ifade ettiği gibi “sınır aşan sular konusunun iş birliği” çerçevesinde ele alınması Irak açısından kritik bir öneme sahiptir.

”

Sudani'nin de Dünya Su Günü olan 22 Mart'ta ülkesindeki su altyapısındaki eksiklikleri ifade eden açıklaması dikkat çekmiştir. Zira iklim değişikliğinin etkileriyle önümüzdeki süreç içerisinde Irak'taki su sorununun daha gözle görülür hâle gelmesi beklenmektedir. Bu anlamda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da ifade ettiği gibi “sınır aşan sular konusunun iş birliği” çerçevesinde ele alınması Irak açısından kritik bir öneme sahiptir. Irak'taki su giderinin büyük çoğunluğunu oluşturan tarımsal sulama konusunda ise altyapı eksiklikleri verimsizliğe neden olmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin bu alanda sahip olduğu tecrübe Irak için çok değerli olarak ifade edilebilir.

İki ülke arasında sorunlu olarak nitelenebilecek konular, bu yeni dönemde farklı açılardan ele alınmaya başlanabilir. Çünkü Irak'ta kurulan hükümetin büyük çatlaklar olmadan istikrarlı bir şekilde işlemeye devam etmesi Irak'ın başta Türkiye'nin terör örgütlerinin varlığı nedeniyle duyduğu rahatsızlığa yönelik iş birliği bir bakış açısı ortaya koymasına imkân vermektedir. Irak hükümetinin dengeli dış politika konusundaki istekliliği de bu gelişmelere ek olarak bir çarpan etkisi oluşturmaktadır. Bunun da ötesinde, genel anlamda Irak'ın Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesi, karşılığında Başbakan Sudani'nin hükümet hedeflerine ulaşmasına yardımcı olacağı söylenebilir ancak Irak'ta 2019 yılında başlayarak dönemin başbakanı Adil Abdülmehdi'nin istifa etmesine neden sokak olayları ve Irak dinarının ABD doları karşısında

yaşadığı dengesizlikler ülkenin yakın geleceği açısından bir risk faktörü olarak değerlendirilebilir. Yine de tüm zorluklara rağmen Sudani'nin Ankara ziyaretinin ardından Irak dış politikasının iş birliğini öncelleyen yeni bir dönemin başladığı söylenebilir.

Bu başlayan yeni dönem üzerinde Paris merkezli Uluslararası Ticaret Odasına bağlı Tahkim Mahkemesinin Irak'ın Türkiye hakkındaki başvurusu üzerine kararını açıklaması ikili ilişkilerde tehdit faktörü olarak değerlendirilebilir. Zira kararın ardından Türkiye yeni bir anlaşmaya ulaşılana kadar açılmak üzere, Kerkük-Ceyhan boru hattını kapattığını açıklamıştır. Dolayısıyla Türkiye, mahkeme kararına saygılı şekilde Bağdat ve Erbil arasında uzlaşmaya varılmasını ve bu kararın Türkiye ile paylaşılmasını bekleyeceğini açıklamıştır ancak Sudani'nin ziyaretinin zamanlaması nedeniyle ziyaret esnasında söz konusu karar hakkında konuşulduğu ve görüş alışverişi yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Buna rağmen henüz boru hattının yeniden aktif konuma getirilmediği görülmektedir. Dolayısıyla iki ülke arasındaki boru hattının yeniden kullanılmaya başlanmaması Irak için ekonomik maliyet oluşturmaktadır. Bu nedenle hem Bağdat-Erbil hem de Bağdat-Ankara ekseninde uzlaşmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Sonuç olarak iki ülke arasında olumlu ivmenin bu uzlaşmaya zemin hazırlayacağı söylenebilir ancak Bağdat-Erbil arasında kalıcı bir anlaşmanın sağlanması üzerine sürecin daha sağlıklı şekilde hareket edebileceği yorumu yapılabilir. ■

SUDAN'DA TEK ADAM İKİ GENERAL: NİSAN 2023 ÇATIŞMALARI

DR. VOLKAN İPEK

Akademisyen YEDİTEPE ÜNİ.

“

Verilere göre bir iktidarın serbest seçimlerle değişmesiyle gelen başarı oranı darbelerle değişmesiyle gelen başarı oranına göre çok daha yüksek oldu. Parti ya da askerî kurum olsun, iktidarın ordu tarafından görevden alınması ağırlıklı olarak birçok Küresel Güney ülkesindeki sorunları çözemedi, aksine daha da arttırdı.

”

Üçüncü dünya ülkeleri olarak da bilinen Küresel Güney ülkelerinde ağırlıklı olmak üzere, bir ülkedeki iktidarın başarı oranı tarih boyunca iki kez giderilmek istendi. Bunlardan birincisi serbest ve dürüst seçimlerdi. Eğer o ülkede serbest ve dürüst seçimler geçerliyse cumhurbaşkanlığını ve/veya hükümeti oluşturan iktidarın yetkileri belli ara-

lıklarla düzenlenen bu seçimlerde halk tarafından sınılandı. Söz konusu yetkilerin gereği gibi kullanılmadığını düşünen halk meşruiyet adı verilen yönetilme rızasını başka bir siyasi partiye gösterdi. Bunun yanında, eğer iktidar başarılı bulunduyorsa meşruiyet yine aynı iktidara gösterildi. İkinci yol ise her ne kadar tercih edilmese de ülkedeki ulusal ordunun ya tamamının ya da bir bölümünün o iktidarın işlerine müdahale etmesi ve sonuçta iktidarı görevden almasıydı. Askerî darbe denilen bu yol sonunda ordu iktidarın yetkilerini elinden almakla kalmadı aynı zamanda halkın yönetilme rızasını da elde etmeden yeni iktidarı oluşturdu. Verilere göre bir iktidarın serbest seçimlerle değişmesiyle gelen başarı oranı darbelerle değişmesiyle gelen başarı oranına

göre çok daha yüksek oldu. Parti ya da askerî kurum olsun, iktidarın ordu tarafından görevden alınması ağırlıklı olarak birçok Küresel Güney ülkesindeki sorunları çözemedi, aksine daha da arttırdı. Artan sorunları çözmeyi kendine ülkü edinmiş ordu da bu sorunları çözmeden iktidardan inmek ve ülkede serbest ve dürüst seçimler düzenlemek istemedi. O nedenle askerî darbe yaşamış ülkelerde bu seçimleri düzenlemek zaman aldı ya da zor oldu. Sudan darbe süreçleri ve askerî grupların-milis güçlerin çatışmalarını oldukça güçlü tecrübe etmiş bir ülkedir.

SAHRAALTI AFRIKA'DA SUDAN ÖRNEĞİ

Sudan'ı diğer Sahraaltı Afrika ülkelerinden üç temel nokta ayırmaktadır. Bunlardan birincisi, Sahraaltı Afrika'da hiçbir ülkenin bağımsızlığı Sudan'ınki kadar başka bir ülkenin bağımsızlık hareketiyle gelişmedi. Sudan için bu başka ülke kuzeydeki Mısır'dır. Faruk'un başında olduğu Mısır monarşisine 1952 yılındaki Mısır Devrimi'yle son veren yarı Sudanlı Muhammed Naguib ile Cemal Abdül Nasır Sudan'daki İngiliz yönetiminin sonunun Mısır'ın Sudan üzerindeki haklarından vazgeçmesiyle geleceğini düşündüler.

Naguib ve Nasır düşüncelerinde haklılardı çünkü Mısır Sudan'ı da topraklarına katmak istiyor ancak Sudan'da bulunan İngilizler buna izin vermiyorlardı. İngilizlerin Mısır'a yeni bir tehdit oluşturmasını önlemek için Nasır ve Naguib Mısır'ın Sudan üzerindeki toprak taleplerini geri çektiler. Böylece aslında Mısır'ın Sudan üzerinde talep ettiği haklara karşı direniş başlatan ve bunun için İngilizlerin desteğini bile alan Mehdi Abdal Rahman'ın rahatlamasını sağladılar. Sudan Mısır'ın toprak talepleri geri çekilince bağımsızlık yolunda büyük bir adım attı. İkincisi, Sahraaltı'nda bir sivilin bir askere darbe girişimi yaptığı tek ülke Sudan'dır.

1979 yılında UMMA Partisi Başkanı Sadık el-Mehdi General Cafer Nimeyri'ye başarısız bir darbe girişimi yaptı. Bu arada bir cumhurbaşkanının ülkedeki Marksistler tarafından devrilmeye çalışıldığı Sahraaltı'ndaki tek ülke de Sudan'dır. Nimeyri'ye 1971 yılında yapılan darbe girişiminin arkasında ülkedeki Marksistler vardı ve bu Marksistler darbe girişiminden sonra Nimeyri'nin yerine birini bulamadıkları için göreve yeniden Nimeyri'yi getirdiler. Nimeyri yine Marksistler tarafından 1975 yılındaki bir darbe girişimiyle daha devrilmek istenmiş ancak bu sefer de darbeye yapılan karşı darbeye göreve yeniden getirilmişti.

Sahraaltı'nda iki kez darbe girişimi geçirip daha sonra darbe geçirip kısa zaman içinde görevinin iade edildiği başka bir cumhurbaşkanı yoktur. Ülkenin bir diğer siyasi özelliği ise bağımsızlıktan sonra sivil bir cumhurbaşkanı yerine askerinin yönettiği Sahraaltı'ndaki tek ülke konumunda bulunmasıdır. Sudan 1956 ve 1958 yılları arasında Egemenlik Konseyi tarafından yönetildi. Bu durum sonraki süreçte Sudan'ın sosyo-politik hayatını şekillendirmiştir.

Ülkenin geleceğini askerî bir konsey yerine sivil bir partinin yönetmesi gerektiğini düşünen Burhan, halkın Hamdok döneminde gösterdiği protestolara olumlu cevap verip 6 Nisan 2023 tarihinde sivil geçişe onay verince Dagalo bu durumdan rahatsız oldu. Bu karar sadece Askerî Geçiş Konseyi yönetiminin sona ermesi değil aynı zamanda ulusal ordunun iktidardaki yeni partinin gözetimi altına girmesini sağlayacaktı. Böylece Dagalo, Burhan'a meydan okudu.

SUDAN ÇATIŞMALARININ ARKA PLANI VE DARBE "GELENEĞİ"

Bir iktidar döneminde yaşanan siyasi, ekonomik, etnik ya da kültürel sorunların askerî darbelerle giderilme yolunun seçildiği Küresel Güney ülkelerden biri de Sudan'dır. Bağımsızlığını elde ettiği 1 Ocak 1956 tarihinden günümüze kadar olan süreçte toplamda 27 kere as-

keri darbe girişiminin görüldüğü ve bu girişimlerin 15 tanesinin başarılı olduğu ülkede 2021 darbesiyle başa gelen General Abdel Fattah'ın komutasındaki ulusal orduyla General Muhammed Hamdan Dagalo'nun başında olduğu Hızlı Destek Güçleri arasında şiddetli çatışmalar başladı. Bu yazının yazıldığı dakikaya kadar resmî sayılarla toplam 500 kişinin öldüğü çatışmalar her ne kadar bir dönem Sudan'a sert ambargolar uygulayan ve Eski Dışişleri Bakanlarından John Kerry'nin eski Sudan Cumhurbaşkanı Ömer el-Beşir'i Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda görünce toplantıyı terk eden Amerika Birleşik Devletleri'nin ateşkes önerisiyle durulmuş gibi olsa da kısa süre sonra devam etti. Medyaya yansıyan raporlara ve haberlere göre de hâlâ devam ediyor.

Fattah'ın ve Dagalo'nun arasındaki çatışmaya varacak kadar güçlü olan anlaşmazlığın temelde üç nedeni var gibi görünmektedir. Bunlardan birincisi ve belki de en önemlisi, ülkedeki ulusal ordunun etkisini korumak ve sivil yönetimin altına girmek istememesi. 2019 yılında Ömer el-Beşir'in Millî Selamet Devrimci Komuta Konseyinin darbe sonucu devrilmesiyle kurulan sivil-asker formatındaki Sudan Egemenlik Konseyinde başbakanlık görevini üstlenen Abdullah Hamdok 2020 yılında laikliği ilan edip konseyi on dört sivil bakanla doldurunca ordu, bu durumdan rahatsız oldu ve 21 Eylül 2021 tarihinde başarısız bir darbe girişiminde bulundu. Hamdok bu girişimden kurtulsa da bu sefer 21 Ekim 2021 ta-

rihindeki ikinci girişimden kurtulamadı ve General Abdel Fattah el-Burhan Sudan Egemenlik Konseyini devirerek Muhammed Hamdan Dagalo'ya yardımcılık görevini verdiği Askerî Geçiş Konseyini kurdu. Diğer pek çok darbenin aksine yönetimden uzaklaştırılmayan Hamdok'a yeni iktidarda da başbakanlık rolü verildi ancak Hamdok artık tamamen sivil bir iktidar isteyen Sudan halkının yoğun protestolarına dayanamayarak 2 Ocak 2022 tarihinde istifa etti. Böylece Askerî Geçiş Konseyinin en etkili iki ismi Burhan ve Dagalo oldu. Ülkenin geleceğini askerî bir konsey yerine sivil bir partinin yönetmesi gerektiğini düşünen Burhan, halkın Hamdok döneminde gösterdiği protestolara olumlu cevap verip 6 Nisan 2023 tarihinde sivil geçişe onay verince Dagalo bu durumdan rahatsız oldu. Bu karar sadece Askerî Geçiş Konseyi yönetiminin sona ermesi değil aynı zamanda ulusal ordunun iktidardaki yeni partinin gözetimi altına girmesini sağlayacaktı. Böylece Dagalo, Burhan'a meydan oku-

du. Burhan ve Dagalo'nun arasındaki çatışmaların diğer nedeni de Ömer el-Beşir döneminde Güney Sudan'daki, Darfur bölgesindeki ve hatta Kuzey Yemen'deki ayaklanmaları bastırmak için 1988 yılında kurulan ve deve üzerindeki cinler anlamına gelen Janjaweed adındaki milislerin başına geçirilen Dagalo'nun pek çok katliamdan sorumlu tutulması sayılabilir. Burhan'ın onay verdiği sivil yönetimde Cancavid'in o bölgelerde işlediği katliamlar gibi ağır insan hakları suçlarının bir Doğruluk ve Uzlaşma Komisyonu tarafından yargılanacağını öğrenen Dagalo büyük bir suçlamayla yüzleşip ceza almamak için Burhan'a karşı çıktı.

Uluslararası Adalet Divanı tarafından yakından izlenen ve cezaya çarptırılan Ömer el-Beşir döneminde ki Darfur olaylarının Sudan kamuoyunu ne kadar rahatsız ettiğini iyi bilen Dagalo herhangi bir yargılanma yaşamamak için sivil yönetime geçiş kararı veren Burhan'a karşı silahlandı. 2013 yılında basit milislikten yarı organize paramiliter güce çevrilen Canca-

vid'in başına getirilen Dagalo, sonuç olarak Burhan'ı ortadan kaldırmak istedi.

İki generalin arasındaki çatışmaların üçüncü nedeni de Beşir'in devrildiği 2019 darbesini birlikte planlayan Burhan ve Dagalo'nun ki bu noktada aslında Dagalo Beşir'i sırtından bıçaklamış kabul edilebilir, özellikle 2021 darbesinden sonra gücü paylaşamamalarıydı. Sivil yönetime geçişi Dagalo'ya göre daha çok benimseyen Burhan'ın halk tarafından Dagalo'ya göre daha fazla sevilmesi Dagalo'nun konumunu ve prestijini gölgeye atmış oldu. Elindeki altın madenlerine rağmen Askeri Geçiş Konseyinden Burhan tarafından yeterince önemsenmediğini düşünen Dagalo böylece Burhan'ı devirmenin en kalıcı çözüm olduğunu düşündü.

Dagalo'daki Burhan nefreti o derece büyüktü ki kendisi bir basın toplantısında 2021 yılında Hamdok'a karşı gerçekleştirilen darbeye rolü olduğu için fazlasıyla pişman olduğunu bile söylemişti.

“
Sudan Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle olan dış politikasında Somali ile birlikte kilit ülkelerden biri. Her ne kadar 2005 yılında ilan edilen Afrika yılından sonra ilk resmî ziyaret 2011 yılında Somali'ye yapılmış da olsa, gerek Sahraaltı Afrika'daki en eski büyükelçiliğin Sudan'da kurulmuş olması gerek Sahraaltı Afrika'da 34 farklı alanda anlaşma imzalanması ve gerekse de Suakin Adası'ndaki girişimler Sudan'ı Türkiye için önemli bir ülke hâline getirmeye yetiyor.

SÜREÇTE TÜRKİYE'NİN KONUMU

Dagalo'nun Hızlı Destek Güçleri'nin feshedildiğinin açıklandığı Sudan'daki çatışmaları yakından izleyen ülkelerden biri de Türkiye olarak öne çıktı. Sudan Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle olan dış politikasında Somali ile birlikte kilit ülkelerden biri. Her ne kadar 2005 yılında ilan edilen Afrika yılından sonra ilk resmî ziyaret 2011 yılında Somali'ye yapılmış da olsa, gerek Sahraaltı Afrika'daki en eski büyükelçiliğin Sudan'da kurulmuş olması gerek Sahraaltı Afrika'da 34 farklı alanda anlaşma imzalanması ve gerekse de Suakin Adası'ndaki girişimler Sudan'ı Türkiye için önemli bir ülke hâline getirmeye yetiyor. Bunun yanında Cumhuriyet dönemindeki ilişkilerin Osmanlı dönemindeki ilişkilerin bir sonucu olarak görülmesi de Türk Dışişleri Bakanlığının dış po-

litikada inşacılık teorisinin uygulanması açısından ayrı bir önem oluşturmaktadır. Sudan aynı zamanda Türkiye'nin 2009 ve 2010 yıllarında geçici üyesi olduğu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde hakkında oylamalara katılıp konuşma yaptığı beş Afrika ülkesinden de biri konumunda görünüyor. Bu bağlamda Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyindeki Afrika etkileşimi aralarında Sudan'ın da bulunduğu Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti, Sierra Leone ve Somali'yle birlikte toplamda beş ülkeyle somutlaşmaktadır. Ayrıca Sudan'daki çatışmaların Sudan'ın çeşitli nedenlerle sorunlu ilişkiler yaşadığı Güney Sudan, Çad ve Etiyopya tarafından nasıl değerlendirileceği de merak konusu. Ülkedeki finans sisteminin %70'inden fazlasını elinde bulduran Suudi Arabistan ise herkesden daha çok endişeli bir durumda, çatışmaların sonlanmasını beklemektedir.

Sonuç olarak Sudan tıpkı Myanmar ve Mısır gibi, ordunun her zaman bağımsızlık döneminde güçlü olduğu, ekonomiyi bile büyük ölçüde yönettiği ülkeler arasında sayılabilir. Bu nedenle böyle bir ülkede sivil yönetime geçiş yapmak bir yana, orduyu sivil yönetime bağlamak Dagalo gibi hırslı askerlerin büyük tepkisine neden olabilir. Sudan'daki askerlerin askere darbe yapması 2020 yılında Mali'de başlayan ve daha sonra Burkina Faso'da ortaya çıkan darbelerin ilki olarak göze çarpıyor. Askerin askerden huzursuz olması şeklinde ilerleyen bu akımda askerî cuntayla yönetilen tüm ülkelerin bir an önce sivil yönetime geçmesi en sağlıklı çözümdür. ■

SUDAN ORDUSU VE HDK ARASINDAKİ ÇATIŞMALAR: ARKA PLAN VE İÇ-DIŞ POLİTİKA BOYUTLARI

KAAN DEVECİOĞLU

Uzman ORSAM

“

Egemenlik Konseyi Başkanı ve Ordu Komutanı Abdülfettah el-Burhan ile paramiliter bir grup olan Hızlı Destek Kuvvetleri (HDK) Komutanı Muhammed Hamdan Dagalo arasında yaşanan çatışma, iki aktörün Ekim 2021’de sivillere yönelik askerî müdahalesinden bu yana medyaya yansıyan açıklamalar ve uluslararası görüşme trafiklerinde gözlemleniyordu.

”

Sudan, Nisan 2019’da Ömer el-Beşir yönetiminin devrilmesinden itibaren demokrasi yolunda adımlar atmasına rağmen 15 Nisan’dan bu yana uzun süreli bir iç savaşa

sürüklenmektedir. Egemenlik Konseyi Başkanı ve Ordu Komutanı Abdülfettah el-Burhan ile paramiliter bir grup olan Hızlı Destek Kuvvetleri (HDK) Komutanı Muhammed Hamdan Dagalo arasında yaşanan çatışma, iki aktörün Ekim 2021’de sivillere yönelik askerî müdahalesinden bu yana medyaya yansıyan açıklamalar ve uluslararası görüşme trafiklerinde gözlemleniyordu. Mevcut durumda çatışmaların en yoğun yaşandığı yer başkent Hartum olsa da Sudan’ın 13 eyaletinden en az sekizinde taraflar arasındaki gerilim sürmektedir.

Çatışmanın arka planında temel olarak Sudan’ın güvenlik örgütlerinin parçalanmış bir yapıda olması bulunmaktadır. Beşir yönetiminin devrilmesinden Ekim 2021’de sivillere yönelik darbe, hatta 5 Aralık 2022 tarihinde Siyasi Çerçeve An-

laşması’nı imzalamaya kadar Burhan ve Dagalo’nun birlikte hareket ettiği görülmüştür ancak güvenlik örgütlerindeki parçalı yapı, iki aktör arasındaki ortak çıkar alanlarının uyuşmadığı noktada fiziksel çatışmayı doğurmuştur. Burhan ve Dagalo arasındaki rekabet bir taraftan ülkeyi savaşa sürüklerken, diğer taraftan da bölge ülkelerini tehdit etmektedir. Mevcut durumda 120 binden fazla insan Sudan’ı terk ederek çevre

ülkelere kaçmıştır. 50 milyonluk bir nüfusa sahip Sudan'da mevcut durumda göç eden kişiler büyük oranda maddi açıdan varlıklı insanlar, dolayısıyla önümüzdeki süreçte çatışmaların uzadığı bir senaryoda Sudan'ın komşularının yanı sıra Avrupa başta olmak üzere diğer bölgeler de etkilenecektir. Buradan hareketle çalışmanın temel amacı, Sudan'da yaşanan Ordu ve HDK arasındaki çatışmanın temel nedenleri, iç ve dış aktörler boyutunu mercek altına alarak krizin nereye evrilebileceğine dair öngöründe bulunmaktır.

“

Ordu personellerinin eğitimsiz ve disiplinsiz HDK'yi ikinci sınıf bir güvenlik yapısı olarak görmesini doğururken, HDK'nın da bu tavırdan hoşlanmaması iki güvenlik aktörü arasındaki anlaşmazlığın temel unsurunu oluşturmuştur.

”

İÇ SİYASİ BOYUT

Burhan ve Dagalo arasındaki çatışmanın temelleri Sudan'daki 2018-2019 devriminden çok daha öncesine dayanmaktadır. Beşir, 1989'da askerî bir darbeyle iktidarı ele geçirdikten sonra karşı darbeci yapıları engellemeyi amaçlamıştır.

Bu kapsamda 1990'larda Güney Sudan'daki ayrılıkçılarla mücadele etmek için konuşlandırılan İslamcı milisler de dâhil olmak üzere, yetkileri ordu ile örtüşen çok sayıda güvenlik organı oluşturulmuştur. Darfur'da 2003 yılında bir isyan çıktığında Beşir aynı stratejiyi izlemiş ve isyancıları bastırmak için Sudan Ordusu yerine Cancavid olarak bilinen bölgedeki Arap kabilelerinden oluşan milisleri bir araya getirmiştir. Darfur'daki çatışmaların ardından Beşir, Cancavid'i HDK olarak yeniden adlandırmış ve 2013 yılında askerlerini Ulusal İstihbarat ve Güvenlik Servisinin yetkisi altında daha düzenli bir paramiliter güç hâline getirmiştir. Sudan parlamentosu 2017'de HDK'yi Beşir'in doğrudan komutası altına alan bir yasayı kabul ederek, askerlerinin çoğu resmî askerî eğitimden yoksun olsa da onu ordu ile eşit kurumsal zemine oturtmuştur. Bu durum da HDK'nın gücünü konsolide etmesini sağlayan temel unsur olmuştur. Nitekim bu durum ordu personellerinin eğitimsiz ve disiplinsiz HDK'yi ikinci sınıf bir güvenlik yapısı olarak görmesini doğururken, HDK'nın da bu tavırdan hoşlanmaması iki güvenlik aktörü arasındaki anlaşmazlığın temel unsurunu oluşturmuştur. Ordu ile HDK arasındaki rekabetin veya

anlaşmazlığın arka planında etnik boyut da bulunmaktadır. Örneğin Beşir yönetimi ordu ve HDK unsurlarını oluştururken tüm temel etnik topluluklardan oluşturmuş ancak ordunun komuta kademesini ülkenin kuzeyindeki etnik topluluklardan oluştururken, HDK'ninkini ise büyük oranda Darfur Araplarından Rizeigat kabilesi ve Mahariyalardan seçmiştir. Beşir'in bu yöntemle amacı ordu ve HDK'nın bir araya gelerek yönetimine karşı hareket etmelerini engellemek olsa da Nisan 2019'da gerçekleşen darbe sürecinde ülke içinde yaşanan ekonomik krizden kaynaklı halk protestoları sürecinde bu iki aktörün bir araya gelmesini engelleyememiştir. Beşir'in devrilmesinden itibaren HDK Hartum'da da gücünü konsolide etmiştir. Burhan ve Dagalo, Ağustos 2019'da sivillerle anlaşarak kurdukları 21 aylık geçiş yönetimine Ekim 2021'de karşı devrimci bir darbe gerçekleştirmesini takip eden süreçte ise ikili arasındaki güç rekabeti tırmanmıştır. Ayrıca her iki aktör de güçlü iç müttefikler edinmiştir. Burhan, Beşir yönetimini destekleyen grupların önemli bir parçası olan İslamcılarla ilişkilerini geliştirmiş, Nisan 2019 darbesinin ardından hapse atılan eski siyasi elitlerin serbest bırakılmasını organize ederek kamu hizmetinde reform yapmıştır. Dagalo ise Sudan'ın bilhassa kırsal kesimindeki çiftçilere kaynak aktararak halkın desteğini kazanmaya çalıştığı rapor edilmektedir. Dolayısıyla Burhan ve Dagalo'nun Sudan siyasetinin geleceğinde de mücadele etmelerini sağlayacak kaynaklara ve toplumsal desteğe sahip olduğu söylenebilir.

“

Burhan, Sudan Ordusunun Mısır ile var olan mevcut ilişkisini derinleştirmiştir. 1970'li yıllardan bu yana yakın ilişki kuran iki ordu, Burhan döneminde de mevcut kazanımları korumuş, Sudan askerleri Mısır'daki askerî okullarda eğitim görmüştür.

”

DIŞ SİYASİ BOYUT

Burhan ve Dagalo Beşir dönemi ve sonrası süreçte dış aktörlerle

de önemli ilişki ağları geliştirmişlerdir. Hem ordu hem de HDK unsurları 2015 yılından bu yana Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) Yemen'deki askerî operasyonuna destek vermekte, söz konusu ordular Yemen'in kuzey sınırında görev yaparak savaşın yayılmasını engellemektedir. Ayrıca HDK'nın Rusya'nın Ukrayna'yı işgal ettiği hafta Moskova'ya bir heyet göndererek Wagner Grup Özel Askerî Şirketiyle mevcut ortaklığını genişlettiği rapor edilmiştir. Bunun yanı sıra HDK, Avrupa Birliği'yle de ilişkilerini güçlendirmiştir. Afrika Boyunu'ndan Libya'daki Doğu Ak-

deniz göç rotası üzerinden Avrupa'ya geçmeye çalışan kişilerin engellenmesi noktasında HDK, Avrupa'nın sınır muhafızı rolünü oynamıştır.

Diğer taraftan Burhan, Sudan Ordusunun Mısır ile var olan mevcut ilişkisini derinleştirmiştir. 1970'li yıllardan bu yana yakın ilişki kuran iki ordu, Burhan döneminde de mevcut kazanımları korumuş, Sudan askerleri Mısır'daki askerî okullarda eğitim görmüştür. 2021 yılında iki ülke arasında imzalanan askerî anlaşma kapsamında hava ve deniz tatbikatları yapılmış ve Sudan tarafından uygun görüldüğü

takdirde Mısır askerilerinin Sudan'ın hava üslerini kullanma hakkı tanınmıştır. Bu süreçte iki ordu arasında karşılıklı üst düzey ziyaretler de sürmüştür ve son olarak Hartum'da çatışmalar başlamadan önce Mısır İstihbarat Şefi Abbas Kamel ve beraberindeki heyet Burhan'ı ziyaret etmiştir ancak Hartum'da çatışmaların başlamasından bu yana Mısır'ın tarafsız bir tutum sergilediğine dikkat çekilmektedir.

“

Sudan'da çatışmanın nereye evrileceğine dair bir tarafın diğerini kısa vadede yok edebileceği, çatışmaların uzun yıllar devam edebileceği ve arabulucu aktörlerin girişimiyle tarafların barış anlaşması imzalaması olmak üzere üç muhtemel durumdan bahsedilebilir.

”

15 Nisan'da ordu ve HDK arasında başlayan çatışma Batılı ve bölgesel aktörlerin başarısızlığına işaret etmektedir. Mevcut süreçte ABD'nin çağrısı öncülüğünde Cidde'de taraflar ateşkesin koşullarını görüşme noktasında ikna edilmiştir ancak Sudan Ordusu ve HDK'nın Ekim 2021'deki karşı devrimci askerî müdahalesini takip eden süreçte Birleşmiş Milletler (BM), Afrika Birliği ve Doğu Afrika Kalkınma Otoritesi (IGAD) arabuluculuğundaki çabalar sonucunda gerçekleşen müzakerelerle Aralık 2022'de imzalanan “Siyasi Çerçeve Anlaşması” ulaşılmaması beklenen hedefe dair kayda değer bir takvim belirlemediği görülmüştür.

Örneğin HDK'nın Sudan Ordusuna entegre edilmesi noktasında Burhan 2 yıl içerisinde sürecin tamamlanmasını beklerken, Dagalo 10 yıl içerisinde gerçekleşmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca uluslararası aktörler, askerî ve sivil taraflara 11 Nisan'da hükümet kurmak için 1 Nisan'a kadar nihai anlaşmanın imzalanması noktasında baskı yapmış, fakat tüm taraflar belirtilen tarihleri sürekli bir şekilde ertelemiştir. Ayrıca söz konusu süreçte her iki tarafın da Hartum'a asker konuşlandırmaya başlaması bugünkü çatışmanın habercisi olmuştur.

Sonuç olarak Sudan'da çatışmanın nereye evrileceğine dair bir tarafın diğerini kısa vadede yok edebileceği, çatışmaların uzun yıllar devam edebileceği ve arabulucu aktörlerin girişimiyle tarafların barış anlaşması imzalaması olmak üzere üç muhtemel durumdan bahsedilebilir. Mevcut durumda BM, Afrika Birliği ve Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi (IGAD) olmak üzere üçlü arabuluculuk ve ABD, İngiltere, Suudi Arabistan ve BAE olmak üzere dörtlü arabuluculuk girişimleri bulunmaktadır. Ordunun konvansiyonel silahlarla donatılmış kara ve hava gücüne sahip olmasına rağmen, Muhammed Hamdan Dagalo liderliğindeki Hızlı Destek Kuvvetlerinin şehir içi çatışma noktasında gerilla gücüne sahip olması, taraflardan birinin diğerine üstün gelmesini engelleyecek temel nedendir. Bu anlamda söz konusu çatışmanın barış anlaşmasıyla sonuçlanmadığı takdirde Sudan'da kısa vadede bir çözüm ihtimali son derece düşüktür. ■

TUNUS'TA OTORİTER YÖNETİM VE KAYS SAİD'İN GÖÇMENLERLE İLGİLİ SÖYLEMLERİ

DOÇ. DR.
HATİCE RÜMEYSA DURSUN

Akademisyen SAKARYA ÜNİ

“

Başlangıçta, Arap Baharı'nın ardından bir türlü çözüme kavuşturulamayan sorunları çözebilecek tarafsız ve partiler üstü bir lider olarak görülse de Kays Said ile başlayan bu yeni dönemde Tunus'ta demokrasiye geçiş sürecinin de son bulmasına neden olan gelişmeler yaşanmıştır.

”

Arap Baharı fitilinin ateşlendiği ülke olan Tunus, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da nispeten başarılı olan demokrasiye geçiş deneyimi ile dikkat çeken bir ülkedir. 2011-2021 yılları arasında sekiz koalisyon hükümetinin kurulduğu Tunus'ta demokrasiye geçiş süreci oldukça sancılı devam etti. Özellikle güvenlik ve ekonomi Arap Baharı'nın ardından öne çıkan sorun alanları olarak değerlendiriliyordu. Tüm bu sancılı sürece karşın, bölgedeki diğer ülkelere nazaran olumlu beklentilerin de devam ettiği Tunus'ta 2019 yılında Kays Said'in cumhurbaşkanı seçilmesi bir dönüm noktası olarak nitelendirilebilir. Başlangıçta, Arap Baharı'nın ardından bir türlü çö-

zümeye kavuşturulamayan sorunları çözebilecek tarafsız ve partiler üstü bir lider olarak görülse de Kays Said ile başlayan bu yeni dönemde Tunus'ta demokrasiye geçiş sürecinin de son bulmasına neden olan gelişmeler yaşanmıştır. Esasen, Said 25 Temmuz 2021'de anayasanın 80. maddesini gerekçe göstererek meclisin tüm yetkilerini dondurmuştur. Böylece Said, milletvekillerinin dokunulmazlığını askıya almış ve mevcut Başbakan Hişam Meşişi'yi görevden alarak kendi atayacağı bir başbakanla yürütmeyi devralacağını bildirmiştir. 22 Eylül 2021'de ise yeni kararnamele yetkilerini genişletmiş ve yürütme organını tamamen kendine bağlamıştır.

Sonrasında, 25 Temmuz 2022'de anayasa değişikliği referandumunu 17 Aralık 2022'de erken genel seçim yapılacağını ve o zamana kadar meclisin kapalı kalacağını bildirmiştir. 25 Temmuz 2022'de düzenlenen anayasa değişikliği referandumuna seçmenlerin sadece

yüzde 30,5'i katılmış ve yüzde 94,6 "evet" oyuyla yeni anayasanın kabul edildiği açıklanmıştır. 30 Haziran'da Resmî Gazetede yayımlanan yeni anayasa taslağı 25 Temmuz'da oylandı. Halka sunulduktan kısa bir süre sonra ve kapsamlı olarak tartışılmadan kabul

edilen yeni anayasa, cumhurbaşkanına geniş yetkiler tanıyor ve cumhurbaşkanı üzerinde herhangi bir kontrol mekanizması öngörüyor. Buna ek olarak, 17 Aralık 2022'de düzenlenen erken seçimlere katılımın yüzde 11,2 gibi düşük bir seviyede kalması ise

Said'in tek adam yönetimine yönelik halkın tepkisi olarak yorumlandı. Halkın büyük çoğunluğunun oy kullanmadığı seçimleri Nahda Hareketi, Tunus'un Kalbi Partisi, Demokratik Akım Partisi ve Afak Tunus Partisi gibi siyasi partiler ile muhaliflerin çatı oluşumu Tunus Ulusal Kurtuluş Cephesi peş peşe yaptıkları açıklamalarla boykot edeceklerini duyurmuştu. Tüm bunlara ek olarak, Tunus'ta zaten kötü olan ekonomik koşulların pandemi süreci ile birlikte daha da kötüleşmesine paralel olarak Said'in 25 Temmuz 2021'de aldığı olağanüstü kararlar ve sonrasında yaşanan gelişmeler ülkedeki siyasi krizin daha da derinleşmesine neden olmuştur.

“

Her ne kadar Tunus halkının büyük bölümü Said'in göçmenlere yönelik olumsuz söylemlerine katılmasa da buna karşı koyabilecek çok etkili bir protesto da gerçekleştirilememiştir.

”

OTORİTER REJİMİN YENİ HAMLESİ: GÖÇMEN KARŞITLIĞI

“Tek adam rejimi” ya da “dikta-törlük” olarak nitelendirilen bu yeni döneme damgasını vuran bir diğer gelişme ise geçtiğimiz 21 Şubat'ta Kays Said'in ülkedeki düzensiz göçmenlerle ilgili yaptığı açıklamalar olmuştur. Bu açıklamalarda Said, bu düzensiz göç yoluyla “Tunus'un demografik yapısının değiştirilmesinin hedeflendiğini” ve bunun kontrol altına alınması için gerekli tedbirlere başvurulması gerektiğini belirtmiştir.

Said, Sahraaltı Afrika ülkelerinden gelen düzensiz göçü “Tunus'u Arap ve Müslüman uluslarla hiçbir bağlantısı olmayan sadece Afrika ülkesi olarak görmek isteyen tarafların projesi” olarak değerlendirmektedir. Ayrıca Said, düzensiz göçmenlerin varlığını “şiddet, suç ve kabul edilemez eylemlerin kaynağı” olarak nitelendirmektedir. Said'in bu açıklamalarının ardından Afrika Birliği (AfB) Komisyonu Başkanı Musa Faki Muhammed ise Tunus'ta Afrikalı göçmenlere yönelik nefret söylemi ve ırkçılıktan kaçınılması gerektiğini vurgulamış ve Said'in söylemlerini şiddetle kınadığını belirtmişti. Said'in bu

açıklamalarının ardından Tunus'ta düzensiz durumda bulunan ve gerçek sayılarının 21.000 civarında olduğu düşünülen Sahraaltı Afrikalı göçmeler ülkelere geri dönmek için harekete geçmişti. Her ne kadar Tunus halkının büyük bölümü Said'in göçmenlere yönelik olumsuz söylemlerine katılmasa da buna karşı koyabilecek çok etkili bir protesto da gerçekleştirilememiştir. Yine de Said'in bu açıklamalarının ardından Tunus'ta Sahraaltı Afrika'dan gelen göçmenlerle dayanışma için sivil toplum kuruluşlarının öncülüğünde “ırkçılık karşıtı” bir gösteri düzenlendi. Bu gösteri, Tunus halkının göçmenlere

yönelik desteğini göstermesi açısından önemli olsa da Afrikalı göçmenlere yönelik rejimin sertleşen politikasını değiştirmeye yetecek kadar etkili değildir.

Tüm bu gelişmeler ışığında, Kays Said'in söylemlerinin, kimliğe yönelik tehdit ve güvenliğe yönelik tehdit olmak üzere iki temel argümana dayandığı söylenebilir. Tunus'ta cumhurbaşkanının düzensiz göçmenlere yönelik olumsuz ifadelerinin ülke çapında bu gruplara karşı bir öfke ve nefret dalgasını da beraberinde getirmesinden endişe edilmektedir. Tüm bunların yanı sıra, Tunus'un Mağrip'te ırkçılık karşıtı bir yasaya sahip olan

ilk Mağrip ülkesi olması, Kays Said'in ülkedeki göçmenleri hedef alan açıklamalarının daha da şaşırtıcı ve endişe verici olarak değerlendirilmesinin temel sebebi olarak görülebilir. Irkçılıkla mücadele etme noktasında önemli bir dayanak noktası oluşturan bu kanunun Cumhurbaşkanı Said'in bizzat kendisi tarafından çiğnenmesi sonucunda düzensiz göçmenlere yönelik ayrımcılık ve nefret suçları ile mücadelenin gittikçe zorlaşması anlamına da gelmektedir. Her yıl binlerce Sahraaltı Afrikalı düzensiz göçmen daha iyi bir yaşam için Tunus üzerinden Avrupa'ya geçmeye çalışmaktadır. Tunus'ta göçmen mahallelerinde yaşayan bu Sahraaltı Afrikalıların bir kısmı Avrupa ülkelerine ulaşmakta, bir kısmı ise maalesef denizde can vermektedir.

“

Tunus üzerinden Avrupa'ya geçmeye çalışan göçmenlere karşı sert tedbirler alarak Said, göçmen karşıtı politikası ile Avrupa'nın çıkarlarını gözettiğini göstermeye çalışmaktadır.

”

GÖÇMEN KARŞITI POLİTİKA VE AVRUPA İLE İLİŞKİLER

Kendisini sözlerinden dolayı “ırkçı” olarak nitelendirenlere tepki gösteren Said ise ifadelerinin yanlış anlaşıldığını ve kendi ailesinde Afrikalıların yer aldığını belirtmiştir. Tüm bu gelişmeler değerlendirildiğinde, Kays Said'in neden Sahraaltı Afrikalı göçmenlere yönelik olumsuz bir söylem kullandığı sorusu önemli hâle gelmektedir. Arap

Baharı'nın ardından nispeten başarılı devam eden Tunus'ta demokratikleşme sürecini askıya alan Said'in 25 Temmuz kararları tek adam rejimine bir geri dönüş olarak yorumlanabilir. Bu çerçevede Said'in Afrikalı göçmenleri hedef olarak her geçen gün otoriterleşen yönetimine Avrupa Birliği ülkelerinden destek bulmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Esasen Tunus'u Avrupa ülkelerine ulaşmak için kullanan Afrikalı göçmelere yönelik söylemini sertleştiren Said, böylece uluslararası alanda da kendi yönetiminin “meşru bir rejim” gibi görülmesini amaçlamaktadır. Avrupa ülkeleri özellikle güvenlik ve geçiş konusunda Tunus'un rolünü önemsiyor. Tunus üzerinden Avrupa'ya geçmeye çalışan göçmenlere karşı sert tedbirler alarak Said, göçmen karşıtı politikası ile Avrupa'nın çıkarlarını gözettiğini göstermeye çalışmaktadır. AfB'nin Tunus'a “uluslararası hukuk kapsamında sorumluluklarını yerine getirmesi” yönündeki çağrılarına karşın, Said'in göçmenlere yönelik ayrımcı politikasını gözden geçirmeye yanaşmaması dikkat çekicidir. Bu noktada, Said'in özellikle Fransa ve İtalya gibi Avrupa Birliği ülkelerinden gelecek tepkilere göre hareket ettiğini söylemek mümkündür. Avrupalı siyasi liderlere yakın bir müttefik gibi görünmeye çalışarak Said, kendi tek adam rejiminin uluslararası çevrelerde kabul görmesini ümit etmektedir.

Sonuç olarak Said'in göçmen karşıtı bu söylemleri Arap Baharı'nın ardından tüm Arap halkları için umut kaynağı olan Tunus'un yeniden ve çok daha sert bir şekilde baskıcı bir rejime doğru kaydığının açık bir kanıtı olarak okunmalıdır. ■

ARAP MONARŞİLERİNDE PARADİGMA DEĞİŞİMLERİ

DR. GÜLER KALAY

Akademisyen ÜSKÜDAR ÜNİ.

“

KİK'in kurulmasıyla birlikte Arap Yarımadası'nın bu "altı monarşisi", ticaret, ekonomi, finans, gümrük, iletişim, kültür ve eğitim gibi alanlarda karşılıklı entegrasyon ve iş birliği geliştirmişlerdir. KİK'in, yakın gelecekte askerî-teknik alanları da kapsayacak şekilde genişletilmesi ve bir konfederasyona dönüştürülmesi de özellikle Katar krizi atlatıldıktan sonra tartışılan bir konudur.

”

Körfez İşbirliği Konseyi (KİK), Bahreyn, Umman, Katar, Suudi Arabistan (SA), Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin katılımıyla (BAE) 1981 yılında Riyad'da imzalanan ekonomik anlaşma niteliğindedir. KİK'in kurulmasıyla birlikte Arap Yarımadası'nın bu "altı monarşisi", ticaret, ekonomi, finans, gümrük, iletişim, kültür ve eğitim gibi alanlarda karşılıklı entegrasyon ve iş birliği geliştirmişlerdir. KİK'in, yakın gelecekte askerî-teknik alanları da kapsayacak şekilde genişletilmesi ve bir konfederasyona dönüştürülmesi de özellikle Katar krizi atlatıldıktan sonra tartışılan bir

konudur. Bilindiği gibi son yıllardaki Amerikan üst düzey ziyaretleri kapsamında Fas, Ürdün ve Mısır'ın da eklenmesiyle bölgede bir askerî-siyasi blok konusu tartışmaya açılmıştır. Aslında Amerika'nın çerçevesini çizdiği bu blok, İran'ı potansiyel düşman olarak tanımlayan küçük bir Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) modelinin hayata geçirilmesiydi ancak Washington'un bu girişimleri sonuçsuz kaldı.

“Petrol tedarikçisi monarşiler olarak da ifade edebileceğimiz “Körfez İşbirliği Ülkeleri'nin dış politika eğilimleri karşılaştırıldığında ikili ilişkilerdeki karmaşıklık, özellikle Katar ve Umman Krallığı'nın İran'a olan ılımlı tutumunun, konseyden konfederasyona geçişi sağlayacağı düşünülen askerî-siyasi entegrasyonu zorlaştırdığı düşünülmektedir. Diğer yandan, 2020 yılındaki gelişmeleri hatırlarsak aralarındaki siyasi benzerlik ve ortak çıkarlara rağmen Bahreyn ve BAE, İsrail ile diplomatik ilişkilerin kurulmasına sıcak bakarken petrol monarşilerinin geri kalanı Kudüs'ü boykot etmeye devam etmişlerdir. Ayrıca Konsey üyelerinin Suriye ve Yemen'deki çatışmalara, Irak'taki Şii yönetime ve Gazze Şeridi'ndeki duruma yaklaşımları da farklılık göstermiştir.

Bu bağlamda bölgede liderlik rekabetinde olan BAE ile SA'nın ilişkilerini karşılaştıracak olursak iki

petrol devi arasındaki gerilimler, bölgenin jeopolitiğine doğrudan yansımaktadır. Riyad ile Abu Dabi arasındaki liderlik rekabeti ve büyüyen çelişkilerin, iki ülkenin dış politikalarındaki ekonomi-politik paradigmasını yeniden oluşturduğu düşünülmektedir. Riyad ile Abu Dabi arasındaki çelişkilerin sadece dış politikada veya ekono-

midde değil, aynı zamanda jeopolitik durumda da ilişkili olduğu hatırlanırsa bu çelişkileri aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

- 2022 yılında BAE, Hollanda ve İngiltere'ye ihracatlarını bir miktar artırırken aynı zamanda Rusya'ya uygulanan yaptırımlar nedeniyle Almanya'nın karşılanamayan ihtiyaç açığını kapatmak üzere sıvılaştırılmış gaz göndermiştir. Hidrokarbon ihracatında azaltma kararı alan Riyad için BAE ihracatındaki bu artış, tek seferle sınırlı olsa bile endişe yaratmıştır.

- BAE, SA'nın Katar'a yönelik ambargoyu kaldırma kararına şüpheyle yaklaşmış; buna karşılık Riyad, Abu Dabi'nin İsrail ile ilişkiler kurma ve Tahran'la ilişkilere ılımlı yaklaşımlarına sıcak bakmamıştır.
- BAE'nin askerî birliklerinin çoğunu Yemen'den çekmesiyle SA, bölgesel karargâhını 2024 yılına kadar krallığa taşınması için çokuluslu şirketlere ultimatom göndermiştir.
- Ayrıca Riyad, İsrail'e bağlı serbest bölgelerden yapılan ithalatı diğer Körfez ülkeleriyle tarife

anlaşmalarından hariç tutan bir yasayı da kabul etmiştir. Bununla ilişkili olarak İsrailiilerle ortak mal ve hizmet üretiminin geliştirilmesine dayanan BAE ekonomisine doğrudan bir darbe vurduğunu ifade edebiliriz.

- Abu Dabi, OPEC+ içindeki kotaların artırılmasını talep etmiş, buna karşılık Riyad, "Emirate Airways" havayolunun SA uçuşlarını askıya almıştır.

Aslında dış politikaları bağlamında SA ile BAE arasındaki en önemli fark, İran'a karşı tutumlarıdır

ancak Riyad ile Tahran arasındaki diplomatik çatışmaya çözüm arayışları uzun süredir devam etmekteydi ve son süreçte Çin'in arabuluculuğunda önemli adımlar atılmıştır.

“

Tahran ile Riyad arasındaki diplomatik çatışmanın fitilini daha fazla ateşleyen olay Arap Baharı'nın etkisiyle Suudi Arabistan'a da sıçrayan gösterilerde aktivist ve lider olarak öne çıkan isim olan Şii din adamı Şeyh Nemr el-Nimr'in idam edilmesidir. Ardından Suudi Arabistan'ın Tahran Büyükelçiliğine bir saldırı gerçekleştirilmiş ve Riyad, Tahran'la diplomatik ilişkilerini durdurma kararı almıştır.

”

SUUDİ-İRAN DİPLOMATİK ÇATIŞMASININ TEMEL NEDENLERİ

Ortadoğu'nun önemli iki büyük gücü arasındaki gerilimi, genel olarak "jeopolitik merkezli bir Sünni-Şii mezhep karşıtlığı" olarak okuma çabaları söz konusuydu. Sünni İslam dünyasının merkezi olan SA ile Şiiliğin merkezi sayılan İran arasındaki çelişkilerin, gerilime dönüşmesinin 1979 yılında İran'da gerçekleşen İslam Devrimi'yle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Laik Şah Pehlevi'nin devrilmesinin ardından giderek radikalleşen Tahran ile Riyad arasında Ortadoğu'daki dinî gruplar aracılığıyla karşılıklı nüfuz mücadelesi başlamıştır. Lübnan'daki iç çatışmaları ele aldığımızda Tahran-Riyad rekabetinin

en somut örnekleri daha net görülebilir. Tahran ile Riyad arasındaki diplomatik çatışmanın fitilini daha fazla ateşleyen olay Arap Baharı'nın etkisiyle Suudi Arabistan'a da sıçrayan gösterilerde aktivist ve lider olarak öne çıkan isim olan Şii din adamı Şeyh Nemr el-Nimr'in idam edilmesidir. Ardından Suudi Arabistan'ın Tahran Büyükelçiliğine bir saldırı gerçekleştirilmiş ve Riyad, Tahran'la diplomatik ilişkilerini durdurma kararı almıştır. Tahran-Riyad arasındaki diplomatik çatışmanın görünen nedenleri bunlar olmakla birlikte arka planındaki Suudi Arabistan-Washington stratejik ortaklığı ile Washington'un İran karşıtı dış politikasını göz ardı etmemek gerekir.

Söz konusu diplomatik çatışmaya bağlı olarak gelişen Suudi ve İran'ın nüfuz mücadelesi, bölgedeki Irak, Lübnan, Suriye ve Yemen gibi diğer ülkelere de etki etmiştir. Yemen'deki iç savaş, adeta Suudi-İran çatışmasının merkezi hâline gelmiştir. Şiiilerin desteklediği Husi Hareketi, Yemen'de etkisini İran'ın askerî desteğiyle arttırırken Suudi Arabistan, Yemen sınırında güçlenen Şii etkisine paralel olarak 2015 yılında Riyad'a sadık ülkelerin merkezî hükümetlerini desteklemek için askerî müdahale başlatmıştır. 2019 yılında Yemen'deki çatışmalar sırasında iki Suudi rafinerisinin zarar görmesiyle petrol üretiminin önemli ölçüde düşmesi, Yemen merkezli İran-Suudi çatışmasının en önemli bölgesel ve küresel etkisi olarak değerlendirilebilir. Zamanla Yemen'deki iç savaş, Suudi Arabistan tarafından istenmeyen durum hâline gelmeye başlamıştır. Yemen'e yapılan askerî desteğin önemli bir maliyet hâline

gelmesiyle birlikte buradaki silahlı çatışmaların petro-ekonomik etkileri de dikkate değer bulunmaktadır. Bu bağlamda Ekim 2021'de Tahran ile Riyad arasındaki ilişkilerin normalleşmesine yönelik müzakerelere başlanmıştır.

SUUDİ ARABİSTAN'IN DIŞ POLİTİKASINDA DEĞİŞEN PARADİGMALAR

2017 yılında veliaht prens olarak Suudi Krallığı'nı yönetmek için neredeyse sınırsız yetkilere sahip olan Muhammed bin Selman ile birlikte ülkenin dış politikasında önemli değişimler gerçekleşmiştir. Özellikle "Vizyon 2030" stratejik planı dış politikada üç temel hedef ortaya koymaktadır:

- Suudi Arabistan'ı Arap ve İslam dünyasının merkezi yapmak
- Ülkeyi küresel ölçekte bir yatırım merkezi hâline getirmek
- Afrika ve Avrasya arasında lojistik bir köprü görevi görecektir ulaşım merkezi hâline getirmek

Yukarıda belirtilmiş olan tüm bu paradigma değişimlerini veliaht prensin Ortadoğu'nun ve Arap dünyasının ekonomik canlanmasına yönelik beklentileriyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Riyad'ın Vizyon 2030 ile ilişkili uzun vadeli planlarının gerçekleştirilmesi için iç politikasında istikrara olan ihtiyacı, Yemen'deki silahlı çatışmaların sona erdirilmesini adeta gerekli kılmıştır. Zira Yemen'deki iç savaşın devam etmesi sadece Suudi petrol tesislerinin güvenliğine yönelik risklere değil, aynı zamanda Husilere karşı savaşan Yemen hükümetine para ve askerî mühim-

mat desteği nedeniyle Suudi Arabistan'a ağır maliyet boyutuna da işaret etmektedir.

Diğer yandan, İsrail ve ABD ile İran arasındaki durumun ağırlaşması ve İran'ın nükleer tesislerine yönelik olası müdahaleler, Ortadoğu'da geniş çaplı çatışmaları tetikleyebilir. Böyle bir ihtimal kuşkusuz sadece bölgesel değil, aynı zamanda küresel bir etki yaratarak doğrudan Riyad'ın "Vizyon 2030" stratejik programının uygulanabilmesinin önünde ciddi engel oluşturabilir. ABD'nin bölgede etkisi giderek zayıflamakla birlikte özellikle Joe Biden'ın iktidara gelmesiyle ABD-Suudi ilişkileri negatif yönde gelişme göstermektedir. Bunda şüphesiz Biden'ın Kaşıkça cinayetine yönelik söylemleri de etkili olmuştur ancak ABD'nin Suudi petrol tesislerini Husilerin saldırılarından koruyamaması ve Suudi Arabistan'daki Patriot Hava Savunma sistemlerini geri çekmesi asıl neden olarak düşünülmektedir. Dolayısıyla bu durum da Suudi Arabistan'ın Çin, İran ve özel olarak Yemen meselesine bakışını şekillendirmiştir.

SUUDİ-İRAN ÇATIŞMASINDA ÇİN'İN ARABULUCULUĞU

Çin için Ortadoğu ve Afrika oldukça önemli bir jeo-ekonomik alandır. Pekin, Ortadoğu ve Doğu Afrika'daki ekonomi-politik etkisini arttırdıkça Washington'ın bölgede İran karşıtı koalisyon arayışları karşılıksız kalmaya başlamıştır. Bu anlamda Çin, siyasi güç olarak alternatif hâlini almaktadır. Suudi-İran müzakerelerindeki Çin faktörü de bunun en somut göstergesidir. Washington'un sadık müttefiki

Riyad'ın dış politikasında görülen bu değişim, Ortadoğu'da dengelerin Çin lehine değişmekte olduğunun açık göstergesi olmakla beraber, aynı zamanda da Washington-Pekin arasındaki rekabet düzeyinin hangi aşamaya taşınabileceği konusunu da tartışmaya açabilir. Washington, son yıllarda odağını hızla Ortadoğu'dan Ukrayna ve Tayvan'a çevirmiştir. Şüphesiz bu değişim, ABD'nin Rusya ve Çin'i çevreleme hamleleridir ancak Ortadoğu'daki hızla ve öngörülemeyen yönlere doğru değişen siyasal ve jeopolitik durumunun da Washington açısından önemli sonuçları olabilir.

“

10 Mart 2023 tarihinde Pekin'in arabuluculuğu sayesinde Tahran ile Riyad arasındaki diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması, Ortadoğu'da yeni bir değişime işaret etmektedir. Ancak bu yeni dönem Pekin-Washington rekabetinin gölgesinde gelişmektedir. Bölge monarşileri arasında tam iş birliğinin sağlanması ve bu yeni dönemde benzer eğilimlerin teşvik edilmesi bölgesel ilişkilere etki edebilecek temel parametrelerdendir.

”

Uluslararası ilişkilerdeki çok kutpluluğa, görüş çeşitliliğine ve siyasi tercihlere yönelik genel eğilim, Basra Körfezi'ndeki Arap monarşilerine ekonomik ve siyasal bağlamda bölgesel entegrasyonun önemini hissettirdiği düşünülmektedir. Ulusal çıkarlarının bölgesel çıkarlarla örtüştüğünü fark eden

bölge güçleri, dış politikalarında yeni yaklaşımlar geliştirmektedir. Bununla ilişkili olarak Washington'ın Ortadoğu'daki stratejik müttefiki Riyad'ın, Körfez'de tek lider ve güç merkezi olma çabasından giderek uzaklaştığı düşünülmektedir. Suudiler ile birlikte diğer Arap monarşilerinin de son dönemde Atlantik ittifakının çizdiği çerçeveye uyumlu olmayan eğilimler benimsediği söylenebilir. Ukrayna meselesiyle ilişkili olarak Rusya karşıtı yaptırımlara katılmamaları ve Batının tüm baskı ve ısrarlarına rağmen küresel pazarlarda hidrokarbon ihracatının hacmini keskin bir şekilde arttırmamaları, bunun en somut örnekleridir.

Sonuç olarak 10 Mart 2023 tarihinde Pekin'in arabuluculuğu sayesinde Tahran ile Riyad arasındaki diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması, Ortadoğu'da yeni bir değişime işaret etmektedir. Ancak bu yeni dönem Pekin-Washington rekabetinin gölgesinde gelişmektedir. Bölge monarşileri arasında tam iş birliğinin sağlanması ve bu yeni dönemde benzer eğilimlerin teşvik edilmesi bölgesel ilişkilere etki edebilecek temel parametrelerdendir. Riyad, ulusal çıkarları gereği ve Washington'un bölgede zayıflayan varlığı ve gücü nedeniyle Çin ile yakınlaşmıştır. Buna rağmen Pekin-Riyad yakınlaşmasını, Riyad'ın Washington'dan tamamen kopması olarak değerlendirmek eksik okuma olacaktır. Riyad, yeni veliahtın gelişmesiyle birlikte çok yönlü dış politikaya yönelmiştir. Riyad'ın Washington ile Pekin arasında dengeyi nasıl sağlayacağı bölgenin istikrarı için önemli bir noktadır. ■

ÇİN'İN KALKINMACI BARIŞ YAKLAŞIMI: FİLİSTİN-İSRAİL POLİTİKASI

“

Çin, kalkınmacı barış yaklaşımıyla ekonomik önlemler ve araçlar yoluyla temelde Ortadoğu'nun güvenlik yönetiminde söz sahibi olmaya çalışmaktadır. Bunun için ise bölgedeki hiçbir çatışmanın ve ayrışmanın tarafı olmayarak güven kazanmaktadır. Bu sebeple bölgenin diğer önemli bir problemi olan Filistin-İsrail meselesindeki Çin atılımları önem kazanmaktadır.

”

MERVE ZORLU

Doktora Öğrencisi İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİ.

2 013 yılında Kuşak ve Yol Girişimi'ni başlatan Çin, 2021 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Küresel Kalkınma Girişimi'ni ve 2022'de ise Küresel Güvenlik Girişimi'ni gündeme getirmiştir. Söz konusu girişimlerin arka planında ekonomi eksenli adımlardan ve kalkınma politikalarından daha fazlası bulunmaktadır. Bunlar bir anlamda Doğu Akdeniz'de ve genel olarak dünyada

güvenliğin tahsis edilmesi için ekonomik araçlardır. Çin'in “kalkınmacı barış” tezi de bu bağlamda ortaya çıkmaktadır. Çin, kalkınmacı barış yaklaşımıyla ekonomik önlemler ve araçlar yoluyla temelde Ortadoğu'nun güvenlik yönetiminde söz sahibi olmaya çalışmaktadır. Bunun için ise bölgedeki hiçbir çatışmanın ve ayrışmanın tarafı olmayarak güven kazanmaktadır. Nitekim uzun zamandır izlediği bu politika son dönemde İran-Suudi çatışmasında arabuluculuk üstlenmesine ve sürecin normalleşmeyle başarıya ulaşmasına

vesile olmuştur. Bu sebeple bölgenin diğer önemli bir problemi olan Filistin-İsrail meselesindeki Çin atılımları önem kazanmaktadır. Ekonomik anlamda İsrail’le iş birliği yürüten Çin siyasi anlamda Filistin’in yanında yer almaktadır. Bu bağlamda herhangi bir aktöre angaje olmadan yürüttüğü dengeli ilişkilerle arabuluculuk arzusu dikkat çekmektedir.

ÇİN’İN ORTADOĞU’DA KALKINMACI BARIŞ VİZYONU

Çin Devlet Başkanı Şi Cinping, 2016’da Arap Birliği’nin merkezi Kahire’deki konuşmasında “kalkınmacı barış” tezini ilk kez tanımlamıştır. Çin’in kalkınmacı barış vizyonuna göre zorlukların üstünden gelebilmenin kilidi kalkınmadan geçmektedir. Ortadoğu’daki mevcut kargaşa ve istikrarsızlık ise bu bakış açısına göre kalkınma olmadığı için gerçekleşmektedir. Bu sebeple devletlerin siyasi sis-

temlerine ve iç işlerine müdahale etmeden, herkesin refahını ve saygınlığını dikkate alarak bir kalkınma stratejisi hayata geçirilmelidir. Bu yöntemlerle gerçekleştirilecek olan ekonomik kalkınma ve sosyal istikrar bölgedeki çatışmaların çözümünde anahtar olacaktır. Bu sebeple Çin, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu’daki çatışma ve istikrarsızlıkların temelinde “kalkınma açığı” olduğuna dikkat çekmektedir. Ortadoğu’nun siyasi sistemlerinin çeşitliliğini ve ideolojik bölünmeleri yok saymamaktadır. Nitekim bunlar çatışan tarafların uzlaşmasını zorlaştıran bölge unsurlarıdır. Fakat kalkınma tüm çatışan grupların ortak çıkarı ve nihai amacıdır. Bu sebeple siyasi çıkmazların ekonomik uzlaşma yoluyla, diğer bir ifadeyle kalkınma yöntemiyle çözüleceğine inanmaktadır. Bu bağlamda demokratik barış yaklaşımındaki gibi siyasi bir değişimi zorunlu kılmadan, Ortadoğu bölgesinde kalkınmacı barışı öner-

mektedir. Nitekim kalkınmacı barış, tüm toplumun yarar sağlayabileceği ve siyasi istikrarın desteklenerek sosyal ve siyasal çelişkilerin aşılmasıyla bölgedeki çatışmaların çözülmesinde araç olarak kullanılabilir. Böylece kalkınmayla elde edilen ekonomik kazanç ulusal ve bölgesel güvenlik kazancına dönüştürebilecektir. Bu vizyon çerçevesinde Çin’in Ortadoğu politikalarında odağı kendi refahını koruma ve artırma, bölge ülkelerin toprak bütünlüğüne saygı gösterme ve içişlerine müdahale etmeme, ekonomik sürdürülebilirliği tesis etme, mevcut siyasi rejimleri destekleme ancak herhangi bir çatışmanın tarafı ya da herhangi bir ittifakın üyesi olmama üzerine kuruludur. Bu bağlamda Çin’in Ortadoğu üzerinde pragmatik bir dış politika yürüttüğü görülmektedir.

Çin, Kuşak ve Yol Girişimi ile kalkınmacı barış vizyonu bağlamında

Ortadoğu ülkeleriyle kazan-kazan politikası çerçevesinde ilişkilerini yürütmektedir. Girişimin odağında Bahreyn, Mısır, İran, Irak, İsrail, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Katar, Umman, Suudi Arabistan, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Yemen ve Filistin yer almaktadır. Çin, söz konusu ülkelerle ikili ilişkilerini, yatırımlarını ve yatırım alanlarını geliştirmeye devam ederek bu ülkelerin önemli ortaklarından birisi haline gelmektedir. Ancak bu ülkelerdeki mevcut ayrışmalar ve istikrarsızlık Çin'in öncelikli problemidir. Bu bağlamda Suudi Arabistan-İran anlaşmazlıkları ve Yemen'e sığınan kriz, Filistin-İsrail çatışması, Suriye krizi Çin için çözülmesi gereken önemli konulardır. Nitekim Çin'in İran-Suudi normalleşme sürecinde üstlendiği arabuluculuğu da bu bağlamda anlaşılmaktadır. İran ve Suudi Arabistan'da Çin arabuluculuğuyla gerçekleşen normalleşme ile yedi yıl aradan sonra ilişkiler düzelme ve diplomatik temsilcilikleri yeniden açılma yoluna girilmiştir. Ayrıca 20 yıldan uzun bir süre önce imzalanan güvenlik ve ekonomik iş birliği anlaşmasının uygulanması da Çin'de bir araya gelen iki ülke temsilcisinin gündemine girmiştir. Bu gelişme hem bölgede iç işlerine müdahale etmeden diyalog yoluyla çözümün mümkün olabileceğini hem de ABD'nin bölgedeki güvenlik ve diplomatik girişimlerine alternatif olarak Çin'in Ortadoğu'daki arabuluculuk misyonuyla bölge dinamiklerini dönüştürebileceğini göstermiştir. Bu bağlamda Çin için bölgedeki diğer bir öncelikli problemleri alanı olan Filistin-İsrail meselesindeki tutumu önem kazanmaktadır.

“
Çin, Filistin'e ekonomik yardım aktarmayı sürdürürken, İsrail ile de ekonomik ilişkilerini geliştirmeye devam eden bir denklemde hareket etmektedir.

ÇİN'İN FİLİSTİN-İSRAİL MESELESİNE YAKLAŞIMI

Ekonomik büyümesine bağlı olarak bölgeye enerji bağımlılığı artan Çin, bölge ülkelerinin güvenlerini kazanmak için attığı ilk adımlardan bir tanesi Filistin-İsrail meselesine dahil olmuştur. 1988 yılında Filistin'i devlet olarak tanımış, 1992 yılında ise İsrail ile diplomatik ilişkiler kurmaya başlamıştır. Özellikle bölge devletleri için Çin'in bu girişimi Batı politikalarından rahatsızlık duyan ülkeler için Çin'in dengeleyici bir güç olarak görülmesini de sağlamıştır. Bu bağlamda

Çin geleneksel olarak bu meselede Arap devletlerin pozisyonunu benimsemiştir ancak İsrail ile de ilişkilerini kesmeyerek askeri, teknolojik ve ekonomik iş birliklerini güçlendirmiştir. Böylece meseleyle bütüncül yaklaşan bir bölge politikası kurma çabasında olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Çin, Filistin'e ekonomik yardım aktarmayı sürdürürken, İsrail ile de ekonomik ilişkilerini geliştirmeye devam eden bir denklemde hareket etmektedir.

Çin, Filistin-İsrail meselesinde sorunun kaotikleşmesinin nedeni olarak adil bir çözümün hayata geçirilememiş olmasını görmektedir. Çin'e göre Ortadoğu'da barış meselesi son yıllarda amacından sapmış ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararlarını ciddiyle uygulamamıştır. Bu yaklaşıma göre Filistin'in devlet kurma hakkının ihlal edilmesi, Filistin-

İsrail çatışmasını yoğunlaştırmaktadır. Ayrıca 2021 yılından beri artan şiddetin acilen ateşkes ile durdurulması gerekmekte ve BMGK gerginliği erken dönemde azaltma sorumluluğuyla hareket etmelidir. Çin Eski Dışişleri Bakanı 2021 yılında artan şiddet olaylarıyla ilgili de uluslararası topluma üç çözüm önerisi sunmuştur. Birincisi, Filistin Ulusal Yönetimi güçlendirilerek hem özerk hem de işgal altındaki topraklarında kontrol sağlayabilmesi mümkün kılınmalı, finans ve güvenlik gibi alanlarda egemenlik işlevini yerine getirme yetkisi bu yönetime devredilmedi. İkincisi, uluslararası toplum Filistin’de hükümetin birliği güçlendirmesi, diyalog vasıtasıyla uzlaşmanın önünün açılması, birleşik bir müzakere ortamının tahsis edilmesini desteklemelidir. Üçüncüsü ise “iki devletli çözüm” için teşviklerin sağlanması gerekmektedir. Bu öneriler kapsamında Çin’e göre Filistin’in dezavantajlı nitelikleri sebebiyle dengeli bir barış ortamı söz konusunu olamamaktadır. Bu sebeple kalkınmacı barışın sağlanması için öncelikle Filistin’in güçlendirilmesi ve kapasitesinin artırılması gerekmektedir. Bu bağlamda Çin, Filistin’e insani yardımlarını sürdürmeye devam etmektedir. Çin’in her yıl ülkesinde düzenlediği Filistin Halkıyla Uluslararası Dayanışma Günü, Covid-19 kapsamındaki yardımları ve genel olarak yıllardır devam ekonomik ve insani yardımları kalkınmacı barış yaklaşımının bir yansımasıdır.

İsrail ile de kazan-kazan üzerinden yönetilen ikili ekonomik iş birlikleriyle ilişkilerin devamlılığı korumaktadır. Nitekim Çin-İsrail ti-

careti son 30 yılda 440 kat artmıştır. İki aktör de birbirleri için ekonomik anlamda stratejik ortak olmaya doğru ilerlemektedir. Çin, İsrail ile yaptığı inovasyon ve teknolojik iş birlikleriyle kazanmaya devam ederken İsrail de Çin yatırımlarıyla önemli kazanç sağlamaktadır. Son yıllarda özellikle Çinli turistler de İsrail için önemli bir paya sahip olmaya başlamıştır. Kuşak ve Yol Girişimi üzerinden İsrail önemli altyapı kazanımları da elde etmektedir. Ancak Çin ekonomik alandaki İsrail iş birliğini siyasete yansıtılmamakta ve siyasi anlamda Filistin’in yanında pozisyon almaya devam etmektedir. Örneğin nisan ayının başında Kudüs’te Mescid-i Aksa’da meydana gelen çatışmalarda İsrail Çin tarafından Arap devletleriyle birlikte kınanmıştır. Suudi Arabistan’ın da süreçte ifade ettiği gibi İsrail söz konusu şiddet olaylarıyla barış sürecini baltalamaktadır ve bu sebeple İsrail Çin tarafından tepki almaktadır.

“
İran-Suudi normalleşmesinin de başarısıyla Çin, Nisan 2023’de ilk kez İsrail-Filistin uzlaşısında arabuluculuk teklifinde bulunmuştur. Daha önce BM platformlarında ikili görüşmeler için ev sahip yapabileceğini ifade etmiş olsa da ilk kez iki ülke ile doğrudan temasa geçerek arabuluculuk teklif eden Çin Ortadoğu’daki etki alanını genişletme çabasında olduğunu göstermiştir.

Artan şiddet olaylarının ışığında, İran-Suudi normalleşmesinin de

başarısıyla Çin, Nisan 2023’de ilk kez İsrail-Filistin uzlaşısında arabuluculuk teklifinde bulunmuştur. Daha önce BM platformlarında ikili görüşmeler için ev sahip yapabileceğini ifade etmiş olsa da ilk kez iki ülke ile doğrudan temasa geçerek arabuluculuk teklif eden Çin Ortadoğu’daki etki alanını genişletme çabasında olduğunu göstermiştir. Çin Dışişleri Bakanı Qin Gang Filistinli mevkidaşı el-Maliki ile yaptığı telefon görüşmede el-Maliki Filistin’in bağımsızlığı için Çin’in verdiği desteği olumlu karşılamış ve Suudi-İran normalleşmesindeki rolü için tebriklerini iletmiştir. Aynı gün İsraili mevkidaşı Eli Cohen ile telefon görüşmesi sağlayan Çinli başkan agresif ve kışkırtıcı eylemlerden uzaklaşılmasına yeniden dikkat çekmiştir. Cohen, Filistin-İsrail çatışmalarının çözülmesinde destek oldukları için Gang’a teşekkürlerini iletirken, sorunun kısa vadede çözülemeyeceğini belirtmiştir ancak Çin ile farklı alanlardaki iş birliğini sürdürmeye verdikleri önemi de dile getirmiştir. Anlaşılacağı üzere yakın zamanda iki aktörü aynı masada birleştiremeye de Çin, bu aktörler için göz ardı edilemeyecek pozisyondadır. Ayrıca Çin’in herhangi bir tarafa angaje olmayan dış politika duruşu da İran-Suudi anlaşmazlığında nasıl siyasi güven ortamı tahsis ettiyse bölgede benzer çatışmalarda da başarıya ulaşabileceğine ilişkin umut vermiştir.

Sonuç olarak Çin’in İsrail-Filistin meselesinde kalkınmacı barış yaklaşımını denemeye yönelik arabuluculuk kapsamındaki girişimleri Çin’in dönüşen Ortadoğu vizyonunun bir yansımasıdır. ■

İRAN DIŞİŞLERİ BAKANI HÜSEYİN EMİR ABDULLAHIYAN

RECEP TAYYİP TEKE

Araştırma Asistanı ORSAM

“

Kariyeri boyunca dışişleri bakanlığı bünyesinde kritik görevler üstlenen Abdullahiyan, İran'ın Ortadoğu politikasının şekillenmesinde rol alan en önemli isimlerden biri olmuştur.

”

İranlı diplomat Hüseyin Emir Abdullahiyan, Ağustos 2021'de İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi tarafından dışişleri bakanı olarak görevlendirilmiştir. Kariyeri boyunca dışişleri bakanlığı bünyesinde kritik görevler üstlenen Abdullahiyan, İran'ın Ortadoğu politikasının şekillenmesinde rol alan en önemli isimlerden biri olmuştur. Ocak 2020'de öldürülen Kasım Süleymani ile geçmişte yakın ilişkilere sahip olan Abdullahiyan, İran'ın bölgesel yayılmacı ve müdahaleci politikasını desteklemiş, ABD'nin bölgedeki varlığına katı bir şekilde karşı çıkmıştır. Abdullahiyan, hâlihazırda İran diplomasisinin

en etkili isimlerinden biri olarak İran dış politikasını şekillendirmeye ve bölge siyasetine yön vermeye devam etmektedir. İran ve Suudi Arabistan arasındaki ikili ilişkilerin yeniden tesis edilmesinde dışişleri bakanı olarak oynadığı kritik rol ise Abdullahiyan'ın kariyerindeki tartışmasız en önemli diplomatik başarı olarak kayda geçmiştir.

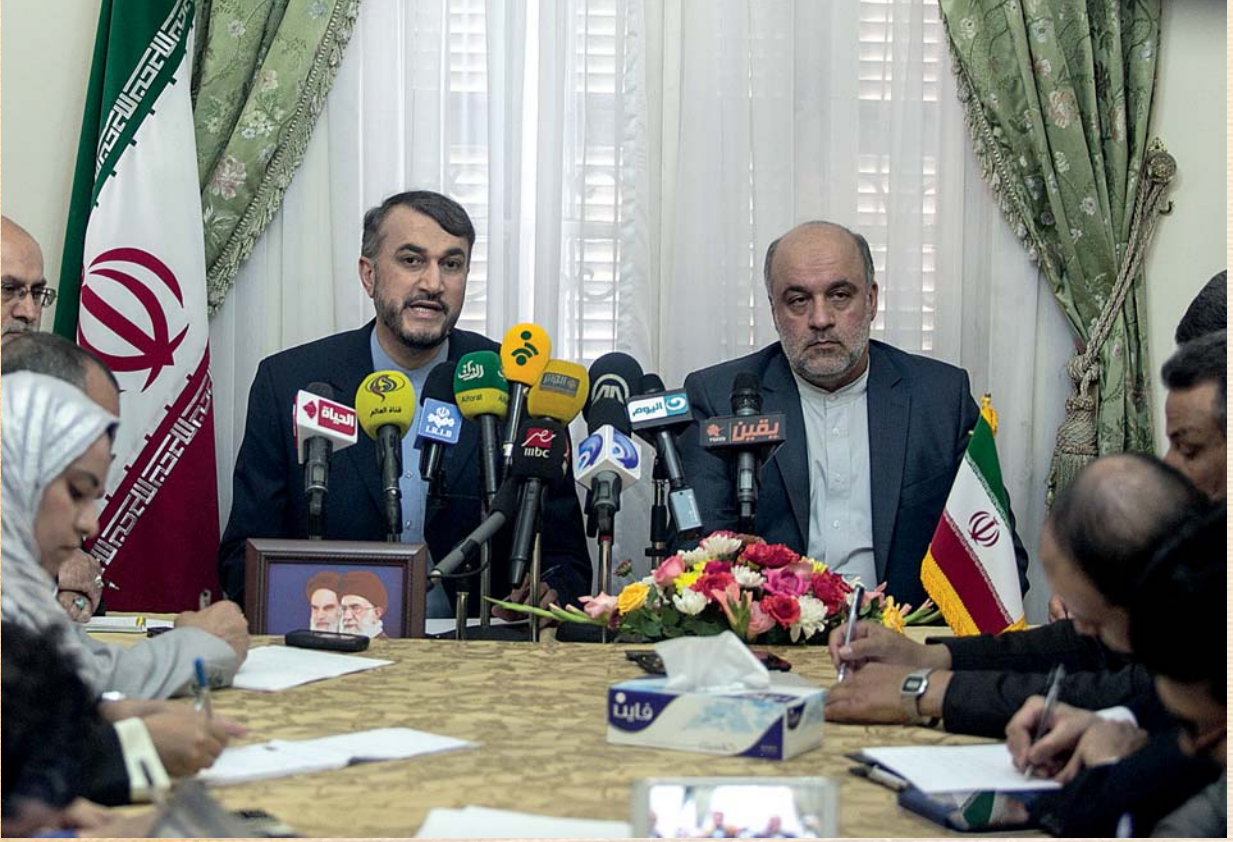
ABDULLAHIYAN'IN HAYATI

Hüseyin Emir Abdullahiyan 1964 yılında İran'ın Semnan eyaletinin Damğan şehrinde dünyaya gelmiştir. 1980 ile 1988 yılları arasında devam eden İran-İrak Savaşı'nda gönüllü olarak savaşan Abdullahiyan, daha gençlik yıllarında İran dış politikasına ve Irak siyasetine ilgi duymaya başlamıştır.

Lisans eğitimini 1991 yılında İran Dışişleri Bakanlığına bağlı Uluslararası İlişkiler Okulunda tamamlayan Abdullahiyan, Tahran Üniversitesi'nin Hukuk ve Siyaset Bilimi Bölümünde yüksek lisans yapmıştır.

Yüksek lisans eğitiminin ardından İran Dışişleri Bakanlığında çalışmaya başlayan Abdullahiyan, ilk olarak İran'ın Bağdat Büyükelçiliğinde büyükelçi yardımcısı olarak görev almıştır. Abdullahiyan diplomatik kariyeri boyunca

dışişleri bakanlığının Irak ve Körfez bölgesi ile ilgili üst düzey makamlarında çalışmıştır. 2001 yılında bakanlığa bağlı Körfez biriminin başkan yardımcılığını üstlenmiş, 2003 yılında ise dışişleri bakanına Irak politikası konusunda danışmanlık yapmıştır.

Bakanlık bünyesinde kariyer basamaklarını hızlı şekilde tırmanan Abdullahiyan, 2007 yılında İran, Irak ve ABD arasında gerçekleşen üçlü toplantıda İran'ın müzakere heyetindeki isimlerden biri olmuştur. Aynı yıl içinde İran'ın Bahreyn Büyükelçisi olarak atanan Abdullahiyan, 2010 yılına kadar bu göreve devam etmiştir. Ardından Tahran'a geri dönen Abdullahiyan, önce Dışişleri Bakanlığının Ortadoğu ve Körfez Dairesi başkanlığına

getirilmiş, bir yıl sonra da İran'ın Arap ve Afrika işlerinden sorumlu dışişleri bakan yardımcısı olarak atanmıştır. Bu makamda 5 yıl kadar görev yapan Abdullahiyan, 2016 yılında İran meclis başkanının özel danışmanı olarak görev yapmaya başlamıştır. Abdullahiyan Ağustos 2021'de ise İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi tarafından Muhammed Cevad Zarf'ın yerine İran dışişleri bakanı olarak atanmıştır.

Hüseyin Emir Abdullahiyan 2010 yılında Tahran Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde doktoraasını tamamlamıştır. Abdullahiyan'ın ABD'nin Ortadoğu politikası, Irak'ın işgali ve Suriye krizi gibi konularda pek çok akademik çalışması bulunmaktadır.

“ Abdullahiyan böylesi istikrarsız ve çalkantılı bir dönemde dışişleri bakan yardımcılığı yapmış; Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen politikalarının oluşturulmasına yardımcı olmak suretiyle İran'ın Ortadoğu politikasının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

” 4 kitap ve pek çok makale yazar Abdullahiyan, yalnızca diplomasi anlamında değil akademik açıdan da yetkinliğe sahip olduğu bilinen İranlı bir diplomattır. Abdullahiyan'ın İngilizce ve Arapçayı akıcı olarak konuştuğu belirtilse de basına verdiği demeçlerde ve kamuoyuna yaptığı konuşmalarda

yalnızca Farsçayı tercih ettiği bilinmektedir. Evli ve iki çocuk babası olan Abdullahiyan, Cumhurbaşkanı Reisi'nin kabinesinde hâlen dışişleri bakanı olarak görev yapmaktadır.

“

Abdullahiyan, ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgalinin hemen ardından İran dışişleri bakanının Irak özel danışmanı olarak göreve başlamıştır. ABD'nin Irak'ı işgali o dönemde İran'ın ulusal güvenliğine yönelik en ciddi tehdidi oluşturmuş, İran dış politikasının en önemli gündem maddesini teşkil etmiştir.

”

DİPLOMATİK KARIYERİ

Hüseyin Emir Abdullahiyan, İran Dışişleri Bakanlığı bünyesindeki çalışma hayatı boyunca oldukça önemli vazifeler üstlenmiş, kritik pozisyonlarda uzun yıllar görev yapmıştır. 2000'li yılların başında dışişleri bakanlığında Irak uzmanı olarak çalışan Abdullahiyan, ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgalinin hemen ardından İran dışişleri bakanının Irak özel danışmanı olarak göreve başlamıştır. ABD'nin Irak'ı işgali o dönemde İran'ın ulusal güvenliğine yönelik en ciddi tehdidi oluşturmuş, İran dış politikasının en önemli gündem maddesini teşkil etmiştir. Böyle bir konjonktürde Abdullahiyan'ın söz konusu göreve getirilmiş olması ona duyulan güvenin çok açık bir göstergesidir.

Hüseyin Emir Abdullahiyan ilk kez 2007 yılında uluslararası kamuoyunun gündemine gelmiştir. Dönemin ABD yönetimi Irak'ta

güvenlik durumunun gittikçe kötüleşmesi üzerine İranlı üst düzey yetkililerle görüşme talebinde bulunmuştur. İran'ın bu talebe olumlu yanıt vermesi üzerine ABD ve İranlı yetkililer bir araya gelmiş, taraflar arasında Abdullahiyan'ın da iştirak ettiği üç toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantılar ABD ile İran arasındaki gerilimin azaltılmasına ya da Irak'taki güvenlik durumunun iyileşmesine pek bir katkı sağlamamıştır ancak o dönemde nispeten genç bir diplomat olan ve görece alt rütbede bulunan Abdullahiyan'ın, 1979 İran Devrimi'nden bu yana ABD ile yapılan ilk resmî görüşmede İran'ı temsil eden üç bürokrattan biri olması, kendisine ne denli itibar edildiğini göstermesi açısından dikkat çekici bir niteliktedir.

Hüseyin Emir Abdullahiyan 2007 yılında, İran için önem teşkil eden bir Körfez ülkesi olan Bahreyn'de görevlendirilmiştir. Manama'ya İran'ın Bahreyn Büyükelçisi olarak atanan Abdullahiyan, İran ile Bahreyn arasındaki gerilimin azaltılması ve ikili ilişkilerin geliştirilmesi için yoğun çaba harcamıştır. Bu dönemde taraflar arasındaki ticaret hacminin artırılması ve İran'dan Bahreyn'e gaz ihraç edilmesi gibi konularda ciddi görüşmeler yapılmıştır. İran'ın eski meclis başkanlarından Ali Ekber Natık Nuri'nin 2009 yılında Bahreyn'i "İran'ın 14. vilayeti" olarak nitelendirmesiyle ikili ilişkiler ciddi bir yara alsa da ülkesinin Bahreyn'in toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygı duyduğunu kuvvetli şekilde vurgulayan Abdullahiyan, taraflar ara-

sındaki tansiyonun düşürülmesinde önemli bir rol oynamıştır. Abdullahiyan Bahreyn’de üç yıl görev yaptıktan sonra 2010 yılında Tahran’a geri çağırılmış, 2011 yılında yani Ortadoğu’da Arap Baharı olarak adlandırılan kitlesel halk hareketlerinin patlak vermesinden hemen sonra Arap ve Afrika işlerinden sorumlu dışişleri bakan yardımcısı olarak görevlendirilmiştir.

Hüseyin Emir Abdullahiyan, çok kritik bir zamanda oldukça önemli bir göreve getirilmiştir. Aralık 2010’da Tunus’ta başlayan ve hızla Ortadoğu’nun diğer Arap ülkelere sirayet eden rejim karşıtı isyan hareketleri İran dış politikası için fırsatlar yarattığı gibi riskleri de beraberinde getirmiştir. Abdullahiyan böylesi istikrarsız ve çalkantılı bir dönemde dışişleri bakan yardımcılığı yapmış; Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen politikalarının oluşturulmasına yardımcı olmak suretiyle İran’ın Ortadoğu politikasının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır ancak diplomatik kariyeri boyunca oldukça kritik makamlara atanması Abdullahiyan’ın İran Devrim Muhafızları Ordusu (DMO) tarafından desteklendiğine dair spekülasyonların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Hüseyin Emir Abdullahiyan’ın DMO’ya yakın olduğu iddia edilmiş, dışişleri bakanlığı ile DMO arasında dış politika yapımı konusunda ortaya çıkabilecek olası uyuşmazlıkların giderilmesi için arabulucu olarak görev yaptığı ileri sürülmüştür. DMO’nun “gayriresmî diplomatik sözcüsü” olarak dahi nitelendirilen Abdullahiyan’ın, DMO’ya bağlı Kudüs Gücü’nün

öldürülen eski komutanı Kasım Süleymani’ye geçmişte çok yakın olduğu bilinmektedir. Abdullahiyan kendisini daha önce bir kere “Süleymani’nin askeri” olarak tanımlamış, siyasi ve diplomatik konularda Süleymani’ye danıştığını açık bir şekilde ifade etmiştir. Abdullahiyan’ın kariyer basamaklarını süratli bir şekilde tırmanmasında, 2013 yılında İran’da iktidarın değişmesine rağmen görevde kalmaya devam etmesinde ve nihayetinde dışişleri bakanı olarak atanmasında kişisel ilişkilerinin de etkili olduğu düşünülmektedir.

“

2013 yılında İran’da yapılan genel seçimlerin ardından iktidarı devralmış, Muhammed Cevad Zarif’i Dışişleri Bakanı olarak görevlendirmiştir. Zarif çok geçmeden bakanlığın üst düzey kadrolarında revizyona gitmiş, önceki hükümet tarafından atanan neredeyse tüm yetkili bürokratları görevden almıştır. Bu tasfiye sürecinde koltuğunu muhafaza etmeyi başarabilen tek üst düzey bürokrat Abdullahiyan olmuştur.

”

Hüseyin Emir Abdullahiyan, 2011 yılında Mahmud Ahmedinejad’ın cumhurbaşkanlığı döneminde dışişleri bakan yardımcılığı görevine getirilmiştir ancak İran siyasetinin ılımlı kanadında yer alan bir siyasetçi olan Hasan Ruhani, 2013 yılında İran’da yapılan genel seçimlerin ardından iktidarı devralmış, Muhammed Cevad Zarif’i Dışişleri Bakanı olarak görevlendirmiştir. Zarif çok geçmeden bakanlığın

üst düzey kadrolarında revizyona gitmiş, önceki hükümet tarafından atanan neredeyse tüm yetkili bürokratları görevden almıştır. Bu tasfiye sürecinde koltuğunu muhafaza etmeyi başarabilen tek üst düzey bürokrat Abdullahiyan olmuştur. Bu durum DMO’nun Abdullahiyan’a verdiği güçlü siyasi destekle açıklanmaktadır ancak 2016 yılına gelindiğinde ve Ruhani liderliğindeki İran hükümeti yeterli siyasi gücü elde ettiğinde, İran’ın Ortadoğu’da tatbik ettiği yayılmacı ve müdahaleci politikaların mimarlarından biri olarak gösterilen Abdullahiyan, iddialara göre ABD ve Arap yönetimlerinin kaygılarını yatırtmak amacıyla bakan yardımcılığı görevinden alınmıştır fakat Abdullahiyan’ı destekleyen siyasi güçler tekrar harekete geçmiş, tecrübeli diplomatın İran meclis başkanının özel danışmanı ve meclis uluslararası işler genel direktörü sıfatlarıyla dış politika yapım sürecine yeniden dâhil olmasını sağlamışlardır. Abdullahiyan Ağustos 2021’de İran dışişleri bakanı olarak atanana dek bu görevleri ifa etmiştir.

İran Dışişleri Bakanı Hüseyin Emir Abdullahiyan, İran ve Suudi Arabistan arasında başlayan normalleşme sürecinin başarıya ulaşmasında ve taraflar arasındaki ikili ilişkilerin yeniden tesis edilmesinde kritik bir rol oynamıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerin normale dönmesi son yıllarda Ortadoğu siyasetinde yaşanan en önemli gelişmelerden biri olarak kayda geçmiştir. İran-Suud normalleşmesi aynı zamanda Abdullahiyan’ın kariyerindeki en büyük diplomatik başarıyı teşkil etmektedir. ■

RÖPORTAJ

Anna Jacobs:

“BUGÜN BÖLGEDEKİ BİRÇOK ESKİ ‘DÜŞMAN’ DİPLOMASİ KONUSUNDA AYNI FİKİRDE GÖRÜNMEKTEDİR”

ABDENNOUR TOUMI

Uzman ORSAM

“Suudi-İran yakınlaşma çabalarının bölgedeki çatışmaların azalmasına katkıda bulunacağı umut ediliyor ancak ne düzeyde olacağını kestirmek biraz zor. Bölgedeki çatışmaların kökleri yerel çatışma dinamiklerinden besleniyor, dolayısıyla Suudi-İran yakınlaşması bu çatışmaların bir kısmını hafifletecektir ancak tamamen çözmeyecektir.”

Abdenmour Toumi: Çin'in aracılık ettiği Suudi Arabistan ile İran arasındaki normalleşme süreci, çalkantılı Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesinde yükselen umut ışığı olarak görülüyor. MENA bölgesindeki iki önemli ülkenin yakınlaşması bölgedeki sonu gelmeyen çatışmaları nasıl etkiler?

Anna Jacobs: Suudi-İran yakınlaşma çabalarının bölgedeki çatışmaların azalmasına katkıda bulunacağı umut ediliyor ancak ne düzeyde olacağını kestirmek biraz zor. Bölgedeki çatışmaların kökleri

Kimdir?

Anna Jacobs

Anna Jacobs, 2011'den beri Ortadoğu'da dış politika araştırmacısı olarak çalışmaktadır. Körfez bölgesi ve Afrika odaklı olmak üzere Körfez devletlerinin dış politikaları konusunda uzmanlaşmıştır. Anna ayrıca, Körfez ülkelerinin Afrika ve Akdeniz bölgesindeki dış politikaları üzerine yazdığı çeşitli çalışmalarla Washington'daki Arap Körfez Ülkeleri Enstitüsünde (AGSIW) kurum dışı araştırmacıdır. Çalışmaları Brookings Enstitüsü, Dış Politika, The Washington Post, Washington'daki Arap Körfez Ülkeleri Enstitüsü, Al Sharq Strategic Research ve başka platformlarda yayımlanmıştır. Jacobs, Temmuz 2022'de Uluslararası Kriz Grubu'na katılmadan önce, Shaikh Group için Körfez temelli Track 2 diyaloglarına odaklanan kıdemli siyasi yetkili olarak çalışmıştır. Ayrıca Brookings Doha Merkezinde kıdemli araştırmacı, Fas'ta SIT Yurtdışı Gazetecilik Programı'nda akademik direktör, Rabat'taki Ecole de Gouvernance et d'Economie'de politik ekonomi ve medya alanında öğretim görevlisi ve politik araştırmacı olarak görev almıştır. Virginia Üniversitesi mezunu olan Jacobs, politik ekonomi, dış politika ve Arapça alanlarında uzmanlaştığı Oxford Üniversitesinden Modern Ortadoğu Çalışmaları alanında felsefe yüksek lisans derecesine sahiptir.

yerel çatışma dinamiklerinden besleniyor, dolayısıyla Suudi-İran yakınlaşması bu çatışmaların bir kısmını hafifletecektir ancak tamamen çözmeyecektir. Yemen örneğini ele alalım. Suudi-İran vekâlet çatışması, Yemen'deki çok katmanlı çatışmalarından sadece birini teşkil ediyor. Yemen çatışmasını sona erdirmek için Yemen'in kendi içinde bir diyalog süreci ve siyasi çözüm sürecine girmesi gerekir.

Abdenmour Toumi: Bu anlaşma, eski ABD Başkanı Donald Trump'ın Yüzyılın Anlaşması girişimi olan Abraham Anlaşmalarının ardından İsrail ile ilişkilerin normalleşme sürecini yavaşlatabilir gibi görünüyor. Sizin görüşünüz nedir?

Anna Jacobs: Suudi-İran normalleşmesinin Suudi-İsrail normalleşmesi potansiyeli üzerinde çok fazla bir etkisi olduğunu düşünmüyorum. Bence Suudi perspek-

tifinden bakarsak ikisi ayrı konu. Crisis Group (Kriz Grubu) olarak biz, bir süredir Suudi-İsrail normalleşmesinin çok uzak olduğunu söyledik. Suudi Arabistan'ın İsrail ile tam normalleşmeyi düşünmesi için birçok zorlu adımın atılması ve birçok farklı faktörün bir araya gelmesi gerekiyor.

“**Suriye'nin Arap Birliğine dönüşü bir zaman meselesi, ancak bölgedeki bazı Arap liderlerin hâlâ devam eden itirazı bunu bir dereceye kadar yavaşlatıyor. Katar, Kuveyt ve Fas gibi ülkeler bu tür bir adıma karşı çıksa ve Mısır gibi bazı diğer ülkeler büyük çekinceler taşısa dahi, Arap dünyasındaki siyasi liderler arasındaki eğilim izole edilmesi yerine Şam ile yakınlaşmaya doğru ilerliyor.**”

Abdenmour Toumi: Normalleşmeden bahsetmişken, İnan-Suudi Arabistan yakınlaşması, Arap devletlerinin Suriye rejimiyle normalleşmesi konusunda bazı şüpheler doğurdu. Bu, parçalanmış Arap dünyasında daha fazla bölünme yaratabilir mi?

Anna Jacobs: Suriye'nin Arap Birliğine dönüşü bir zaman meselesi, ancak bölgedeki bazı Arap liderlerin hâlâ devam eden itirazı bunu bir dereceye kadar yavaşlatıyor. Katar, Kuveyt ve Fas gibi ülkeler bu tür bir adıma karşı çıksa ve Mısır gibi bazı diğer ülkeler büyük çekinceler taşısa dahi, Arap dünyasındaki siyasi liderler arasındaki eğilim izole edilmesi yerine Şam ile yakınlaşmaya doğru ilerliyor. Suudi Arabistan'ın bu ay Riyad'da yapılacak Arap Birliği zirvesine Beşar Esad'ı davet edip etmeyeceğini veya bazı Arap ülkeleri arasındaki muhalefetin bunu yavaşlatacak kadar

güçlü olup olmadığını görmek sürecine ilişkin önemli adım olacak. Ancak Suriye'nin Arap Birliğine geri dönmesi, Esad'ın bölgesel izolasyonunu sona erdirmek için küçük olsa da sembolik olarak önemli bir adım olacaktır ancak bundan sonra olabilecekleri görmek daha önemli olacak. Riyad ve Abu Dabi, yeniden inşa için ekonomik destekten ve Suriye ile Körfez arasındaki ticaret ve yatırımın güçlendirilmesinden bahsettiler ancak bu Batı'nın Suriye'ye yönelik yaptırımlarının devam ettiği ve Esad ile normalleşmeye itirazlarının sürdüğü bir ortamda zor olacak.

Abdenmour Toumi: Bu anlaşma, dünyadaki gerilimler, jeopolitik ve ekonomik değişimler ve özellikle uluslararası petrol piyasasında enerji politikasındaki belirsizliğin yaşandığı bir ortamda Suudi Arabistan-ABD ilişkilerini uzun vadede nasıl etkiler?

Anna Jacobs: ABD, Suudi Arabistan-İran anlaşmasına bir şekilde hazırlıksız yakalanmış gibi görünüyordu. Hem ABD hem de Avrupa, Çin'in anlaşmaya arabuluculuk yapma rolüne özellikle şaşırdılar. Suudi-ABD ilişkileri OPEC+'nın üretimi kısıma kararı nedeniyle geçen ekim ayında en düşük seviyeye ulaşmasından bu yana iyileşme kaydettiği kesindir ancak Riyad'ın, ABD dış politikasından giderek daha fazla bağımsızlaşmasıyla, iki ülke arasındaki gerilim dalgalı seyretmeye devam edecektir. ABD, Suudi Arabistan'ın Yemen'den çekilme ve Sudan'daki arabuluculuk çabalarına destek gibi bazı dış politika kararlarını takdir ettiğini ifade etse de Suudi Arabistan'ın hem İran hem de Su-

riye ile normalleşme konusunda ilerleme kararına ilişkin hayal kırıklığı yaşadığı söylenebilir. Petrol politikası ve Suudi Arabistan'ın Çin ve Rusya ile artan bağları Suudi-ABD ilişkilerinin hararetli tartışma konu başlıkları olacaktır ve bu konu başlıkları küresel düzen daha fazla çok kutuplu hâle geldikçe ve enerji dönüşüm konuları aciliyet kazandıkça daha da önemli hâle gelecektir.

“2011'de tanık olduğumuz şekli ile bölgeyi etkileyen Arap Baharı 2.0 yeniden Ortadoğu'da yaşanır ve siyasi rejimler daha önce olduğu gibi kendilerini tehdit altında hissederlerse mevcut diplomasi ve bölgesel iş birliği ruhunun devam edip etmeyeceği şüphelidir.”

Abdenmour Toumi: Arap Ayaklanmaları sırasında derinden kutuplaşan bölgeyi göz önünde bulundurduğunuzda, bu yeni ivmenin yansımalarını mevcut bloklar ve Türkiye'nin bu blok-

larla ilişkileri açısından nasıl görüyorsunuz?

Anna Jacobs: Bugün bölgedeki birçok eski “düşman” diplomasi konusunda aynı fikirde görünmektedir. Bu, Ocak 2021'de imzalanan el-Ula Anlaşması'nın Katar ablukasını resmen sona erdirmesinin ardından Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) içi ilişkilerin iyileşmesinde de gözlemlenebilir ancak bu, aynı zamanda Körfez Arap ülkeleri ile İran arasındaki yakınlaşma ve Türkiye'nin Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile gelişen ilişkileri için de geçerlidir. Bölgede daha fazla diyaloga doğru bir değişim var ve bölgesel güvenliği ve ulusal ekonomik kalkınmayı geliştirmek amacıyla bölgesel ekonomik iş birliğini geliştirme hedeflenmektedir. Türkiye de bu konularda bir istisna teşkil etmiyor ancak 2011'de tanık olduğumuz şekli ile bölgeyi etkileyen Arap Baharı 2.0 yeniden Ortadoğu'da yaşanır ve siyasi rejimler daha önce olduğu gibi kendilerini tehdit altında hissederlerse mevcut diplomasi ve bölgesel iş birliği ruhunun devam edip etmeyeceği şüphelidir. ■

ORTADOĞU YAYINLARI

www.ortadoguyayinlari.com

